

Тадбиркорлар учун Интернет

**Интернетдан бизнесда қандай
унумли фойдаланиш мумкин**

Қўланма

Тошкент – 2012

***Тадбиркорлар учун Интернет. Интернетдан бизнесда қандай унумли
фойдаланиш мумкин. Қўлланма. «_____» нашриёти. Тошкент 2012, 160 бет.***

Ушбу қўлланма Интернетда ишлашни ўрганмоқчи бўлган тадбиркорларга мўлжалланган бўлиб, унда қуйидаги маълумотлар батафсил ёритилган: тадбиркорлар учун Интернет имкониятлари, Интернет тизими тузилиши ва таркиби, Интернетда ишлаш ва электрон почтадан фойдаланиш тартиблари, Интернетда тез мулоқот қилиш технологиялари, веб саҳифаларни яратиш мақсадлари ва имкониятлари, Интернетнинг тадбиркорлар учун имкониятлари бўйича тавсиялар, Интернетда вируслардан ҳимояланиш тартиби, шунингдек лугат ва адабиётлар ва ҳамда фойдали веб саҳифалар келтирилган.

Ушбу қўлланма фойдаланувчиларга тез вақт ичида Интернетдан фойдаланиш кўникмаларини эгаллаб олишга, унинг имкониятларидан кундалик фаолиятда унумли фойдаланиш йўлларини ўрганишига ёрдам беради.

Қўлланма Бирлашган Миллатлар Ташкилоти Тараққиёт Дастурининг “Ўзбекистон Бизнес Форуми” лойиҳаси кўмагида чоп этилди. Ўзбекистон Республикаси Савдо-саноат палатаси ва унинг таркибий бўлинмалари орқали бепул тарқатилади. Қўлланманинг электрон нусхаси Ўзбекистон Республикаси Савдо-саноат палатасининг www.chamber.uz сайтида жойлаштирилган.

Тузувчи муаллиф: ***Сайёра Раҳмонқулова***, физика-математика фанлари номзоди, компьютер технологиялари ва тармоқлари доценти.

Тақризчилар:

Алишер Шайхов, Ўзбекистон Республикаси Савдо-саноат палатаси раиси
Болтабой Курманбаев, профессор, физика-математика фанлари доктори

ISBN-_____
«_____» нашриёти 2012

БМТ Тараққиёт Дастури (БМТТД) БМТнинг ривожланиш соҳасидаги глобал тармоғи бўлиб, ўз олдида аъзо давлатларга билим, тажриба ва маблағ манбаларидан фойдаланиш имкониятини яратиш орқали инсонлар ҳаётида ижобий ўзгаришлар киритиш мақсадини қўйган. Биз 166 мамлакатда фаолият юритамиз; ушбу мамлакатлар ривожланишига оид глобал ва миллий муаммоларнинг ечимини топишларига кўмаклашамиз.

Мамлакатлар ўзларининг салоҳиятларини ривожлантириш жараёнида БМТТД ходимлари ва кенг доирадаги ҳамкорларининг тажриба ҳамда билимларидан фойдаланадилар. Мазкур нашр муаллифлари томонидан билдирилган фикрлар БМТ, жумладан, БМТ Тараққиёт Дастури ва БМТга аъзо давлатларнинг расмий нуқтаи назарларига мос келмаслиги мумкин.

© Савдо-саноат палатаси, 2012

© БМТ Тараққиёт Дастурининг Ўзбекистондаги ваколатхонаси, 2012

Барча ҳуқуқлар ҳимояланган.

М У Н Д А Р И Ж А

Сўз боши

Кириш

1- боб. Интернет ҳақида нималарни билиш зарур?

- Тадбиркор учун Интернетнинг имкониятлари
- Интернет тавсифи
- Интернет имкониятлари
- Интернетдан иш юритишда ва бошқаришдан фойдаланиш бўйича маслаҳатлар

2 – боб. Интернетдан фойдаланиш ва уни ўрнатиш тартиблари

- Интернетнинг ишлаш тартиби
- Интернетга боғланиш усуллари
- Офисга Интернетни қандай харид қилиш зарур?
- Офисга Интернетни ўрнатиш тартиблари
- Интернет провайдерни танлаш бўйича тавсиялар

3-боб. Интернетда ишлашни нимадан бошлаш зарур?

- Интернетдан фойдаланиш тартиби
- Интернетга боғланиш ва уни ўчириш тартиби
- Интернетда ахборотни қидириш усуллари
- Интернетда ахборотни қидириш бўйича маслаҳатлар
- Ахборотларни кўчириш ва сақлаш тартиби
- Интернетда вирус ва спамдан ҳимояланиш
- Интернетда ахборот хавфсизлиги
- Интернетда ишлаш бўйича фойдали маслаҳатлар

4-боб. Электрон почтадан фойдаланиш тартиби

- Электрон манзил тавсифи ва унинг имкониятлари
- Электрон манзил таркиби
- Электрон манзилни яратиш
- Электрон почта билан ишлаш дастурлари
- Электрон хатни ёзиш тартиби
- Электрон хатни жўнатиш
- Электрон хатни олиш ва ўқиш
- Хужжатларни электрон хат ёрдамида жўнатиш
- Иловали электрон хатларни ўқиш тартиби
- Электрон почтани бошқариш тартиби
- Манзиллар китобини яратиш ва ундан фойдаланиш
- Вируслардан ва спамдан ҳимояланиш
- Электрон почтадан фойдаланишга оид маслаҳатлар

5-боб. Интернетда тез мулоқот қилиш имкониятлари

- Чат ёрдамида мулоқот
- Веб блоглар ва веб саҳифалар
- Форум орқали мулоқот
- Видеоконференция
- Интернет телефония

6–боб. Веб саҳифаларни яратиш ва улар билан ишлаш тартиби

- Веб саҳифа тавсифи
- Веб саҳифа корхона учун нимага зарур
- Веб саҳифа турлари
- Веб саҳифа мазмуни таркиби
- Веб саҳифани яратишда нималарга эътибор бериш зарур
- Веб саҳифани яратиш ва Интернетга жойлаштириш

- Саҳифа мазмунини яратиш тартиби
- Веб саҳифани бошқариш
- Веб саҳифани оммавийлаштириш йўллари
- Веб саҳифани яратиш ва бошқариш бўйича фойдали маслаҳатлар

7-боб. Расм ва графика билан ишлаш

- Интернетда чоп этиладиган расмларга талаблар
- Расмларни таҳрирлаш
- Расмларни хотирада сақлаш
- Расмларни Интернетда чоп этиш тартиблари

8-боб. Интернетнинг тадбиркорлар учун имкониятлари

- Интернет ёрдамида ўқиш ва малакани ошириш имкониятлари
- Электрон офис
- Электрон реклама ва маркетинг
- Электрон тўлов , SMS Тўлов
- Электрон тижорат
- Электрон дўконлар
- Эълонлар майдончаси
- Электрон биржа

Адабиётлар

Луғат

Илова

Илова 1. Интернетдан фойдаланиш бўйича умумий тавсиялар

Илова 2. Фойдали Веб саҳифалар манзили ва изоҳи

Илова 3. Интернет фойдаланувчилари статистикаси

Сўз боши

Ҳурматли тадбиркорлар!

Ўзбекистон Савдо-саноат палатаси учун Сизга мазкур қўлланмани тақдим этишдан манмундир. Ҳозирги кунда Ўзбекистон Республикасида мулкдорлар синфини шакллантириш ҳамда хусусий секторни жадал ривожлантиришга қаратилган фаол сиёсат олиб борилмоқда. Бундай сиёсат ҳар қандай бозор иқтисодиётини ҳаракатлантирувчи кучдир. Мазкур вазифаларни бажаришда Ўзбекистон Республикаси Савдо-саноат Палатасининг маъсулияти каттадир. Ҳозирги кунда Палата томонидан кичик ва йирик бизнес субъектларини қўллаб қувватлашда фаол фаолият олиб борилмоқда. Фахр билан айтиб ўтиш керакки, ривожланиш ва мукамалликка интилаётган шундай йирик ташкилотлар ва корхоналар орасида Ўзбекистон Республикаси ташқи иқтисодий фаолият Миллий банки, Асака банки, Ипак Йўли банки, “UCELL” va “Doychekabel” қўшма корхоналари, DAK “Uzvneshtrans”, DAK “Uzprommashimpeks”, DAK “Uzkimyosanoat”, DATK “Uzinterimpeks”, DAK “O’rtaOsiyoTrans” ва шу каби бошқа корхоналар бизнинг аъзолар қаторидан жой олган.

Палата ҳамкорлари қатори кундан кунга кўпайиб бораётганлиги, аъзоларимиз олдида биз учун яна бир катта маъсулиятдир. Ҳозирги кунда Савдо-саноат палатаси ва унинг бўлинмалари мутаххассислари томонидан тадбиркорлар ва инвесторлар учун Ўзбекистоннинг барча нуқталарида ўз вақтида юқори малакали хизматлар кўрсатиш ва уларни кенгайтириб бориш мақсадида изчил ишлар амалга оширилмоқда. Аъзоларимиз ва шу билан бирга хорижий ҳамкорлар билан бўладиган бевосита алоқани олиб бориш вазифасини бажаришда Савдо-саноат палатаси веб сайти қўл келмоқда. Ушбу сайтда тадбиркорлик фаолиятининг барча жараёнларига оид саволларга жавоб топиш, республика ва хорижда бизнес соҳасидаги сўнгги хабарлар билан танишиш, тадбиркорликка оид қонунчилик ва меърий ҳужжатлар бўйича муҳим маълумотларни олиш ва келгуси ишларда қўл келадиган қизиқарли маълумотларга эга бўлиш мумкин.

Ўзбекистонда бошқа мамлакатлардаги каби ахборот-коммуникация технологияларини ривожланиши ижтимоий-иқтисодий тараққиётининг стратегик йўналиши деб тан олинган бўлиб, ушбу соҳага инвестицияларни йўналтириш, тегишли ҳуқуқий, ташкилий ва иқтисодий асосларни яратилишига алоҳида эътибор берилмоқда. Президент Ислон Каримов таъкидлаб ўтганидек, “Ўзбекистон жаҳон компьютер майдонида ўзини кўрсатиши керак. Компьютерлаштиришни, Интернетни, умуман ахборот технологияларини нафақат ишлаб чиқариш ва саноатда, мактаб ва олий таълим билим юртларида балки кундалик ҳаётимизда ҳам тадбиқ этишни ўз олдимизга мақсад қилиб қўйиш лозимдир».

Ахборот – коммуникация технологияларини ривожланишига йўналтирилган сиёсатни олиб бориш натижасида Ўзбекистонда йилдан-йилга аҳолининг кенг қатламларига компьютер ва Интернет тармоғидан фойдаланиш имкониятлари шахсга ўзининг ривожланиши ва бизнесини ривожланиши учун бекиёс имкониятлар яратмоқда. Бу эса шахсдан, ва айниқса тадбиркордан компьютер ва Интернет технологиялари имкониятларидан унумли фойдаланиш заруратини яратади. Ушбу қўлланма айнан шу вазифани амалга оширишга қаратилгандир.

Ҳурматли тадбиркорлар, Интернет ва замонавий ахборот технологиялари имкониятларидан унумли фойдаланган ҳолда, ўз фаолиятингизни янада ривожлантириш ва бизнесда янгидан-янги марраларни яғаллашингизда Сизга муваффақиятлар тилаймиз.

Ҳурмат ва энг яхши тилаклар билан,

Алишер Шайхов
Ўзбекистон Республикаси
Савдо-саноат палатаси раиси

«Бугунги кунда миллий ахборот тизимини шакллантириш жараёнида Интернет ва бошқа глобал ахборот тизимларидан кенг фойдаланиш, аynиқса, муҳим аҳамиятга эга. Бунга эришиш XXI асрда мамлакат тараққиёти учун ҳал қилувчи аҳамият касб этади»
Ислом Каримов

Кириш

Ушбу қўлланма кичик бизнес вакиллари ва хусусий тадбиркорларнинг ахборот технологиялари соҳасида малакасини оширишга ёрдам бериш учун мўлжалланган. Интернет тадбиркорларга республика ягона ахборот тизимидан ва тадбиркорларнинг халқаро тизимида боғланишга кўмак беради. Бу эса уларга ишлаб чиқариш самарадорлигини оширишларида ёрдам беради. Шунинг учун Интернет имкониятларидан тадбиркорликда унумли фойдаланиш мақсадга мувофиқдир.

Ушбу қўлланма Интернетда ишлашни ўрганмокчи бўлган тадбиркорларга мўлжалланган бўлиб, унда қуйидаги маълумотлар батафсил ёритилган: тадбиркорлар учун Интернет имкониятлари, Интернет тизими тузилиши ва таркиби, Интернетда ишлаш ва электрон почтадан фойдаланиш тартиблари, Интернетда тез мулоқот қилиш технологиялари, веб саҳифаларни яратиш мақсадлари ва имкониятлари, Интернетнинг тадбиркорлар учун имкониятлари бўйича тавсиялар, ҳамда Интернетда вируслардан ҳимояланиш тартиби, ҳамда луғат ва адабиётлар ва фойдали веб саҳифалар манзили ва тавсифи келтирилган.

Ушбу қўлланма фойдаланувчиларга тез вақт ичида Интернетдан фойдаланиш кўникмаларини эгаллаб олишга, унинг имкониятларидан кундалик фаолиятда унумли фойдаланиш йўллариини ўрганишига ёрдам беради.

Қўлланма 8 бобдан, адабиётлар рўйхати, Луғат ва иловалардан ташкил топган. Ҳар бир мавзу батафсил маълумотлар ва расмлар ёрдамида ёритилган. Мавзу бўйича билимларни мустахкамлаш учун топшириқлар берилган. Ушбу топшириқларни бажариш давомида Интернетдан иш фаолиятида унумли фойдаланиш кўникмалари ҳосил бўлади. Шунинг учун топшириқларни бажаришга ва тавсияларга алоҳида эътибор қаратиш мақсадга мувофиқдир.

Биринчи боб тадбиркор Интернет ўзи нима, у қандай тузилган ва унинг афзалликлари қанақа каби саволларга жавоб топади. У Интернетдан иш юритишда ва бошқаришдан фойдаланиш бўйича амалий маслаҳатлар билан таништиради.

Иккинчи бобда тадбиркор Интернет тизимининг ишлаш тартибидан фойдаланишни ва уни ўрнатиш тартибларини ўрганишга бағишланган. Унда Интернетга боғланиш усуллари, уни харид қилиш тартиблари, ҳамда Интернет провайдерни танлаш бўйича амалий тавсиялар келтиралади.

Учинчи бобда Интернетдан фойдаланиш тартиблари келтирилади. У Интернетга боғланиш ва боғланиш ни ўчириш тартиблари, ахборотни кидириш усуллари ва топилган ахборот нусхасини компьютер кўчириш қоидалари ва дастурлари билан таништиради. Интернетда ахборот хавфсизлигини таъминлаш ва ишлаш бўйича маслаҳатлар келтирилади.

Тўртинчи бобда тадбиркор электрон манзил нима учун зарурлиги, унинг афзалликлари, у қандай яратилади ва электрон хатлар қандай жўнатилади каби саволларга жавоб топиш мумкин. Электрон почта билан ишлаш, электрон почта дастурларидан фойдаланиш, электрон хатларни олиш, юбориш ва ҳужжатларни электрон хатларга илова қилиш тартиблари батафсил келтирилган. Почта орқали келувчи вируслардан ва спамдан ҳимояланиш ва почтани бошқариш юзасидан фойдали маслаҳатлар баён этилган.

Интернетда тез мулоқот қилиш турлари ва тартиблари бешинчи бобда тушунтирилади. Тадбиркорлар Интернет ёрдамида мулоқот қилиш усулларида фойдаланишни ўргана оладилар. Мулоқот қилиш технологияларидан фойдаланган ҳолда учрашувлар, муҳокамалар ва конференциялар ўтказиш тартиблари билан танишадилар. Ушбу тадбирларни унумли ўтказиш йўллариини ўргана оладилар.

Олтинчи бобда веб саҳифанинг корхона учун зарурати асосланади. Корхона веб саҳифа мазмуни таркибини тузиш, саҳифани яратиш жараён лари, мазмунини еритиш қоидалари, саҳифани

Интернетга жойлаштириш ва уни бошқариш тартиблари батафсил келтирилади. Унда веб саҳифани яратиш, оммавийлаштириш ва бошқариш бўйича амалий маслаҳатлар берилади.

Еттинчи бобда Интернетда расмларни чоп этиш учун тайёрлаш, уларнинг ўлчамларини оптималлаштириш ва Интернетда чоп этиш тартиблари билан танишиш мумкин. Натижада тадбиркор корхона фаолиятига оид бўлган расмларни веб саҳифага жойлаштириш мумкин бўлади.

Саккизинчи боб тадбиркорни Интернет ёрдамида ходимларни малакасини ошириш ва янги ходимларни топиш имкониятлари, корхонада электрон офис яратиш, Интернетда реклама ва маркетинг тадбирларини йўлга қўйиш, тўловларни амалга ошириш ва электрон тижорат имкониятлари билан танишиш мумкин. Электрон дўконларда маҳсулотлар сотиб олиш ва корхона эълонларини электрон майдонларда эълон қилиш тартибларини ўрганадилар.

Луғатда Интернетдан фойдаланиш жараёнида ишлатиладиган сўз ва атамалар изоҳи келтирилган.

Иловада Интернетдан фойдаланиш бўйича маслаҳатлар, оммабоп саҳифалар тавсифи ва Интернет фойдаланувчилари статистикалари келтирилади.

Ушбу қўлланма Интернет тадбиркорлик фаолиятингизда янада кўпроқ муваффақиятларга эришишингизда ёрдам беради деб умид қиламиз.

1- боб. Интернет ҳақида нималарни билиш зарур?

- Тадбиркор учун Интернетнинг имкониятлари
- Интернет тавсифи
- Интернет имкониятлари
- Интернетдан иш фаолиятида фойдаланиш бўйича маслаҳатлар

Тадбиркор учун Интернетнинг имкониятлари

Интернет бу турли-туман маълумотлар омборидир. Ушбу маълумотларлардан фойдаланиш учун омборга кириш имкониятига эга бўлиш етарлидир. Айнан шу имконият Интернет фойдаланувчиларини ўзига жалб этади. Айниқса бу тадбиркорликда жуда асқотади. Интернет ёрдамида маълумотни олиш билан биргаликда савдо-сотиқни амалга ошириш мумкин. Бунинг учун ундан унумли фойдаланиш зарур. Келинг Интернетнинг тадбиркорликдаги имкониятларини мисолларда кўрайлик ва уларни санаб ўтайлик.

Бир андижонлик мўйсафид уста Интернетдаги бунёдкорликка оид шакллардан анчадан бери иш фаолиятида фойдаланиб келмоқда. Дехқончилик билан шуғулланувчи фермерлар эса об-ҳавони билиш учун ва уруғ танлашда Интернетдан фойдаланмоқда. Шунинг учун бўлса керак охириги пайтда бозорларда турли хорижий номдаги картошкалар сотилмоқда. Айниқса фермерлар қишлоқ хўжалик учун зарур минн технологиялар анжомларини сотиб олиш учун ундан унумли фойдаланмоқда. Интернетда ўз маҳсулотлари ҳамда хизматлари ҳақидаги маълумотларни берувчи корхоналар сони ўсиб бормоқда. Хаттоки озиқ-овқат маҳсулотлари харид қилиш имконияти мавжуддир. Интернет дўкони орқали буни амалга ошириш мумкин ([рисунок сайта магазина](#)). Тўловларни бажариш учун ҳам банкга бориш зарурати йўқолиб бормоқда. ([Рисунок бизнесмена который пытается рассказать о своей деятельности на словах покупателю и бизнесмена который совершает сделку с партнером в Интернете. Рисунок бизнесмена который покупает продукцию по Интернету и бизнесмена который ходит по базару и ищет товар.](#)) Тадбиркорлар учун Интернет ёрдамида янгиликларни олиш ва юбориш қулай бўлиб қолди. Ўзбекистон Савдо-саноат Палатаси веб саҳифасидаги маълумотлар, янгиликлар ва маслаҳатлардан тадбиркорлар фойдаланиб келмоқда. Бу эса Интернет ёрдамида тадбиркорликни амалга ошириш имкониятлари республикамізда ривожланаётганининг далилидир.

Келинг тадбиркор учун Интернетнинг имкониятларини санаб ўтайлик:

- *Маълумотларни олиш, сақлаш ва улар устида ишлаш.*
- *Янги билимларни олиш ва малакани ошириш.*
- *Мижозларни ва ҳамкорларни топи.*
- *Маҳсулот ва хизматларни сотиш имконияти.*
- *Маркетинг ва бозор мониторингини амалга ошириш.*
- *Рақобатларнинг иш фаолиятини назорат қилиш.*
- *Янги гояларни олиш ва бизнесни ривожлантириш.*
- *Тезкор алоқа қилиш.*

Ушбу имкониятларга эришиш учун Интернетдан унумли фойдаланиш зарур. Шу билан биргаликда корхона ҳақидаги ахборотни Интернет омборига жойлаштириш ва уни оммавийлаштиришни йўлга қўйиш муҳимдир. Ахборотни жойлаштирганда уни мижозларни эътиборини тортиш заруратига эътибор бериш лозим. Яъни дизайн ва шакли ёқимли бўлиши муҳимдир. Ушбу қўлланмада Сиз Интернет технологиялари тавсифи ва улардан фойдаланиш бўйича тавсия ва маслаҳатлар билан танишасиз. Интернет оламига саёҳатингизда муваффақиятлар тилаймиз. Агар ушбу саёҳат натижасида Сизда савол ва тавсиялар пайдо бўлса, уларни www.bfu.uz ва www.chamber.uz саҳифалари орқали юборишингиз мумкин.

Интернет тавсифи

Интернет бу глобал тармоқдир. Уни бутун жаҳон ўргимчак тўри (World Wide Web) деб ҳам аташади. Бу тармоқ миллионлаб компьютерлар (веб серверлар) тўридан ташкил топади. Улар ўзаро телефон тармоғи, кабеллар ва спутник тармоқлари орқали

боғланади. Ахборотлар ушбу компьютерларда жойлашган бўлиб, улар жаҳон ягона ахборот оламини яратади. Ушбу ахборот олами тармоқдаги барча компьютерларга очик бўлади ([рисунок компьютеров с информацией соединенных между собой и передающих друг другу информацию](#)). Ахборотлар гиперматнли ҳужжатлардан ташкил топган бўлиб, улар веб саҳифалар деб аталади.

Интернет, инглиз тилидаги «interconnected network» иборасининг қисқартирилган кўриниши бўлиб, глобал компьютер тармоғи маъносини англатади.

Интернетда турли мавзудаги маълумотларни топиш, узатиш, мулоқот қилиш ва муҳокамаларда иштирок этиш мумкин. Интернетдаги маълумотлар ҳажми кундан-кунга ўсиб бормога. Маълумотларни кутубхонадаги каби китоб ва журналларда, китоб ва журналлар эса жавонларда жойлашади. Бунда китоб ва журнал вазифасини файллар бажаради. Жавон вазифасини эса жилдлар бажаради ([рисунок компьютера с книгами, телефоном, видекамерой, телевизором](#))

! Интернет тармоғи фойдаланувчилари сони дунёнинг барча мамлакатларида кўпаймоқда. Дунёда Интернет фойдаланувчилари сони 2 миллиардга етди ва уяли телефон фойдаланувчилари 5 миллиарддан ошди. Дунёдаги 3 кишидан биттаси Интернетдан фойдаланади.

! Ўзбекистон Интернет фойдаланувчилари сони 8 миллионга етди ва уяли телефон фойдаланувчилари эса 24 миллиондан ошди.

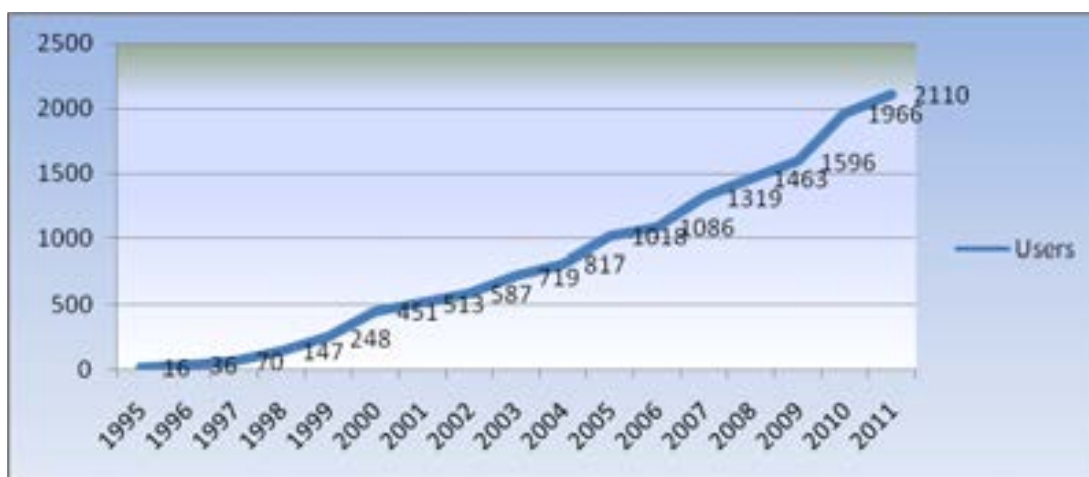
Ушбу маълумотлар билан Интернет олами фойдаланувчилари статистикасига бағишланган сайтда

(www.internetworldstats.com) танишинингиз мумкин.

Ушбу саҳифада турли минтақалар ва мамлакатларда Интернет фойдаланувчилари статистикаси билан танишишингиз мумкин. Ушбу сайтнинг баъзи жадваллари **Илова 3** да келтирилади. Уларни ўрганиб чиқишингизни тавсия этамиз. Ушбу маълумотлар Интернет барча фойдаланувчилари ва айниқса тадбиркорлар учун улкан истиқболлар мавжудлигини тасдиқлайди.

Ўзбекистон Интернет фойдаланувчилари динамикаси Ўзбекистон алоқа ва ахборотлаштириш агентлиги саҳифасида мунтазам равишда берилади.

Интернет имкониятлари

Интернет дастлаб бир-неча харбий тадқиқотчилик марказлари ўртасида ахборот ресурсларидан биргаликда фойдаланиш учун яратилган эди. Кейинчалик ушбу имкониятдан олимлар ва тадқиқотчилар фойдалана бошлади. Йилдан-йилга унинг имкониятлари ошиб борди. Натижада унинг фойдаланувчилари доираси ҳам кенгайиб борди. Бугун Интернет бир қатор имкониятларга эгадир. Айнан ушбу имкониятлар уни кенг оммага манзур бўлишига сабабчи бўлди.

Шунинг учун ҳозирги кунда Интернет каттаю-кичикнинг энг яқин дўстига айланди.

Интернетнинг қуйидаги имкониятлари мавжуд:

- Маълумотларни топиш.
- Электрон почта хизмати.
- Файлларни узатиш (FTP).
- Мулоқот қилиш (чат, форум, видеоконференция).
- Маълумотларни тарқатиш (веб саҳифалар, веб блоглар, жамоа тармоқлари, ахборотномалар, янгиликлар).
- Электрон кутубхоналар.
- Масофадан ўқитиш.
- Телемедицина.
- Электрон тижорат.
- Электрон офис.

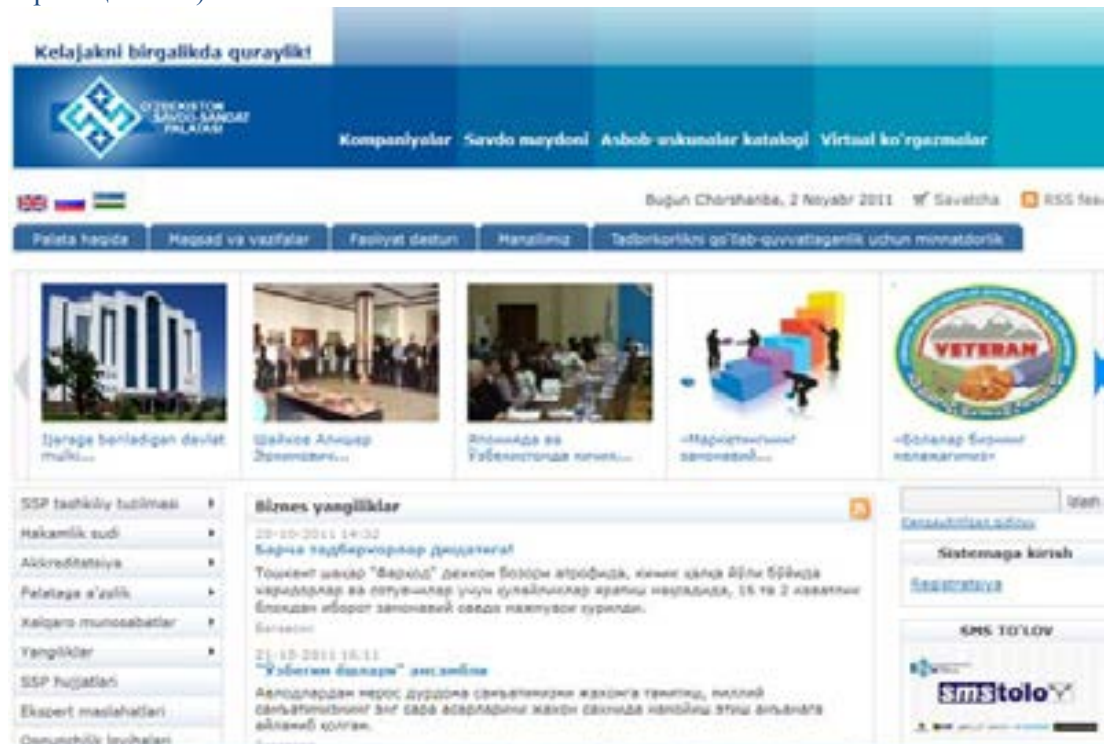
Маълумотларни топиш – Интернет маълумотларни тез топиш имконияти билан фойдаланувчиларни ўзига тортади. Маълумотларни қидириш махсус қидирув тизимлари мавжуд. Қидирув тизимлари махсус тартиб қоидаларга эга. Маълумотлар айнан шу қоидалар асосида қидирилади. Шу билан биргаликда маълумотларни каталоглардан қидириш мумкин. Ушбу каталоглар тизими ҳам ўз тартибига эга. ([рисунок странички гугл с поиском информации о ценах на транспортные услуги](#))

Электрон почта хизмати оддий почта вазифасини бажаради. У бир электрон манзилдан иккинчисига маълумотларни жўнатилишини ҳамда қабул қилинишини таъминлайди. Электрон почта ёрдамида хат, расм, ҳужжат, жадваллар, тақдимотлар ва аудио ва видео файлларни юбориш ва қабул қилиш мумкин. Энг асосийси хат бир зумда манзилга ёки бир неча манзилга етиб боради. Электрон хатни ўқиш учун электрон почта қутисини очиш зарур. Бу махсус почта тармоғи ёки Интернет тармоғидаги электрон почта хизматлари орқали амалга оширилади. Интернет фойдаланувчиси электрон манзил ёрдамида Интернетнинг турли хизматларидан фойдаланиш имкониятига эга бўлади. ([рисунок бизнесмена отправляющего письма с отчетами, предложениями и презентацией по почте – конверты и компьютер](#))

Файлларни узатиш - Баъзан катта ҳажмдаги файлларни юбориш ёки қабул қилиш зарурати пайдо бўлади. Электрон почта орқали катта ҳажмдаги файлларни узатиш ноқулайдир. Масалан, дастурларни ёки видеофильмларни жўнатиш зарур бўлади. Ушбу амал **FTP (File Transfer Protocol)** (инглиз тилидан файлни кўчириш протоколи)) протоколи ёрдамида амалга оширилади. **FTP** икки компьютер ўртасида файлларни кўчиришни таъминлайди. Натижада файлларни компьютерга кўчириш мумкин бўлади. **FTP** дан фойдаланиш учун логин ва пароль зарурдир. Улар ёрдамида **FTP** сервери билан алоқа ўрнатилади ва файлларни кўчириш мумкин бўлади. **FTP сервер** - *файллари билан фойдаланиш мумкин бўлган компьютердир.* ([рисунок бизнесмена отправляющего видеопрезентации большого объема партнеру](#))

Мулоқот қилиш – Интернет фойдаланувчилар ўзаро мулоқот қилиши учун муҳит яратади. Матн, овоз ва видеоалоқа ёрдамида мулоқот қилиш мумкин бўлади. Форум ва чатда клавиатура ёрдамида чоп этиш орқали мулоқот қилиш мумкин. **Gmail, Mailagent, Skype** орқали аудио ва видео алоқаларни ҳам амалга ошириш мумкин. кўриш мумкиндир. Телефонда мулоқот қилганингизда суҳбатдошни фақатгина эшитиш мумкин. Видеоалоқа ёрдамида эса суҳбатдошни эшитиш билан биргаликда уни кўриш мумкин. Яъни суҳбатдошни мавзуга бўлган муносабатини кузатиш мумкин. Айниқса тадбиркорликда бу технология жуда қўл келади. ([рисунок видеоконференцсвязи по скайпу](#))

Маълумотларни тарқатиш - Интернет оммавий ахборот воситасидир. Унинг ёрдамида янгиликларни ва ахборотларни кенг доирага қисқа вақт ичида тарқатиш мумкин. Бу ахборот узатишнинг энг тез ва арзон усулидир. Бунда ахборот 24 соат давомида мижозлар эътиборида бўлади. Маълумотларни веб саҳифалар, веб блоглар, жамоа тармоқларида, ахборот порталларида, ахборотномалар, ҳисоботлар ва тарқатмалар ёрдамида тарқатиш мумкин. Кундан-кунга Интернет мижозлари сони ўсиши уни энг унумли оммавий ахборот воситасига айлантirmoқда. ([рисунок](#)

Электрон кутубхоналар – бу одатдаги кутубхонанинг Интернетдаги электрон шаклидир. Бу кутубхона фонди улканлиги ва 24 соат сифатли хизмати билан афзалдир. Унда зарур китоб ёки мақолани бир зумда топиш мумкин. Интернет ёрдамида дунёнинг ихтиёрий кутубхонаси электрон жавонларидаги адабиётлар Сизга мунтазирдир. Электрон кутубхоналарнинг аксарияти адабиётларидан текин фойдаланиш мумкин. Баъзи кутубхоналар қисман ёки тўлиқ пуллик хизмат кўрсатиши мумкин. (рисунок веб странцы библиотеки www.bfu.uz)

Масофадан ўқитиш - Интернет тармоғи орқали Сизга қулай бўлган вақтда ва жойда ўқиш имкониятидир. Масофадан ўқитиш қулайлиги билан ривожланиб бормоқда. Айниқса иккинчи касбни танлашда ва малакани оширишда жуда қўл келмоқда. Чунки иш фаолиятдан ажралмаган ҳолда ўқиш мумкин. Яъни ишдан бўш вақтда ўқув жараёнида иштирок этилади. Шунинг учун бу имконият тадбиркорлар учун қулайдир. Масалан, ишдан узилмаган ҳолда мунтазам равишда ходимларни малакасини ошириш муҳимдир. (рисунок бизнесмена изучающего бизнес менеджмент по Интернет)

Телемедицина- Интернет орқали беморларни даволаш имкониятидир. Масофадан туриб беморнинг ҳолатини кузатиш, операция жараёнида қатнашиш, таъхис натижалари билан танишиш ва таҳлил қилиш имкониятлари телемедицина деб аталади. Махсус электрон микроскопли компьютерлар ва камералар ёрдамида беморларнинг диагнозини аниқлаш, уларни даволаш ва операциялар қилиш мумкин бўлмоқда. Ушбу имконият врачларни ўқитишда ҳам қўл келмоқда. Бу ҳақида оммавий ахборот воситаларида янгиликлар тез-тез пайдо бўлиб бормоқда.

Яъни юкори малакали врачлар маслаҳатларидан узоқдаги беморлар ҳам тез тиббий ёрдам оладилар. Медицина ўқув юртлари талабаларини ўқитиш, уларга жаррохлик жараёнларини намойиш этиш, ҳамда маҳаллий ва чет эл врачларининг маслаҳатларини ташкил этиш врачлар ҳамда талабалар малакасини оширишда муҳимдир.

Электрон тижорат – бу Интернетда савдо-сотиқни амалга оширишдир. Унинг имкониятлари турли-тумандир. Интернет орқали техника, дори-дормон, кийим-кечак ва озиқ-овқат маҳсулотларини сотиш ёки харид қилиш мумкин. Бу хизмат ёрдамида сифатли маҳсулот сотиш билан бирга вақт ва пулни тежаш мумкин. Ушбу усулдан корхоналар ҳамда мижозлар фойдаланмоқда. Шунинг учун ушбу технология тезда ривожланмоқда. Баъзи корхоналар савдо-сотиқни фақат Интернет орқали амалга оширмоқда.

Электрон офис - Интернет офисларни бошқаришда ва иш юритиш борасида кўп имкониятларга эга. Электрон офис ёрдамида корхона ҳужжатларидан турли офислардан туриб биргаликда фойдаланиш мумкин. Офислар орасидаги масофа аҳамиятга эга эмас. Бу ходимлар сафар қилганда жуда қулайдир. Сафар давомида ҳам ходимлар корхона фаолиятида иштироқ этиши мумкин. Бунинг учун ходимлар Интернетга боғланиши шарт. Электрон офис корхонада иш унумдорлигини оширади, ҳамда вақт ва қоғоз ҳаражатини тежайди. Электрон офис корхона фаолиятида кўпгина қулайликлар яратади. (рисунок странички электронного офиса)

Ушбу технологиялар тавсифи 8 –бобда батафсил келтирилади.

Интернетдан иш фаолиятида фойдаланиш бўйича маслаҳатлар

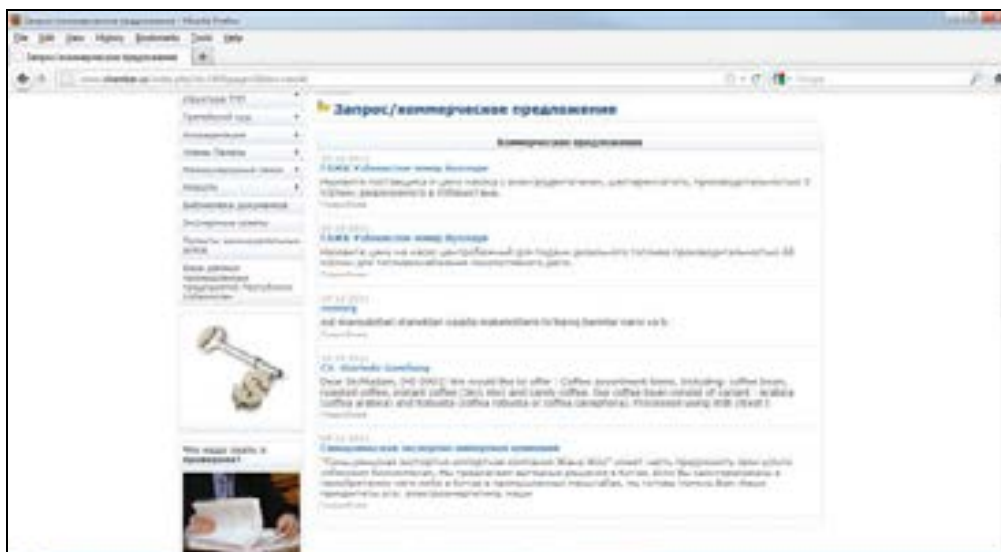
Интернет имкониятларидан фақатгина маълумот топиш учун эмас балки иш юритишда ва бошқаришда ҳам фойдаланиш мумкин. Қуйида ушбу имкониятни қўллаш юзасидан тавсиялар келтирамыз.

- Интернет имкониятларини ўрганиб чиқиб, ундан корхонада фойдаланиш бўйича йўлланма ишлаб чиқинг ва у билан ходимларни таништиринг. Ушбу йўлланмада Интернетдан фойдаланиш сиёсатини, хавфсизлик тартиблари ва ходимлар маъсулиятини кўрсатиш мақсадга мувофиқ. Ушбу йўлланмани экспертларга кўрсатиб ва уларнинг тавсиясини ҳисобга олган маъқул. (рисунок круглого стола где разрабатывается документ).
- Интернет имкониятларидан фойдаланиш юзасидан ходимлар учун тренинг ташкил этиш ва ходимларни фаол ўқишини таъминлаш зарур. Ахборот хавфсизлиги мавзусида семинарлар ташкил этиш керак. Мунтазам равишда Интернет янги имкониятлари бўйича форумлар олиб бориш ва унда барча ходимларнинг иштироқ этишини таъминлаш зарур. Интернет имкониятларидан унумли фойдаланган ходимларни рағбатлантириш зарур. Бу бошқа ходимларни Интернет имкониятларидан унумлироқ фойдаланишга ундайди. Ушбу сиёсат албатта иш унумдорлигини таъминлайди. (рисунок проведения тренинга – нужно попросить рисунок в проекте).
- Интернет ёрдамида ҳужжатларни тайёрлаш, ҳисоботларни тайёрлаш, тадқиқотлар олиб бориш қулайроқдир. Масалан, корхона ишлаб чиқарувчи маҳсулот бозорини ўрганмоқчи бўлсангиз, буни Интернет орқали тезда ўрганиш мумкин. Хаттоки мижозлар ва ҳамкорлар талаблари, фикрлари ва тавсияларини тезда олишингиз мумкин. Лойиҳалар устида ишлаш сифатлироқ бўлади. Чунки Интернет ёрдамида лойиҳанинг долзарблиги ва зарурати, мижозларнинг талаблари ва имкониятларини ўрганиш мумкин. Бу эса лойиҳани яратишда ва амалга оширишда муҳим омил ҳисобланади. (рисунок сайта с описанием сухофруктов и овощей).

- Хужжатларни, ҳисоботларни ва лойиҳаларни Интернет орқали юбориш вақтни тежайди. Масалан, Сиз ходимлар лойиҳаларини Интернет орқали қабул қилиб, Сизга қулай бўлган вақтда танишиб, фикр ва мулоҳазаларингизни унда кўрсатишингиз мумкин. Натижада тавсиялар асосида ходим лойиҳа устида қайта ишлайди. Бу эса лойиҳани такомиллаштиради. Ушбу жараён Сизни ва ходимларни янги ғоя ва янги лойиҳаларга олиб келади. Чунки ушбу мулоқот янги билим ва кўникмалар ривожланиши учун муҳит яратади. Шу билан биргаликда хужжатлар, ҳисоботлар ва лойиҳалар устида ишлаш жараёнини қисқартиради ва унумдорликни оширади. Яъни бир вақтнинг ўзида бир-неча хужжат билан ишлаш имконияти пайдо бўлади. (рисунок электронной почты с приложенными конвертами отчетов, документа и проектов между офисами и партнерами).
- Интернетдан мулоқот учун фойдаланиш иш жараёнини тезлаштиради ва харажатларни камайтиради. Чунки расмий мулоқот оғзаки мулоқотдан устундур. Чунки мақолга асосан, 100 марта эшитгандан кўра бир марта кўрган афзалдир. Езма равишда фикр билдириш кўпроқ эътиборни ва маъсулиятни жалб этади. Бу эса барчадан кўшимча ҳаракат талаб этади. Агар билим ва кўникмалар етарли бўлмаса, бу малакани ва кўникмаларни ошириш учун ўз устида кўпроқ ишлашни талаб этади. Яъни бу ходимларни ўз устида доимо ишлашга ундайди. Бу бир томондан бўлса, иккинчи томондан вақт тежалади. Яъни кераксиз бахсларга ўрин қолмайди. Видеоалоқа ёрдамида мулоқот қилиш икки томондан ҳам жиддийликни талаб этади. Яна бир томони телефон алоқаси учун ва сафарлар учун харажатлар сезиларли даражада камаяди. Ушбу тежаш даражасини билмоқчи бўлсангиз, уни ўз кундалик фаолиятингизда кузатиб кўринг. (рисунок видеоконференцсвязи).

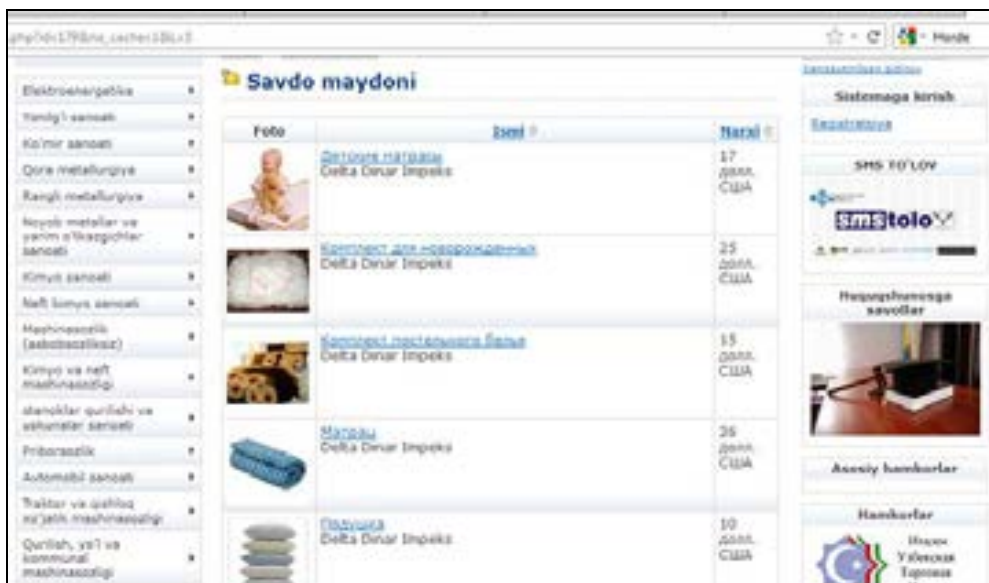
- Интернет орқали янги имкониятлар, янги лойиҳар ва янги ҳамкорлар топиш мумкин. Бу бизнесни ривожлантириш учун омилдир. Бунинг учун доимо Интернетда корхона учун зарур бўлган янгиликларни, имкониятларни, ҳамкорлар веб саҳифаларини кузатиб бориш зарур ва форум ва веб блогларда қатнашиб бориш керак. Янгиликларни олиш учун ахборотномаларга корхонани қайд қилиш муҳимдир. Масалан, бир хорижий корхона янги лойиҳа устида иш бошлаган ва бунинг учун турли давлатларда ҳамкорлар қидираётган бўлиши мумкин. Ёки халқаро фонд лойиҳани амалга ошириш учун корхонала ўртасида тендор ўтказётган бўлиши мумкин. Масалан, Савдо-саноат палатаси дастури тендорлари www.chamber.uz саҳифасида бериб борилади. (рисунок сайта ТПП).

- Интернет оммавий ахборот воситаси бўлганлиги учун уни реклама учун фойдаланиш мақсадга мувофиқ. Агар Сиз корхонангиз ва унинг хизматлари ҳақидаги маълумот 24 соат

давомида миждозларга ҳавола қилмоқчи бўлсангиз, унда буни фақатгина Интернет орқали амалга ошириш мумкин. Масалан, корхона веб саҳифаси, ахборот воситаларида корхона фаолияти ҳақида маълумот мунтазам равишда бериш, форум ва блогларларда маълумот бериб бориш, ҳамкорликда лойиҳаларда катнашиш, турли танловларда иштирок этиш (масалан, Интернет форум, Интернет Фестивал). Веб саҳифа мунтазам равишда янгиланиб бориши корхона жиддийлигидан далолат беради. (рисунок сайтов с рекламой)

- Интернет ёрдамида ходимлар ишини мониторинг қилиш мумкин ва зарур ҳолда уларга тавсия ва маслаҳатлар бериш мумкин. Интернет офислар орасидаги масофани йўқотади. Яъни корхона ягона тармоғини яратади. Натижада корхона ходимларини ишини бошқариш ва ёрдам бериш мумкин. Бу электрон офис деб аталади. Ушбу имконият корхона ходимлари иш фаолиятида фаол иштирок этишини таъминлайди. Зарур ҳолда ходимларга ёрдам бериш, ҳисоботларни яратиш ва корхона фаолиятини мониторинг қилиб бориш мумкин. Ходимлар кундалик янгилик, муаммолар ва натижалардан хабардор бўлиб боради. (рисунок электронного офиса сеть офисов в разных областях работающих вместе)
- Интернетдаги маълумотни ўқиш ва ундан оммавий фойдаланиш фойдаланувчига маъсулият юклайди. Доимо муаллифлик ҳуқуқига риоя қилиш зарурлигини унутманг. Қонунга зид ва ахлоқсиз маълумотларни тарқатувчи саҳифалардан фойдаланмасликни ходимлардан талаб қилинг.
- Интернет ёрдамида тадбиркорликни амалга ошириш мумкин. Масалан, электрон дўкон, электрон доска, электрон газета ёки журнал, он-лайн консультация ва шу кабилардир. Бу электрон тижоратдир.

Эслатма!

Демак Интернетнинг қуйидаги технологиялари мавжуд:

- Маълумотларни топиш.
- Электрон почта хизмати.
- Файлларни узатиш (FTP).
- Мулоқот қилиш (чат, форум, видеоконференция).
- Маълумотларни тарқатиш (веб саҳифалар, веб блоглар, жамоа тармоқлари, ахборотномалар, янгиликлар).
- Электрон кутубхоналар.
- Масофадан ўқитиш. Телемедицина.
- Электрон тижорат.
- Электрон офис.

Ушбу технологиялардан тафсифини такрорланг.

Топширик:

Интернет технологияларини корхонангизда қўлланаётган ва қўллаш мумкин бўлган имкониятларини кўриб чиқинг. Ушбу имкониятларни амалга ошириш бўйича режа тузинг.

2 – боб. Интернетдан фойдаланиш ва уни ўрнатиш тартиблари

- Интернетнинг ишлаш тартиби
- Интернетга боғланиш усуллари
- Офисга Интернетни қандай харид қилиш зарур?
- Офисга Интернетни ўрнатиш тартиблари
- Интернет провайдерни танлаш бўйича тавсиялар

Интернетнинг ишлаш тартиби

Интернет тавсифи билан танишдик. Сизда ушбу ахборот олами қандай ишлайди деган савол юзага келиши табиийдир. Энди унинг ишлаш тартиби билан танишайлик.

Интернетга Интернетга боғланган компьютер ёрдамида боғланиш мумкин.

Агар компютерингиз маҳаллий тармоқда бўлса, унда маҳаллий тармоқдаги барча компьютерлар Интернетга боғланиши мумкин. Бунда Интернет маҳаллий тармоқдаги барча компьютерларга тақсимланган бўлиши шарт. Интернетга боғланган компьютер сервер деб аталади.

Интернет ягона стандарт асосида ишловчи компьютерлар тармоғидир. Ушбу стандарт асосида тармоқдаги компьютерлар ўзаро маълумотлар алмашиш имкониятига эга бўлади. ([рисунок соединенных компьютеров на основе TCP](#)). Ушбу имконият ёрдамида тармоқ Сизни жаҳон ахборот олами билан боғлайди.

Ахборот олами ҳужжатлар, билимлар, янгиликлар ва ҳисоботларни ўз ичига олади. Улар матн, жадвал, график, расм, аудио, видео ва ёки анимация шаклида бўлиши мумкин. Айнан бир пайтнинг ўзида турли компьютерда турли компьютерларда жойлашган маълумотларни ўқиш, эшитиш ва кўриш мумкин. Одатда бу маълумотлар гиперкўрсатмалар ёрдамида ўзаро боғланган бўлади. ([рисунок компьютера получающего текстовую, аудио и видео информацию с разных компьютеров сети](#)).

Қуйида Интернетга оид баъзи атамалар тавсифини келтирамыз:

- **IP** - Интернет тармоғидаги компьютер манзили. У **Интернет Протокол** сўзининг қисқартирилган кўринишидир. Интернетдаги ҳар бир компьютер ўз IP манзилига эга бўлади.
 - Агар компьютер Интернетга доим уланган бўлса, у ўзгармас **IP** манзилга эга бўлади. Масалан, 142.26.137.07.
 - Агар вақтинча уланган бўлса, у ҳолда ушбу компьютер вақтинчалик ёки ўзгарувчан **IP** манзилга эга бўлади. Масалан, 142.26.137.07.02 –ўзгарувчан IP манзил. Бунда охириги 2 рақам ўзгарувчан бўлади
- **Протокол** бу компьютерлар ўртасида алоқа ўрнатилишида, маълумотларни қабул қилиш ва узатишда фойдаланиладиган стандартдир. Компьютерлар протокол ёрдамида ўзаро боғланади. Протокол тўғри бўлсагина, компьютерлар ўртасида алоқа ўрнатилади. Одатда ахборот **TCP** (Transfer Control Protocol) узатувчи пакетлар ёрдамида узатилади. Ҳар бир **TCP** жўнатувчи ва қабул қилувчи **IP** манзилларга эга бўлади. Айнан шу **TCP** пакетлар таркибидаги **IP** адреслар асосида маълумотлар манзилга юборилади. Мижоз компютерида **TCP** пакетлар ёрдамида маълумот ҳужжатга йиғилади.
- **Сервер** – Бошқа компьютер ёки дастурларга ўзининг файлларидан фойдаланишга рухсат берувчи компьютер сервер ҳисобланади. Компьютер бир нечта серверларга хизмат қилиши мумкин. Масалан, Интернет ва электрон почта серверлари. ([рисунок компьютера выполняющего Интернет сервера обслуживающего компьютеры](#))

- **Мижоз** - Сервер ресурсларидан ва хизматидан фойдаланувчи компьютер ёки дастурдир. Компьютерда бирданига бир нечта мижоз ишлаши мумкин. Масалан, компьютер сервернинг мижози бўлиши мумкин (серверда жойлашган файллардан фойдаланиши), шу билан бир вақтда электрон почта дастурида ишлаши мумкин. Яъни компьютер бир неча сервернинг мижози бўлиши мумкин.
- **ISP (Internet service provider)** - Интернет-провайдер бу Интернет хизматини кўрсатувчи корхонадир. Одатда у провайдер деб аталади.
- **URL** – Интернетда ҳар бир маълумот ўзининг айнан манзилига эга. Бу манзил **URL (Uniform Resource Locator, инглиз тилидан маъносини англатади.)** деб аталади. **URL** Интернетга мурожаат қилишнинг энг оддий ва қулай усули бўлиб, у манзилни ифодалайди. Агар Интернет тармоғида бирор бир маълумот эълон қилинган бўлса, унга ягона такрорланмас URL бириктирилади. Яъни маълумотлар Интернетга стандарт асосида ёзилади.
- **Домен** - Интернетда маълумотлар саҳифаларда жойлашади. Ҳар бир саҳифа ўз номига эга. У **DNS (Domain Name Service, инглиз тилидан маъносини англатади.)** деб аталади. Қисқача домен маъносини англатади. Доменлар ёрдамида Интернетда файллар тизими тартиблаштирилади. Домен бир неча доменлардан ташкил топиши мумкин. Доменлар биринчи, иккинчи ва учинчи даражали бўлади. Қуйида ушбу доменларга мисол келтирамиз:

www.ziynet.uz

- 2 даражали домен

www.maktab.ziynet.uz

- 3 даражали домен

Домендан фойдаланишдан аввал у қайд қилиниши зарур. Уни махсус қайд қилиш корхоналари қайд қилади. Қайд қилиш корхонаси регистратор деб аталади. Доменнинг эгаси ҳақидаги маълумот оммавийдир. Уни **Whois** (инглиз тилидан “ким бу” маъносини англатади) хизмати ёрдамида аниқлаш мумкин.

Бирор доменни қайд қилишдан аввал унинг банд эмаслигини аниқлашни тавсия этамиз.

Агар у банд бўлмаса, уни регистратор ёрдамида қайд қилиш мумкин.

Агар ном банд бўлса, бошқа мос номларни текшириб кўринг. Мос номни регистратор ёрдамида қайд қилинг.

Умумий, халқаро ва миллий доменлар мавжуд. Миллий домен давлатни ифодалайди. Умумий ва халқаро доменлар тавсифи:

.com	Тижорат ташкилотларини белгилайди. Масалан: www.microsoft.com , www.ibm.com
.edu	Ўқув муассасаларини билдиради. Масалан: www.vcu.edu (Virginia Commonwealth University)
.gov	АҚШ Давлат муассасалари учун ишлатилади.
.org	Нотижорат ташкилотлар учун ишлатилади. Масалан: www.unesco.org (ЮНЕСКО).
.net	Интернет хизмат провайдерларига тегишли. Масалан: www.uz.net (Uznet).

Миллий доменлар тавсифи:

.uz	Ўзбекистон давлати домени.
.ru, .рф	Россия давлати домени инглиз ва рус тилида мавжуд.
.de	Германия давлати домени.
.uk	Буюк Британия давлати домени.
.ca	Канада давлати домени.
.ch	Швейцария давлати домени.

.au	Австралия давлати домени.
.kz	Козогистон давлати домени.
.kg	Кыргызстан давлати домени.
.ja	Япония давлати домени.
.az	Азарбайжон давлати домени.
.it	Италия давлати домени.
.gr	Греция давлати домени.
.fr	Франция давлати домени.
.cn	Хитой давлати домени.

Агар домен номида давлатни изоҳловчи код бўлмаса, бу домен АҚШ га тегишли эканлигини билдиради.

Миллий UZ домени 1995 йил 29 апрель куни яратилган ва дастлаб хусусий шахс томонидан бошқарилган. 2002 йил декабрь ойидан бошлаб миллий домен Узинфоком маркази томонидан бошқарилади. Ўзбекистон доменини рўйхатдан ўтказиш ва доменлар ҳақидаги маълумотларни www.cctld.uz саҳифасидан олиш мумкин.

Интернетга боғланиш усуллари

Интернетга боғланишнинг усуллари турлидир. Улар доимий ривожланишда. Ушбу усуллар технологияси, Интернет тезлиги ва хизмат нархлари билан фаркланади. Ҳар бир усул ўз афзалликларига эгадир. Қуйида кенг тарқалган Интернетга боғланиш усуллари тавсифини қуйидаги жадвалда келтирамиз:

Номи	Тавсифи	Тезлиги	Нархи	Тавсия
Чақирув ёрдамида боғланиш (Dial-up) - (рисунок работы Dial-up с помощью компьютера, модема и телефонной линии)	<p>Бу боғланишда фойдаланувчи логин (мантикий ном) ва парол ёрдамида компьютер ва телефон орқали Интернетга кириш имконига эга бўлади. Интернет билан ишлаш пайтида телефон тармоғи банд бўлади.</p> <p>Ундан фойдаланиш учун компьютер, модем ва телефон тармоғи етарли. Notebook модем билан таъминланган бўлади.</p> <p>Ўрнатилиши оддий.</p> <p>Рақамли телефон тармоғида Call back (инглиз тилидан “қайта чақирув” маъносини билдиради.) хизматидан фойдаланган мақсадга мувофиқ. Бунда провайдерга модем орқали қилинган қўнғироқ текин бўлади.</p>	<p>56 Кб/сек гача.</p> <p>Одатда ушбу боғланишда Интернет тезлиги сустроқ бўлади.</p> <p>Шунинг учун уни маҳаллий компьютер тармоғига тақсимлаш мақсадга мувофиқ эмас.</p>	<p>5000 сўмдан дан бошланади.</p> <p>Интернет карточкалар дан фойдаланган қулайдир.</p>	<p>Бу усулдан электрон почтани текшириш учун фойдаланиш қулайдир. Интернет карточкалардан фойдаланган қулайдир.</p>
ADSL (Asymmetric Digital Subscriber Line) — Рақамли технология асосидаги тўғридан - тўғри боғланиш (рисунок ADSL подключения)	<p>ADSL ахборотни юкори тезликда узатилишини таъминлайди. Мавжуд бўлган телефон тармоғидан фойдаланади. Бунда махсус рақамли ADSL модемдан фойдаланиш зарурдир. Одатда у билан провайдер таъминлайди. Ушбу усул телефон тармоғидан фойдаланади. Ушбу технологияни</p>	<p>8 Мбит/с гача.</p> <p>Ушбу технология юкори тезлиги ва тармоқдаги компьютерлар ни Интернет билан таъминлаш имконияти билан афзалдир.</p>	<p>Хонадонлар учун - 9000 сўмдан бошланади.</p> <p>Корхоналар учун - 90000 сўмдан бошланади.</p> <p>Боғланиш хизмати асосан бепул.</p>	<p>Интернет ишлаётганда телефонингиз банд бўлмайди.</p> <p>Шунинг учун ушбу технологиядан хонадонлар ва кичик корхоналар кенг доираси фойдаланади.</p>

	Ўзбекистонда биринчи бўлиб “Саркор” корхонаси қўллаган.			
Оптик толали тармоқлар	Бу узок масофадаги фойдаланувчилар учун энг ишончли ва доимий Интернет хизматини таъминловчи технологиядир. Шунинг учун ушбу технология кенг тарқалмоқда. Оптик тола бу замонавий технология бўлиб, у катта ҳажмдаги маълумотларни юборишда қулайдир. Ушбу технология ишончилиги ва хавфсизлиги билан афзалдир.	100 Мбит/сек гача. Ушбу технология юқори тезликдаги сифатли Интернет билан таъминлайди. Шунинг учун у корхона маҳаллий тармоғини Интернет билан, ҳамда офислараро алоқани таъминлайди.	Home Ethernet нархи 9000 сўмдан бошланади. Корхоналар учун - 90000 сўмдан бошланади.	Оптик толали тармоқ асосида хонадонларга хизмат кўрсатиш Home Ethernet технологияси асосида амалга оширилади. Ушбу хизматдан фойдаланиш учун оптик толали тармоқ хонадонга етказилиши зарур.
Wi-Fi ва WIMAX - тармоқсиз Интернет технологияси	Бу технологиялар махсус протоколлар асосидаги радиотехнологиялар асосидаги Интернетдир. Улар катта узокликдаги масофада Интернетни таъминлайди. Бунда ораликда тусиқларларнинг мавжудлиги алоқага таъсир кўрсатмайди. Ушбу хизмат катта ҳажмдаги маълумотларни тезда узатади. WIMAX 50 кмгача бўлган доираларни камрайди.	10 Мбит/с гача.	45000 сўмдан бошланади. Ушбу усулни таъминловчи и қурилма нархи баланд бўлгани учун хизмат нархи баландроқдир.	Ушбу усулдан меҳмонхоналар, ресторанлар, кафе, савдо марказлари ва бошқалар фойдаланади. Уйда ҳам ушбу усулдан фойдаланиш қулайдир.
USB модем	Бу Интернетга боғланишнинг тезкор ва қулай усулudur. USB модем ёрдамида бутун Ўзбекистон бўйлаб Интернетдан фойдаланиш мумкин. Ушбу боғланиш мобиллиги билан афзалдир. USB модем компьютерга тезда ўрнатилади. Бунинг учун махсус билим ва кўникмалар зарур эмас. Ушбу	3.6 Мбит/с гача.	45000 сўмдан бошланади. Тарифни танлаш зарур.	Ишда, уйда ва сафарда Интернет зарур бўлса, USB модемдан фойдаланиш қулайдир. Билайн, Usell, МТС ва Evo корхоналарида ушбу хизмат кўрсатилади.

	усулдан фойдаланиш учун USB модемни сотиб олиш зарур.			
GPRS-Интернет - Уяли телефон орқали боғланиш	Бу уяли телефондан Интернетдан фойдаланиш имкониятидир. Бу хизмат ёрдамида уяли телефонда Интернет имкониятларидан фойдаланиш мумкин. Уяли телефонлар жадал тараққиёти унинг имкониятларида акс этмоқда. Уяли телефон ёрдамида Интернетга боғланиш имкони кенг омма эътиборини жалб қилмоқда. Бунинг учун GPRS протоколли замонавий уяли телефон зарур. Компьютер билан боғланиш учун эса - USB кабел бўлиши керак. Ушбу усул планшет компьютерларида ҳам фойдаланилади.	3,6 Мбит/сек гача	Хизматдан фойдаланиш нархи - кунига 40 сўм атрофида.	Ундан кўпроқ электрон почтани текшириш учун фойдаланилади. Бу усулдан айникса талабалар ва ўқувчилар унумли фойдаланади.

Эслатма: *Нархлар тезликка ва ҳажмга Боғлиқ. Тезлик ва ҳажм ошиши билан нарх ошади.*

! Боғланиш усули эҳтиёжга асосан танланади. Агар Сиз катта ҳажмдаги маълумотлар билан ишласангиз унда юқори тезликдаги Интернетдан фойдаланган маъқул.

! Модемлар тавсифи билан [6] нинг биринчи бобида танишиш мумкин.

Офисга Интернетни қандай харид қилиш зарур?

Шундай қилиб Интернетга боғланиш усуллари билан танишиб чикдик. Хўш «Қайси усулни офисга харид қилиш ва офисга қандай ўрнатиш зарур? саволи Сизда пайдо бўлиши табиийдир. Бу саволга жавоб олиш учун провайдерга мурожаат қилиш зарур.

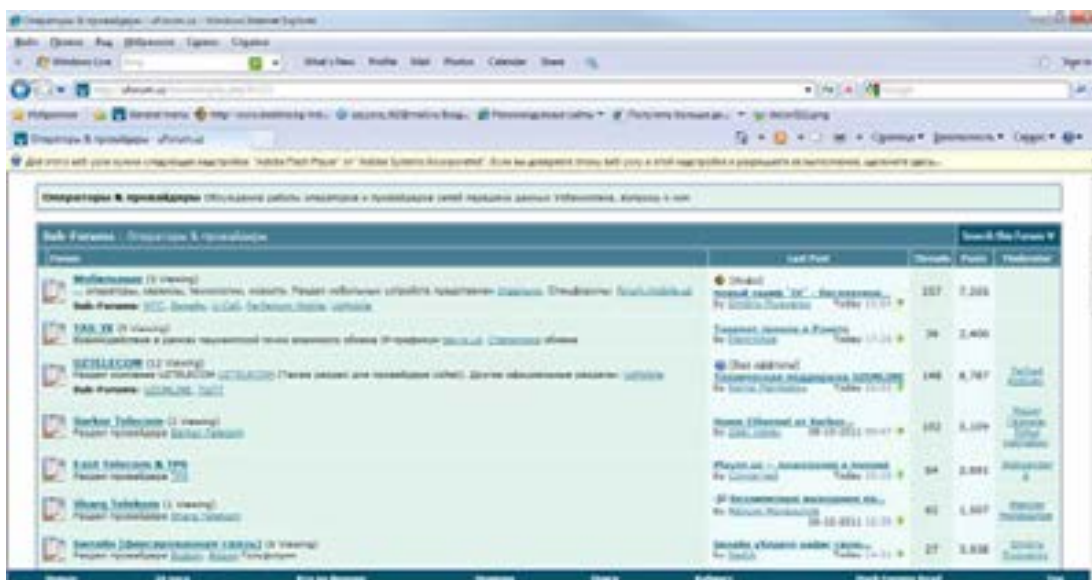
Бугунги кунда Ўзбекистонда 100 дан ортиқ провайдерлар Интернет хизматини кўрсатяпти. Улар барча вилоят, шаҳар ва туманларда фаолият олиб бормоқда. Улар ёрдамида Интернетни ўрнатиш мумкин. Кундан-кунга Интернет хизмат нархи пасайиб бормоқда. Ҳозирги кунда офисга Интернет телефон ва факс каби зарурдир.

Турли сотиш шаҳобчаларида Интернет карточкалар сотилади. Ушбу карточкалар ёрдамида Интернетга боғланиш мумкин. Ушбу карточкаларни провайдерлар ишлаб чиқаради ва шаҳобчаларга сотиш учун тарқатадилар. Карточка ёрдамида Интернетни ўрнатиш жуда осондир. Ушбу карточкаларда провайдерга боғланиш учун кўрсатмани топиш мумкин. Ушбу кўрсатмада провайдерга мурожаат этиш учун маълумотлар ҳам берилади. (рисунок Интернет карточек разных компаний и сумм)

Провайдерлар рўйхатини, боғланиш учун телефон ва манзилларини Yellow Pages каталогидан ёки www.yellowpages.uz веб саҳифасидан олиш мумкин.

УзИнфоком форумининг **Операторы&Провайдеры** саҳифасида (<http://uforum.uz/forumdisplay.php?f=132>) фойдаланувчиларнинг провайдерлар фаолияти ҳақидаги фикр ва мулоҳазалари билан танишишингиз мумкин.

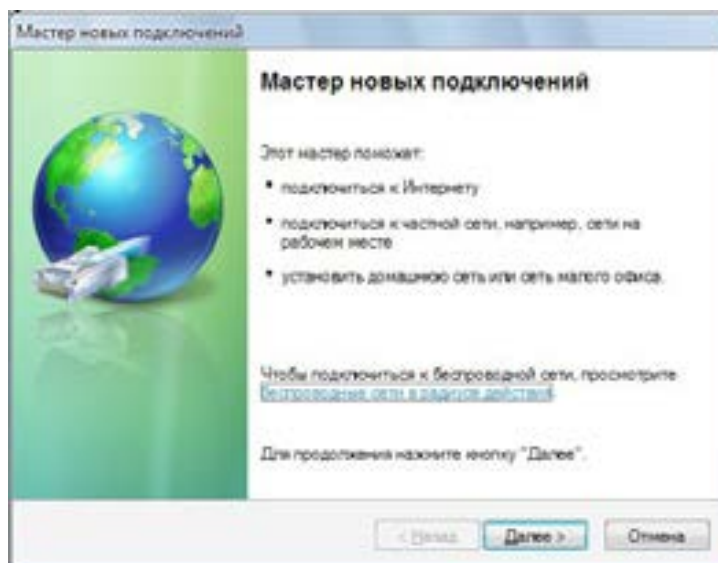
Провайдерга мурожаат қилганингизда у Сизга Интернетга боғланишнинг бир –неча усуллари ва нархлари билан таништиради. Имкониятларингизга ва талабларингизга асосланган ҳолда улардан бирини танлаш зарур бўлади.

Офисга Интернетни ўрнатиш тартиблари

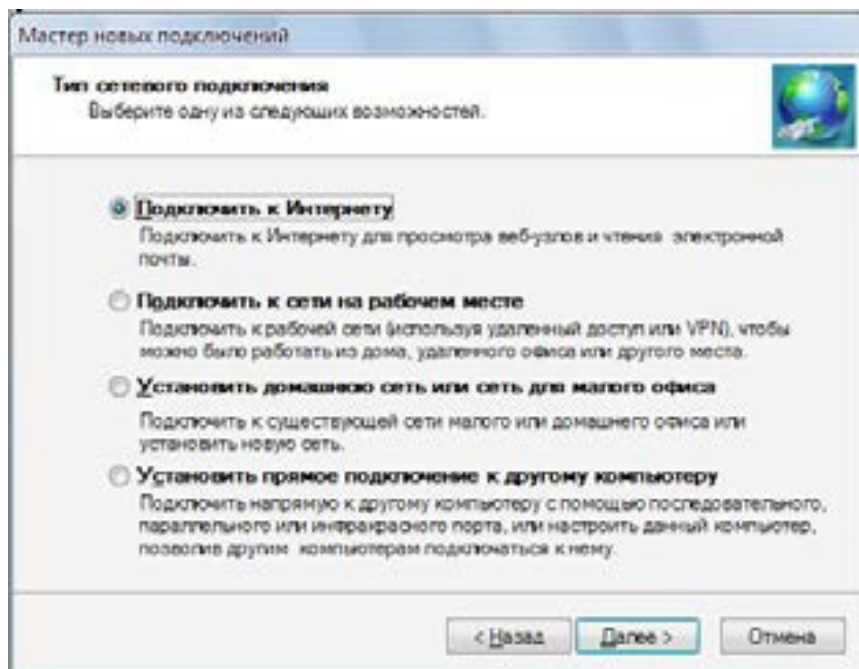
Интернетга боғланиш учун авваламбор компьютер, алоқа канали, модем ва дастур таъминоти бўлиши зарур. Қуйида **Dial-up** усулида Интернетни ўрнатиш тартибларини келтирамиз. Бунинг учун провайдер телефон рақамларига, ҳамда Интернетга кириш учун ном (**Login**) ва пароль (**Password**) эга бўлишингиз зарур.

Интернетга уланиш тартиби қуйидагичадир:

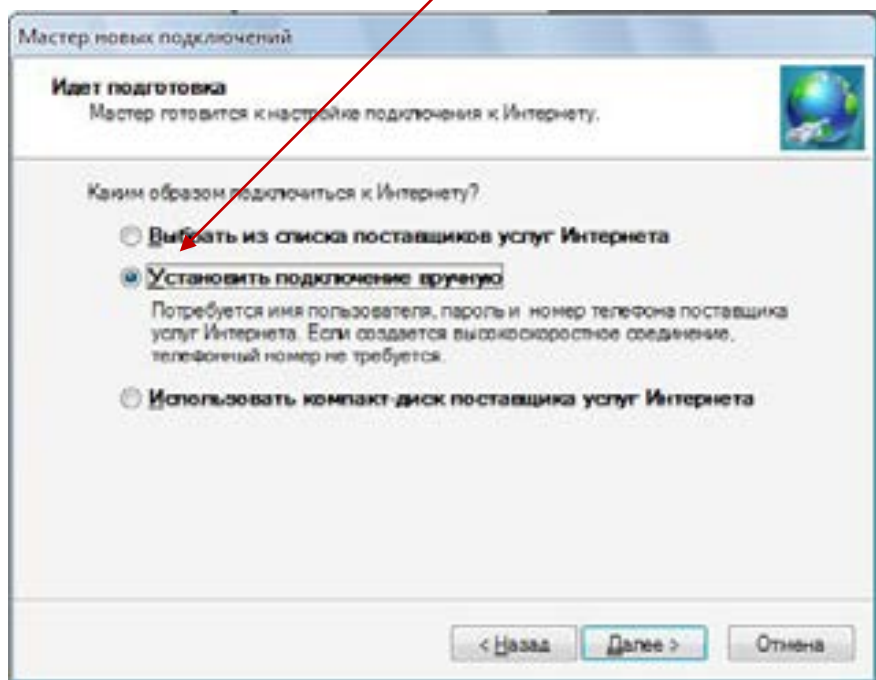
- Тармоққа боғланиш учун унинг менюси **Сетевое подключение** жилдини очинг. Бунинг учун **Пуск** тугмчасини босиб, **Настройка** ва **Создание нового подключения** командасини киритинг. Натижада янги тармоқ боғланиши менюси - **Мастер новых подключений** дарчаси экранда ҳосил бўлади.

- Унда **Далее** тугмчасини босинг. Ҳосил бўлган дарчада Интернетга боғланиш майдонини, яъни **Подключить к Интернету** майдонини сичқонча билан белгиланг ва дарча қуйи қисмидаги **Далее** тугмчасини босинг. Агар майдонни нотўғри белгилаган бўлсангиз, **Назад** тугмчаси ёрдамида олдинги дарчага қайтиш мумкин бўлади.

- Натижада куйидаги дарча ҳосил бўлади. Унда боғланишни мустақил ўрнатиш майдонини, яъни **Установить подключение вручную** майдонини сичқонча билан танлаб, **Далее** тугмасини босинг.

- Ҳосил бўлган дарчада провайдер номини киритинг ва **Далее** тугмачасини босинг.

Мастер новых подключений

Имя подключения
Введите имя службы, выполняющей подключение к Интернету.

Введите в следующем поле имя поставщика услуг Интернета.
Имя поставщика услуг

Введенное имя будет именем создаваемого соединения.

< Назад **Далее >** Отмена

- Кейинги дарчада провайдер ва телефон рақамини киритинг ва **Далее** тугмасини босинг.

Мастер новых подключений

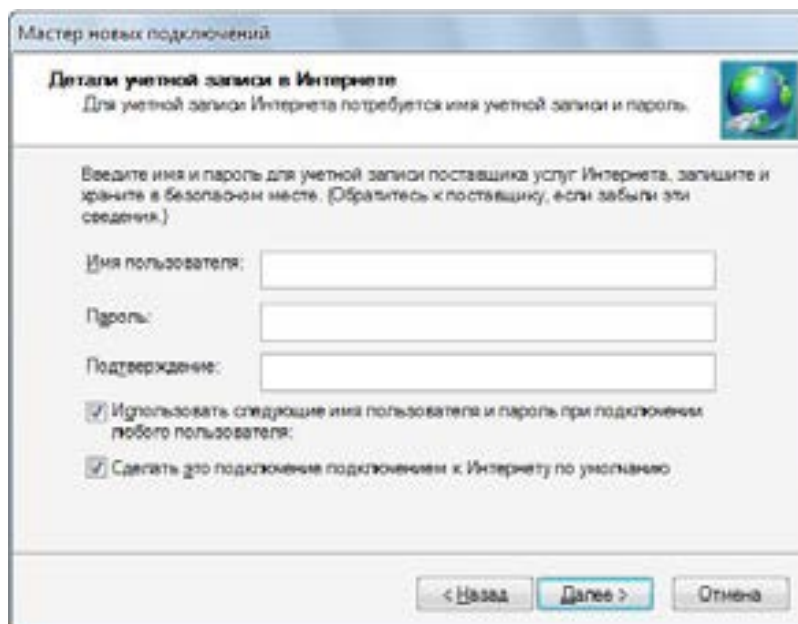
Введите телефонный номер
Укажите телефонный ISP номер.

Введите номер телефона.
Номер телефона:

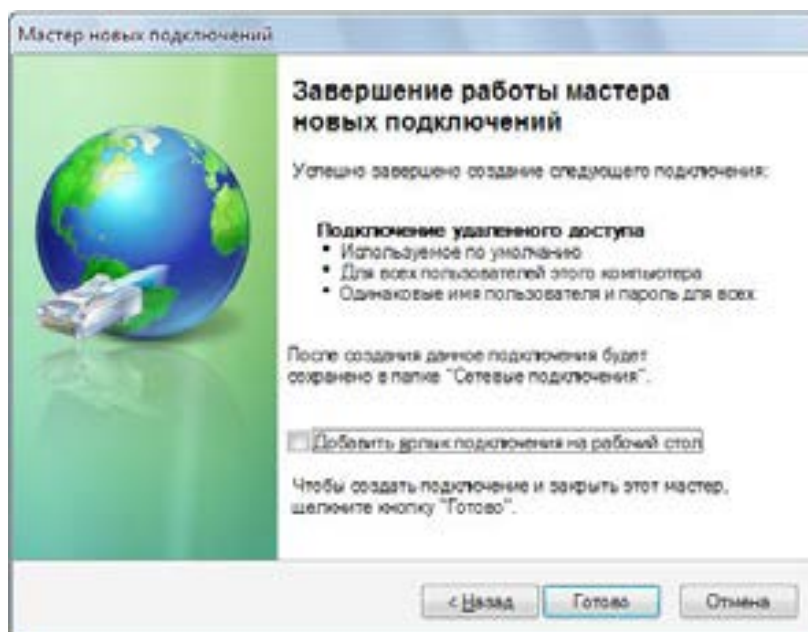
Возможно потребуются добавить "1", код региона или оба числа вместе.
Для проверки наберите комбинацию номера и кода на своем телефоне.
Комбинация подобрана правильно, если слышен звук модема.

< Назад **Далее >** Отмена

- Ҳосил бўлган дарчада фойдаланувчи номини, яъни исмингизни - **Имя пользователя**, паролни ва паролни тасдиқлаш майдонида - **Подтверждение пароля** қайта киритинг ва **Далее** тугмачасини босинг.

- Натижада куйдаги дарча ҳосил бўлади.

- Унда **Добавить ярлык подключения на рабочий стол** майдонини **сичқонча билан** белгиласангиз, боғланиш ёрлиғи компьютер иш столида ҳосил бўлади. Боғланиш жараёнини тугатиш учун **Готово** тугмачасини босинг.

Натижада компьютер **Сетевое подключение** жилдида Интернетга боғланиш ёрлиғи ҳосил бўлади.

Топширик:

Dial-up усулида компютерингизда Интернетни ўрнатиш учун боғланиш яратинг. Провайдер номи ва телефон рақамларига, ҳамда Интернетга кириш учун ном - **Login** ва пароль - **Password** сифатида аниқ ёки мисол тариқасида тахминий маълумотларни киритишингиз мумкин.

Интернет провайдерни танлаш бўйича маслаҳатлар

Интернет тезлиги ва сифати провайдерга боғлиқ. Шунинг учун провайдерни танлашда қуйидагиларни ҳисобга олиш мақсадга мувофиқ:

- Интернет провайдерни танлашдан аввал **“Интернет Сизга нима мақсадда зарур?”** саволига жавоб топишингиз зарур. Жавобингиз қанчалик аниқ бўлса, провайдерга бўлган талабларингиз ҳам аниқ бўлади. Жавобингиз асосида Сизга провайдер Сизнинг мақсадингизга айнан жавоб берувчи таклифларни тайёрлайди. Бу эса Сизни сифатли Интернет хизмати олишингизнинг гарови бўлади ([рисунок офиса работающего с клиентами с разных стран и готовящих документ в режиме он-лайн с коллегами](#)).
- Кейинги савол - **Интернет учун ҳар ойда қанча маблағ ажратишига тайёрсиз?** Ушбу саволга жавобингиз провайдерни ишини енгиллаштиради, ҳамда Сизга индивидуал таклиф яратишига ёрдам беради. ([рисунок – продавца спрашивающего Сколько вешать граммов](#))
- **Интернетга боғланиши зарур бўлган компьютерлар сони** ҳам муҳимдир. Нечта компьютерни Интернетга боғлаш шарт? Ушбу саволга жавоб асосида Интернет ҳажми ва тезлиги аниқланади. Албатта бу хизмат нархида акс этади. Интернетдан фойдаланувчи ходимлар сони ҳам муҳимдир.
- Мақсад, маблағ ва компьютерлар сонини аниқлаганингиздан сўнг **провайдер билан мулоқотга** тайёр бўласиз. Провайдерни танлаш учун шаҳрингиздаги/тумандаги провайдерлар ҳақидаги маълумот топинг. Кўшни корхона ёки ҳамкорларингиз билан маслаҳатлашиб, провайдерлар ҳақида маълумот олишингиз ҳам мумкин. Провайдерлар ҳақида маълумот олгандан сўнг улар билан мулоқот қилишни бошлашингиз мумкин бўлади. Бир неча провайдер билан мулоқот олиб борган мақсадга мувофиқ. Уларнинг таклифларини ўрганиб чиқиб провайдерни танлашингиз мумкин.
- **Интернет провайдер хизматлари нархи** - провайдерни танлашнинг муҳим омилларидан биридир. Провайдерни танлашда фақатгина хизмат нархига эътибор бериш хатодир. Агар нарх арзон бўлса, Интернет тезлиги суст бўлиши мумкин ва Интернет сифатида ҳам муаммо бўлиши мумкин. Бир неча провайдерлар хизмати ва имкониятлари бўйича таклифларни ўрганиш зарур. Провайдер Сиз билан маслаҳатлашган ҳолда имкониятларингиз асосида хизмат таклифини яратади. Сифатли хизмат арзон бўлмаслигини ҳисобга олинг.
- **Алоқа тезлиги ва сифати.** Агар провайдер Сизга юқори тезликдаги Интернет хизматни арзонга таклиф этса, асло ишонманг. Чунки юқори тезлик кўпроқ ҳаражат талаб қилади. Провайдер имкониятлари чегараланганлигини ҳисобга олиш зарур. Шунинг учун шартномада провайдер кафолат этадиган алоқа тезлиги кўрсатилиши тавсия этилади.
- **Алоқа мунтазамлиги.** Интернет алоқа сифати доимо яхши бўлиши шарт. ([Рисунок часов с указанием качества связи по часам радостные часы и печальные во время плохой связи](#)) Баъзан алоқа сифати куннинг айрим соатларида яхши ва айрим соатларида суст бўлиши мумкин. Яъни алоқа мунтазам ишламайди. Бундай ҳолда тезда провайдерга мурожаат этиш зарур. Агар провайдер ушбу нуқсонни йўқотмаса, унда провайдерни алмаштириш тавсия этилади. Алоқа мунтазамлигини шартномада қайд қилиш мақсадга мувофиқ. Баъзан провайдерлар техник текширишлар натижасида хизматни чегаралайдилар. Одатда бу ҳақда улар олдиндан миқдорларни огоҳлантиради.
- **Шартнома тузишга** шошилманг. Аввал провайдерлар веб саҳифалари билан танишинг. Уларнинг таклифлари, нархлари ва шартларини ўрганинг. Қуйидаги саҳифалардаги нархлар билан танишинг.

ВАШ ГОЛОС

Какие тарифные планы UZONLINE Вам понравятся больше всего?

- ☒ Day
- ☐ Active
- ☐ Lite
- ☐ Mega Life
- ☐ Еще другой

[Проголосовать](#)

Тарифы на услуги широкополосного доступа в Интернет «Uzonline Business» для юридических лиц и частных предпринимателей (доступ по технологии ADSL)

Действуют с 1 октября 2011 года

Серия тарифных планов «Uzonline Business» — с ограничением трафика

Тарифный план	Абонентская плата	Скорость доступа в сеть, Мбит/сек, Мб/сек	Возможный объем интернет трафика, Мб	Стоимость 1 Мб исходящего трафика, руб. День, 00:00-23:00 Ночь (23:00-00:00)
Business Mso-Office-1*	40 000	до 100	500	80/10
Business Mso-Office-2*	70 000	до 200	1000	80/10
Business Pro-1	100 000	до 100	2000	80/10
Business Pro-2	270 000	до 1000	4000	80/10
Business Pro-3	440 000	до 2000	7000	80/10
Business VP-1	250 000	до 250	8000	70/17

- Одатда провайдерлар **Интернет хизмати шартномаси шаклини** ҳам веб саҳифада жойлаштиради. Бир-неча провайдер таклифларини солиштирсангиз, провайдерни танлашингиз энгиллашади. Баъзи провайдерлар таклифлари турли бўлади, чунки улар турли мижозлар талабини ҳисобга оладилар. Провайдерлар хизмат сифати ҳақидаги маълумотлар форумларда ҳам мавжуд. Масалан, УзИнфоком www.uforum.uz веб саҳифасида **Операторы&Провайдеры** бўлимидаги фойдаланувчилар фикри билан танишиб кўринг. Шу билан биргаликда провайдер офисига бориб, хизмат таклифлари ва сифати билан ҳам танишиш фойдали бўлади. Ушбу маълумотлар шартнома тузишингизга ёрдам беради.

Эслатма:

Демак, провайдерни танлашда қуйидагиларни ҳисобга олиш зарур:

- Интернетдан қандай мақсадда зарурлиги.
- Интернет учун ҳар ойда қанча маблаг ажратиш имконияти.
- Интернет провайдер хизматлари нархи.
- Алоқа тезлиги ва сифати.
- Алоқа мунтазамлиги.

Натижада имкониятларга асосан Интернетдан фойдаланиш имкониятига эга бўласиз.

Топширик:

Шаҳрингиздаги/туманингиздаги Интернет провайдерлар веб саҳифаларини ўрганинг. <http://www.goldenpages.uz/rubrics/?Id=1192&Page=3> саҳифасига кириб ва провайдерлар рўйхати билан танишингиз мумкин. Бир-неча провайдер таклифлари билан танишиб кўринг ва провайдерни танланг.

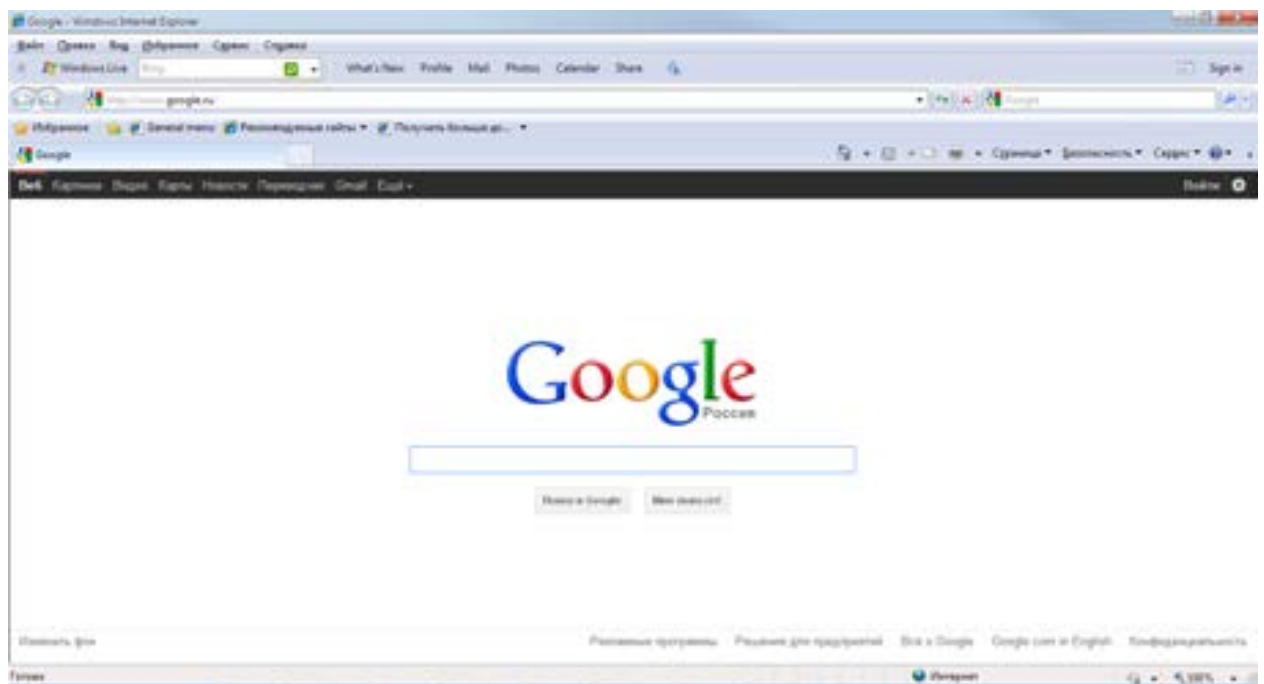
3-боб. Интернетда ишлашни нимадан бошлаш зарур?

- Интернетдан фойдаланиш тартиби
- Интернетга боғланиш ва уни ўчириш тартиби
- Интернетда ахборотни қидириш усуллари
- Интернетда ахборотни қидириш бўйича маслаҳатлар
- Ахборотларни кўчириш ва сақлаш тартиби
- Интернетда вирус ва спамдан ҳимояланиш
- Интернетда ахборот хавфсизлиги
- Интернетда ишлаш бўйича фойдали маслаҳатлар

Интернетдан фойдаланиш тартиби

Интернет билан ишлашни таъминловчи учун махсус дастурлар мавжуд. Улар браузерлар деб аталади. Уларга **Internet Explorer**, **Opera**, **Mozilla** ёки **Netscape Navigator** мисол бўла олади. Ушбу дастурлар имкониятлари билан фарқланади. Ушбу дастурлар билан ишлаш жуда осон ва қулайдир.

Қуйида кенг тарқалган **Windows** таркибидаги **Internet Explorer** дастури билан ишлаш тартиби билан танишамиз. Дастур ёрлиғи одатда **Windows** иш столида жойлашади. Дастур дарчаси қуйидаги кўринишга эга.

Бунда:

- Олдинги веб саҳифани қайтаради.

- Кейинги веб саҳифани қайтаради.

- Веб саҳифани янгилайди

- Веб саҳифа очилишини тўхтади.

- қидирувни амалга ошириш майдони

Манзил - **Адресная строка** майдонида Сизга зарур бўлган сайтнинг манзили киритилади. Шундан кейин асосий ойнада қидирилатган веб саҳифа намоён бўлади. Масалан, адреслар сатрида www.chamber.uz манзилини киритинг.

Холат сатри - **Строка состояния** эса қуйида жойлашган бўлиб, жорий саҳифа ҳақидаги маълумотни акс эттиради. Масалан, www.chamber.uz манзилини киритиш натижасида ҳолат сатрида "**Адрес найден. Ждите ответа**" хабари берилади. Яъни манзил топилди. Унинг очилишини қутинг хабари берилади.

Натижада экранда бир неча дақиқадан сўнг саҳифа пайдо бўлади. Зарур бўлган маълумотларни танлаб ўқишингиз мумкин. Саҳифада гиперматн тагига чизилган бўлади ва кўк рангда бўлади. Гиперматнни ўқиш учун унда сичқонча тугмачасини чертиш етарли. Агар олдинги веб саҳифага қайтмоқчи бўлсангиз тугмачасини ва олдинги саҳифага қайтиш учун тугмачасини босиш керак.

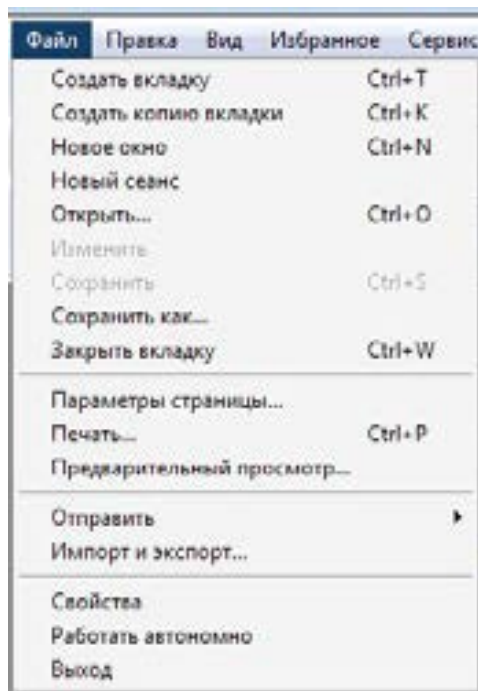
Интернетда ишлаш жуда оддийдир. У билан ишлаш саҳифалар бўйлаб саёхатни эслатади. Саҳифадан саҳифага ўтиш учун менюдан, гиперкўрсатмалардан ва кўрсатмалардан фойдаланилади. Интернет ёрдамида Сиз дунёдаги маълумотлар иш столингизда намоён бўлади ва эътиборингизга мунтазир бўлади. Сизга қулай пайтда уни ўқишингиз мумкин бўлади.

Топширик:

www.chamber.uz саҳифасини очинг. Ундаги маълумотлар варақланг. Сизга қизиқарли бўлган маълумотларни ўқинг. Саҳифада келтирилган бошқа саҳифаларни варақлаб кўринг. Тадбиркорлар учун берилган маълумотлар жойлашган саҳифани очинг. Саёхатингиз қизиқарли бўлишига ишонамиз.

Менюлар сатри тавсифи

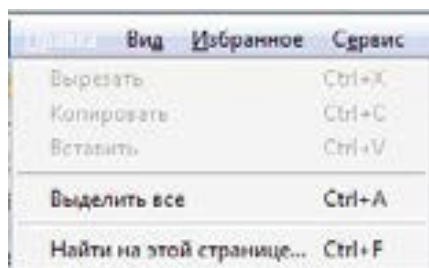
Энди менюлар сатридаги командалар тавсифи билан танишайлик. Дарча юқорисида дастур меню ва асбоблар панели жойлашган. Менюнинг ҳар бир командаси командалар рўйхатига эга. Масалан, **Файл** менюси қуйидаги командалардан иборат:

Файл менюси ёрдамида янги бет – **Создать вкладку**, янги дарча – **Новое окно** ёки янги сеансни очиш, саҳифани ёзиш, чоп этиш, электрон манзилга жўнатиш, хусусиятлари билан танишиш каби амалларни бажариш мумкин.

Правка менюси

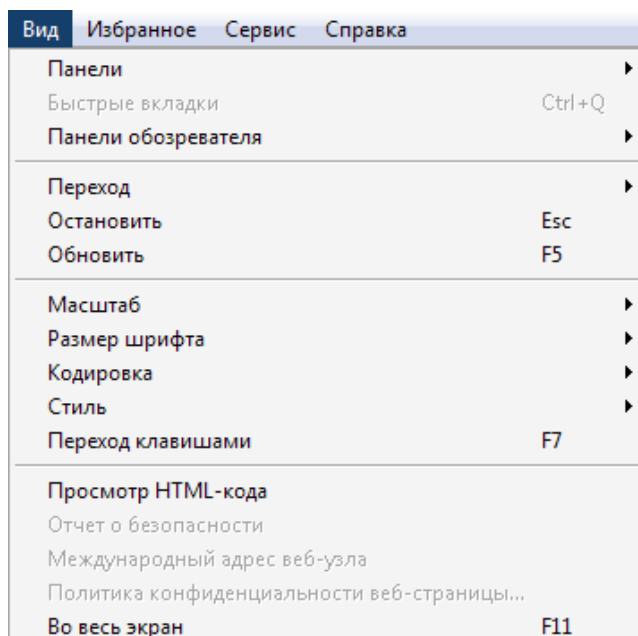
Правка менюси ёрдамида қуйидаги амалларни ўз ичига олади.

Ушбу меню ёрдамида белгилаш, кўчириш, нусха кўчириш ва ўрнатиш амалларини бажариш мумкин.

Вид менюси

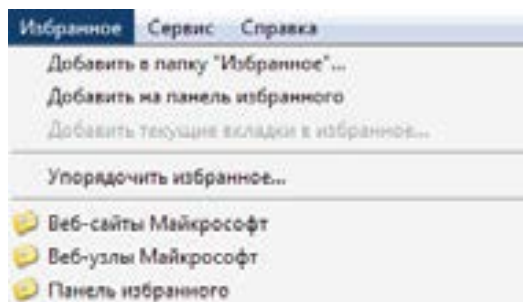
Вид менюси қуйидаги командалардан ташкил топади:

Унинг ёрдамида асбобларни ўрнатиш, веб саҳифа устида амални тўхтатиш ва уни янгилаш, масштабни ва шрифтни ўзгартириш ва веб саҳифани бутун экранга ёйиш мумкин.

Избранное менюси

Избранное менюси қуйидаги командалардан ташкил топади:

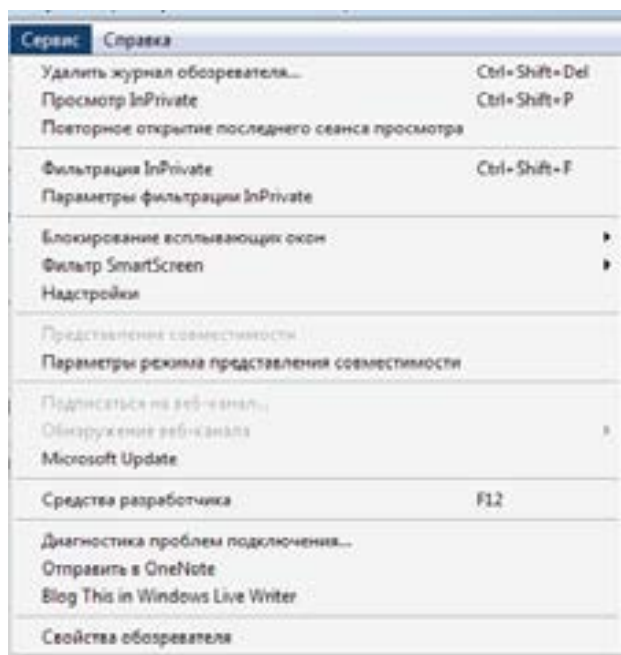

Ушбу меню ёрдамида веб саҳифа манзилини **Избранное** – танланган саҳифалар жилдига қўшиш мумкин. Бу саҳифадан фойдаланишни қулайлаштиради. Ихтиёрий пайтда уни ушбу жилд

ёрдамида очиш мумкин бўлади. Кўп фойдаланадиган веб саҳифаларни ушбу жилдга киришиб қўйиш тавсия этилади.

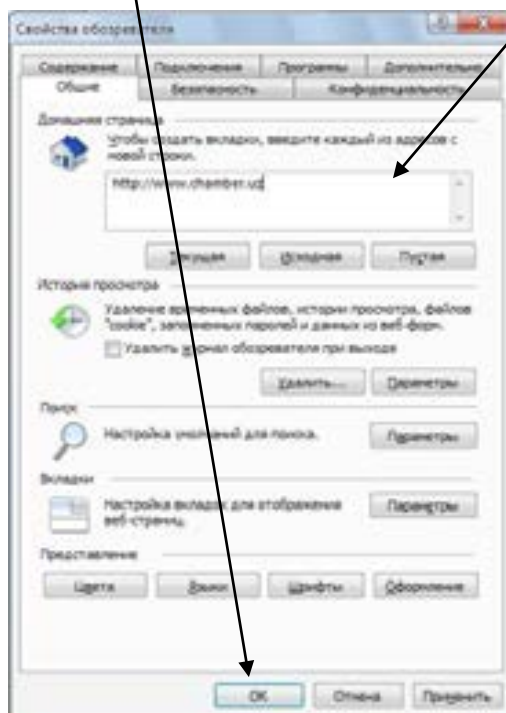
Сервис менюси

Сервис менюси қуйидаги командалардан ташкил топади:

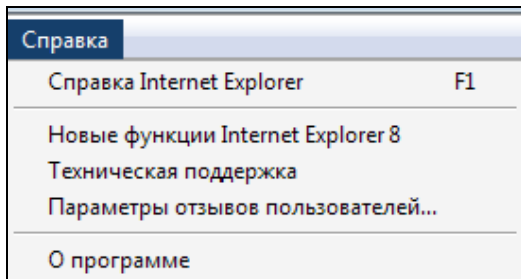
Ушбу меню ёрдамида браузер хусусиятларини ўрнатиш мумкин. Браузер журналинини ўчириш, веб саҳифаларни филтрлаш каби амалларни бажариш мумкин.

Масалан, **Свойства обозревателя** менюси ёрдамида браузернинг асосий саҳифасини ўрнатайлик. Бунинг учун **Свойства обозревателя** тугмачасини босинг. Натижада, қуйидаги дарча экранда пайдо бўлади. Унда **Общие** майдонини танланг. Асосий саҳифа – **Домашняя страница** майдонида саҳифа манзилини киритинг. Ушбу майдонда Савдо-саноат палатаси манзилини киритинг. Хусусиятни ўрнатиш учун **Ок** тугмачасини босинг.

Справка менюси

Справка менюси қуйидаги командалардан ташкил топади:

Унинг ёрдамида браузер ёрдамчисини чакириш, дастур ҳақидаги маълумотлар олиш мумкин.

Топширик:

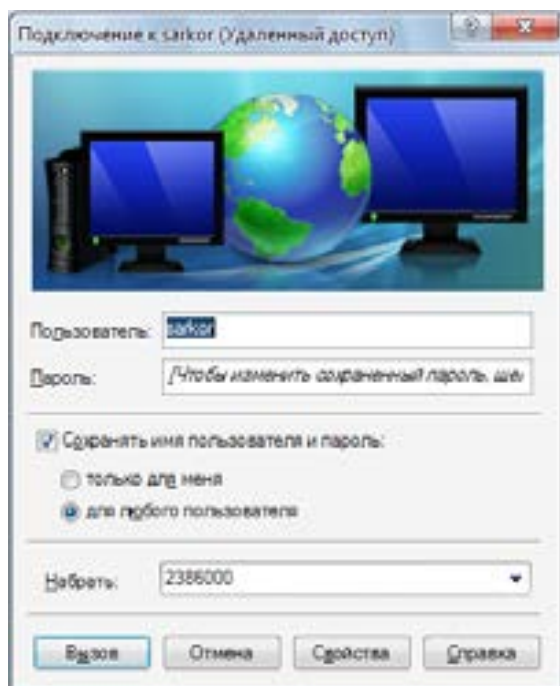
Правка менюси ёрдамида саҳифадаги маълумот қисмини компьютерга қўчиринг.

Избранные менюси ёрдамида **Янгиликлар** жилдини яратинг ва унга веб саҳифани қўшинг.

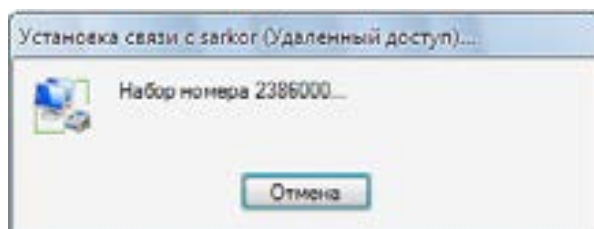
Интернетга боғланиш ва боғланишни ўчириш тартиби

Интернетга боғланиш учун телефон кабели компьютернинг махсус тиркишига боғланиши зарур. Одатда у тармоқ тиркиши ёнида жойлашган бўлади. Агарда Сизда ташқи модем бўлса, у ҳолда телефон кабели модем билан ва модем билан компьютер алоҳида кабель билан боғланади. Ушбу боғланишлар қуйидаги расмда келтирилган. ([рисунок прямого подключения](#) и [рисунок подключения через модем](#))

Интернетга **Dial-Up** усулда боғланиш учун Интернетга боғланиш ёрлиғида –([рисунок значка](#)) сичқонча тугмачасини икки марта босиш зарур. Натижада экранда қуйидаги дарча ҳосил бўлади:

Дарчанинг қуйи қисмидаги **Вызов** тугмачасини босиш натижасижа кейинги дарча ҳосил бўлади.

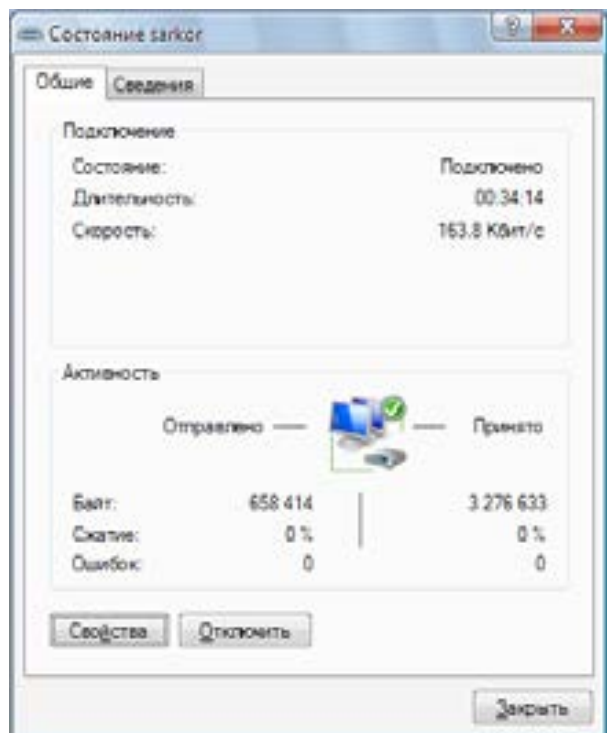
Телефон сигналлари компьютер орқали провайдерга қўнғироқ қилинаётганлигини акс эттиради. Агар телефон сигналлари қисқа бўлса, провайдер телефони банд эканлигини англатади. Лекин компьютер телефон қилишни давом эттиради. Боғланиш натижасида исм ва пароль текширилади ва Интернет белгиси (рисунки значка подключения) қуйида менюлар сатрида пайдо бўлади. Ниҳоят Интернетда саёҳат қилишингиз мумкин.

Топшириқ:

Dial-up усулида компютерингизда Интернетни ўрнатинг. Бунинг учун яратган боғланишдан фойдаланинг. Провайдер номи ва телефон рақамларига, ҳамда Интернетга кириш учун ном (**Login**) ва пароль (**Password**) сифатида аниқ ёки мисол тариқасида тахминий маълумотларни киритишингиз мумкин.

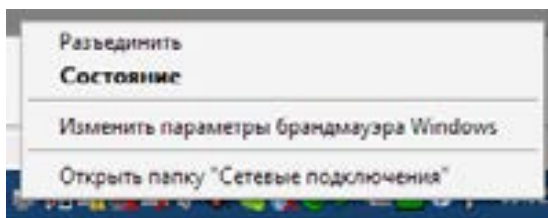
Интернет билан боғланишни ўчириш қуйидаги тартибда бажарилади.

Менюлар сатридаги Интернет белгисида (рисунки значка подключения) сичқонча тугмачаси босилади. Натижада Интернет тармоғи дарчаси ҳосил бўлади. (рисунки Интернет подключения)

Унда боғланишни ўчириш - **Отключить** тугмачасини босиш зарур. Натижада Интернет боғланиш узилади. Дарчани ёпиш учун **Закрыть** тугмачасини босиш зарур.

Ёки менюлар сатридаги Интернет белгисида сичқонча ўнг тугмачаси босилади. Натижада қуйидаги Интернет тармоғи контекст менюси ҳосил бўлади.

Унда боғланишни узиш - **Разъединить** командасини танлаш зарур. Натижада Интернет боғланиш узилади.

Интернетда ахборотни қидириш усуллари

Интернетда маълумотлар сони беҳисобдир. Улар кундан-кунга кўпайиб бормоқда. Хўш ушбу маълумотлар омборидан Сизга зарур бўлган маълумотни қандай топиш мумкин. Кутубхонада китобни топиш тартиблари бўлганидек, Интернетда ҳам маълумот қидиришнинг тартиблари мавжуд. Келинг Интернетдан ахборотни топиш тартиблари билан танишайлик.

Браузер қидирув майдонлари ёрдамида маълумотларни топиш мумкин. Браузер ушбу имконияти юқорида келтирилган эди. Лекин махсус қидирув серверлари мавжуд. Улар ёрдамида маълумотларни тезда топиш мумкин. Уларга, www.google.uz, www.assalom.uz, www.yahoo.com, www.yandex.ru мисол бўлади.

Google қидирув тизими маълумотларни аниқ ва тез топиш имкониятига эга. Шунинг учун у фойдаланувчилар доирасида кенг тарқалган. Ушбу сервер ёрдамида маълумотларни топиш тартибини мисоллар ёрдамида ўрганамиз.

Қидирув серверида қидирувни махсус роботлар амалга оширади. Улар маълумотларни сўзлар асосида қидиради. Шунинг учун аввал сўровларни киритиш тартибларини билан танишамиз.

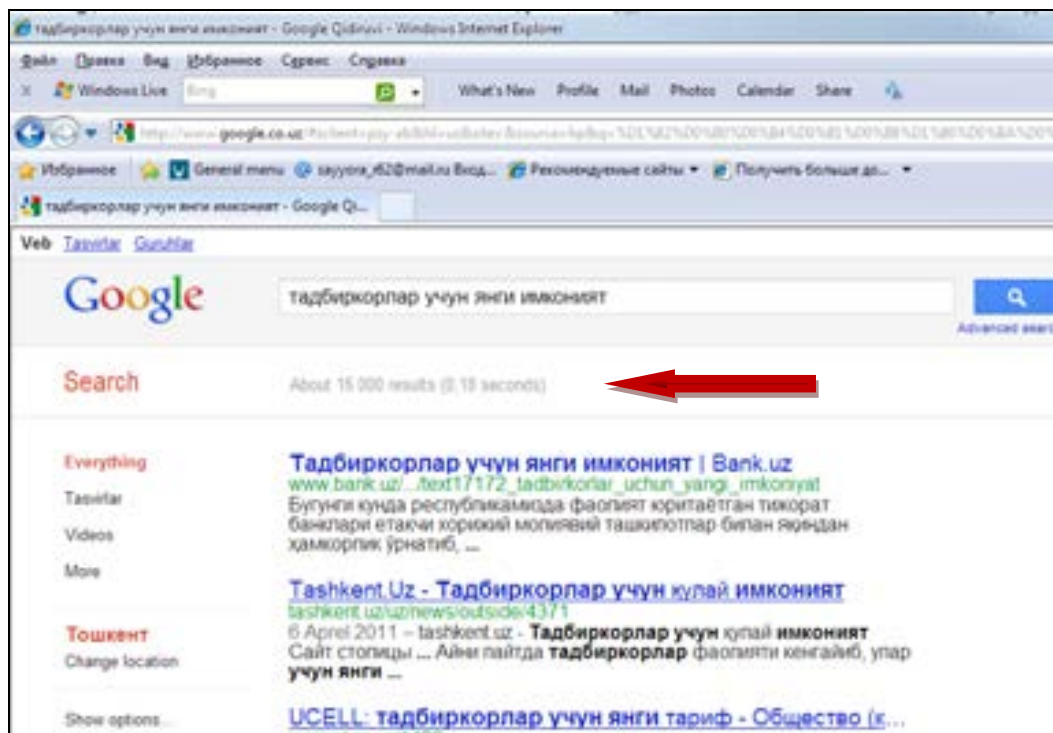
Сўров тартиблари

- *Қидириш учун жумлани киритиш зарур. Унда жумлада учрайдиган барча сўзлар қидирилади ва натижа аниқ бўлмайди.*
- *Агар жумла қўштирноқ ичига олинса, айнан шу жумла қидирилади. Қидирув натижаси аниқроқ бўлади.*
- *Агар жумла олдида “!” белгиси бўлса, қидирув давомида бош ҳарфлар ҳисобга олинади.*
- *Агар бирор сўз олдида “-“ белгиси қўйилса, жумлани қидиришда ушбу сўз ҳисобга олинмайди.*
- *Агар бирор сўз олдида “+” белгиси қўйилса, жумлани қидиришда ушбу сўз ҳисобга олинади.*

Келинг қуйидаги "тадбиркорлар учун янги имконият" маълумотини **Google** да қидирайлик. Бунинг учун қидирув майдонда уни киритиб **Enter** ни босинг. Ёки **Google Qidiruvi** тугмачасини босинг.

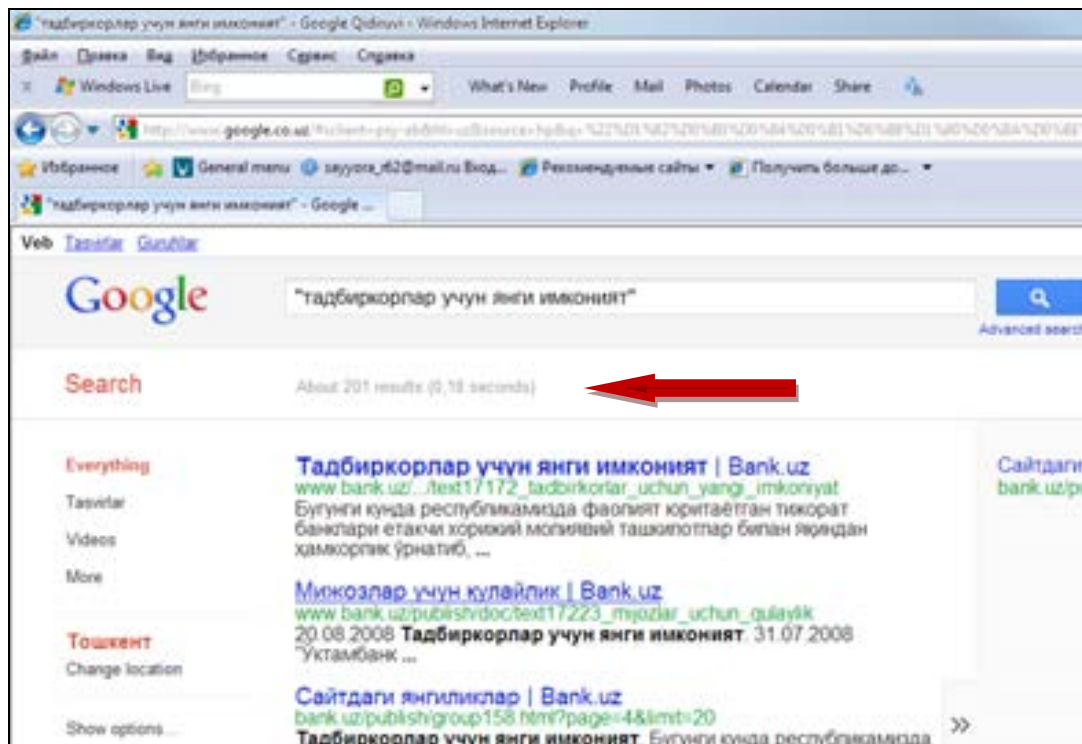
Натижада экранда қуйидаги саҳифа ҳосил бўлади.

Ушбу саҳифада қидирув натижалари акс этирилган. Ушбу сўров асосида 16.000 та натижа топилганига эътибор қилинг. Рўйхатдаги саҳифалардан Сизга айнан зарур бўлган маълумотни қидириш жуда мураккаб бўлади. Ушбу сўров бўйича кўпроқ фойдаланилган саҳифалар рўйхатнинг юқорисида жойлашади. Уларни кетма-кет очиб Сизни қизиқтирган маълумотни топишингиз мумкин.

Аниқ маълумотни қидириш

Агарда сўровни қўштирноқ ичига олсангиз, яъни **"тадбиркорлар учун янги имконият"** киритсангиз, қидирув натижаси қуйидагича бўлади.

Ушбу саҳифада сўров асосида 201 та натижа топилганини кўришингиз мумкин. Қисқа рўйхатдан зарур маълумотни топиш енгиллиги маълумдир. Шунинг учун сўровни киритганингизда уларни киритиш тартибига албатта аҳамият бериш тавсия этилади.

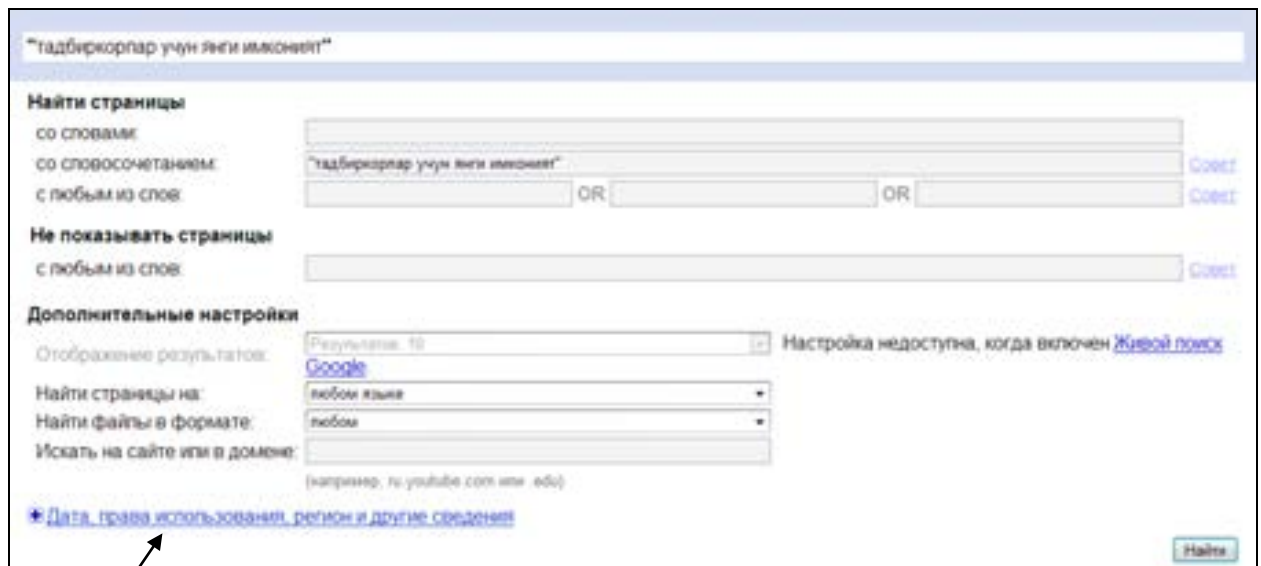
! Сиз учун зарур бўлган маълумотни топиш учун сўров тартибларига албатта риоя қилинг.

Топширик:

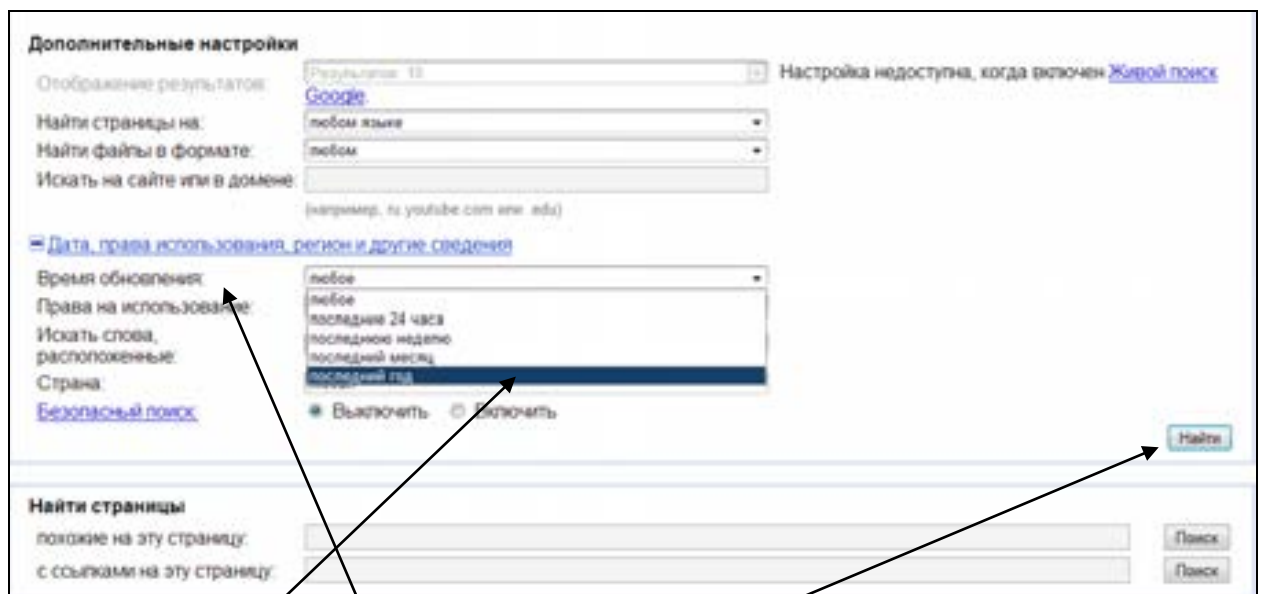
Сиз учун зарур бўлган маълумотни **Google** да турли тартибда қидириб кўринг. Сўров натижасида ҳосил бўлган рўйхатдан зарур бўлган маълумотни топинг. Масалан, бизнес менеджмент бўйича тренингларни топинг.

Кенгайтирилган кидирув

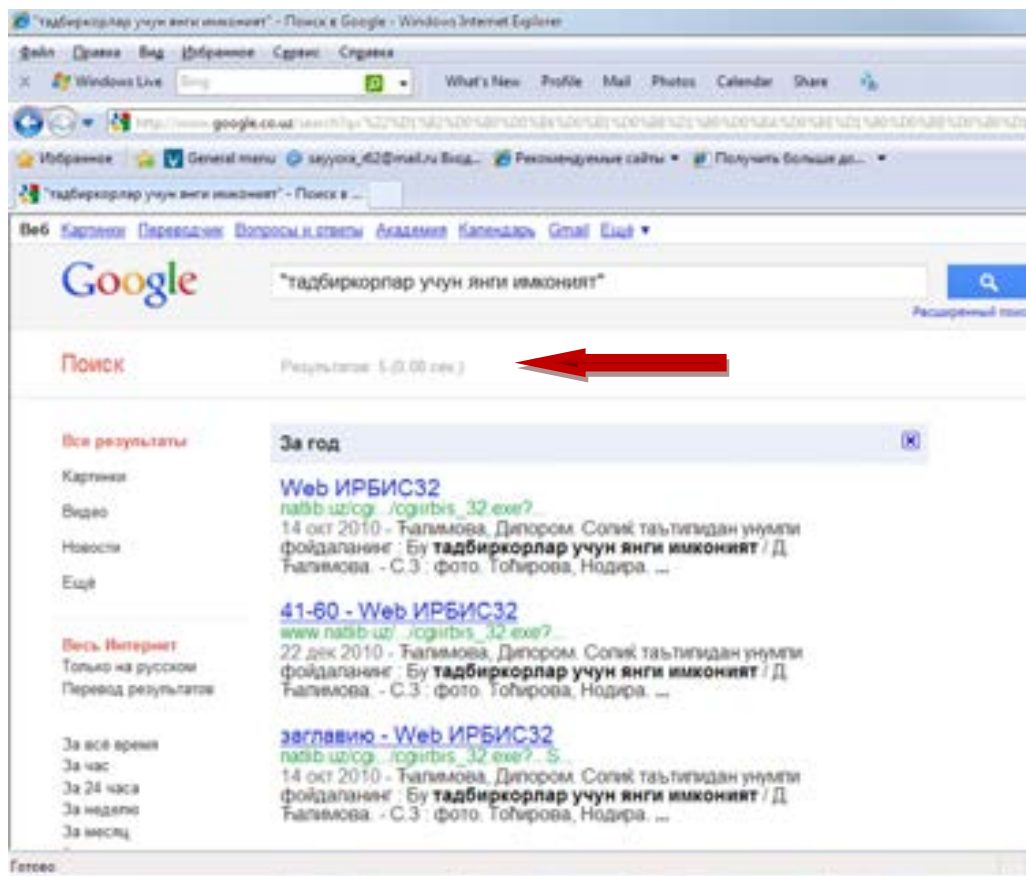
Келинг кидирувни янада аниқлаштирамиз. Бунинг учун кенгайтирилган кидирув - **Расширенный поиск** командасидан фойдаланамиз. Юқоридаги мисолни давом эттирайлик. Қўшимча талаб сифатида муддатни кўрсатайлик. Яъни охириги йилдаги **"тадбиркорлар учун янги имконият"** ларни кидирайлик. Бунинг учун **Расширенный поиск** тугмачасини босинг. Ушбу тугмача кидирув майдонида жойлашган. Натижада қуйидаги меню ҳосил бўлади:

Унда **Дата, права использования, регион и другие сведения** менюсини очинг. Натижада экранда қуйидаги меню ҳосил бўлади.

Унда янгиланиш муддати - **Время обновления** рўйхатини очинг ва рўйхатдан охириги йил - **последний год** командасини танланг ва **Найти** тугмачасини босинг. Натижада қуйидаги саҳифа пайдо бўлади.

Ушбу саҳифада сўров натижалари 5 та эканлиги акс эттирилган. Яъни саҳифалар саралаштирилган.

Кенгайтирилган қидирувни тил, давлатлар, формат ва сўзлар ёрдамида саралаш мумкин. Буни бажариш жуда қулайдир.

! Зарур маълумотни тезда топиш учун уларни кенгайтирилган қидирув сўровидан албатта фойдаланинг. Сўровда албатта сўзни ёки жумлани, тилни ва ёзилган санасини кўрсатинг.

Топшириқ:

Сиз учун зарур бўлган бирор маълумотни **Google** да вақт, формат ва мамлакат асосида саралаб қидириб кўринг. Сўров натижасида ҳосил бўлган рўйхатдан зарур бўлган маълумотни топинг. Масалан, тадбиркорлик фаолиятингизга оид охириги янгиликларни топинг.

Каталоглар ёрдамида қидириш

Баъзи қидирув серверларида ва порталларда каталоглар мавжуд. Улар ёрдамида ҳам маълумотларни топиш мумкин. Одатда бу каталогларда маълумотлар категориялар асосида жойлаштирилади. Мисол сифатида www.uz сайти каталоглари билан танишайлик.

Топ-рейтинг по направлениям

Направление	Хиты	Виты	Общая оценка	Хиты	Виты
Среднее специальное образование					
Уч.Политехника - Высший курс	8587	89712	ОУИИ.uz - Политех Узбекистана	5895	91287
Колледж.uz - Рефераты	2588	21823	Ташк.ул. - Школьный портал	3102	18888
Дистант.uz - Информационная образовательная сеть	2078	14388	uFaqat.uz - Первый образовательный форум	2899	34379
Словарь.uz - Словарики и учебники	310	742	Мироз.uz - Офи. аккредитация	2728	24879
Министерство высшего и среднего специального образования Р.уз	342	1688	Online.uz - Сайты для детей	2537	21388
Бизнес					
Биз.уз - Бизнес портал Узбекистана	11888	278888	Дом		
Информационный - Бизнес портал Узбекистана	3858	21488	Курсы.uz - Все для здоровья	1798	5888
Бизнес-Ресурс - Бизнес портал Узбекистана	3254	13188	Курсы.uz - Все о красоте и для красоты	1827	5488
Биз.уз - Бизнес портал Узбекистана	3187	48883	Модель.uz - Строительство в Узбекистане	881	2288
Курсы.uz - Все для здоровья	1798	5888	КЗУ.uz - Каталог сайтов и сайтов в интернете	881	2188
			Generation.uz - Развитие детей и их воспитание	811	1878
Развлечения					
УчПол.uz - Сайт для детей, подростков, молодежи	8234	89578	Высшее образование		
Тексты песен, стихи, песни - Lyrics.uz	8588	7842	Уч.Политехника - Высший курс	8587	89712
MP3.uz - Музыка для всех	5478	48521	Дистант.uz - Информационная образовательная сеть	2078	14388
Сайт для родителей портал на Р.уз	8325	43888	Информационный - Бизнес портал Узбекистана	483	2188
			Тексты песен, стихи, песни - Lyrics.uz	310	742

Уларда Сизни қизиқтирган маълумотни категориялар (мавзулар) асосида топиш мумкин. Бунда Сиз саҳифадан-саҳифага кириб зарур мавзудаги маълумотни топиб оласиз. Умуман Интернетда маълумотни топиш одатдаги манзилни қидириш каби амалга оширилади.

Масалан, метрода бирор станцияга бориш учун уни метро станциялари кўрсатмалари асосида топганингиздек, Интернетда ҳам маълумотни кўрсатмалар асосида топасиз. (рисунок поиска поиска станции). Фақатгина Сиз кўрсатмаларни эътибор билан ўқишингиз зарур. Каталогда зарур бўлган маълумотлар барчаси бўлмаслиги мумкин. Чунки каталоглар маълум тартибда яратилади ва барча маълумотларни ҳисобга олмаслиги табиийдир.

Интернетда маълумотларни қидириш тартиби билан танишдик. Интернетда электрон кутубхоналар ва маълумотлар базалари мавжуд. Улар ёрдамида ҳам маълумотларни топиш мумкин. Улар ҳақида батафсил маълумотлар қуйида келтирилади.

Топширик:

www.chamber.uz саҳифаси каталоглари билан танишинг.

www.uz сайтига кириш ва унда **Бизнес** бўлимини топинг. Ундан Сизни қизиқтирган маълумотни топинг. Масалан, офис маҳсулотларини сотувчи корхоналар таклифларини топинг.

Интернетда ахборотни қидириш бўйича маслаҳатлар

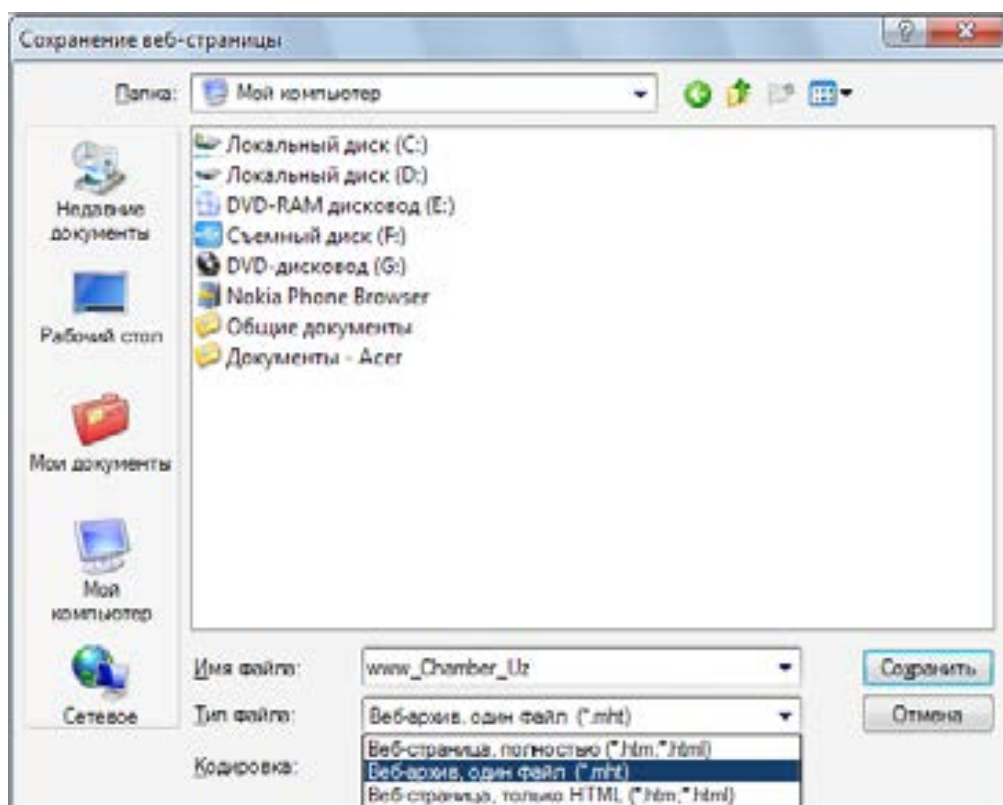
- *Маълумотларни қидириш усуллари мукамал ўрганинг ва Сизга мақул бўлган қидирув тизимини танланг.*
- *Қидириш учун сўровни киритганда имло хатоларига эътибор беринг. Баъзан имло хатоси туфайли қидирув натижа бермайди.*
- *Сўровларни киритишда уларнинг ёзилишига диққат қилинг. Баъзи сўровларни турли усулда ёзиш мумкинлигини эсда тутинг. Масалан, “тўплам” ва “омбор” сўзлари. Агар “тўплам”ни топа олмасангиз, “омбор”ни топишингиз мумкин ёки аксинча. Сўровни аниқ киритишга ҳаракат қилинг. Масалан, “Интернет провайдерлар” ва “Интернет хизмати нархлари” Сизга турли маълумотларни тўплайди.*
- *Сўровларда сўзларни бош ҳарфда киритманг. Агар бирор маҳсулотнинг номини қидираётган бўлсангиз, у ҳолда бош ҳарфдан фойдаланинг.*
- *Расм ва тасвирларни ва аниқ форматдаги ҳужжатларни топиш учун Расширенный поиск командасидан фойдаланинг. Унда мос майдонларда мос маълумотларни киритинг.
Расмларни номи ёрдамида топиш зарур. Масалан, тарвуз расмини топмоқчи бўлсангиз, расм номи майдонида “тарвуз” деб ёзишингиз зарур.*
- *Агарда бирор саҳифа ёки сервер маълумот ва янгиликлари Сизни қизиқтириб қолса, саҳифалар номини Избранные жилдига қўшиб қўйинг. Избранные жилдида турли категорияли жилдларни очиш тавсия этилади.*
- *Сўров натижаси билан биргаликда унинг бошқа тилдаги натижаларини кўришингизни тавсия этамиз. Бу сизга сўровингизга тулароқ жавоб олишингизда ёрдам беради. Масалан, сўровни ўзбек тилида киритган бўлсангиз, ўзбек тилидаги ҳамда рус тилидаги маълумотлар таклиф этилади. Сўров бўйича инглиз тилидаги маълумотларни ҳам кўрмоқчи бўлсангиз, инглиз тилидаги натижаларни қидириш сўрови танланади.*

Ахборотларни кўчириш ва сақлаш тартиби

Бирор маълумот Сизга зарур бўлса, Сиз уни компьютерга кўчириб олишингиз мумкин. Саҳифадан доимо фойдалансангиз, уни **Избранные** жилдига киритиб қўйишингиз мумкин. Бунинг учун тугмачасини босинг. Маълумотларни кўчириш тартибларини келтирамыз.

Веб саҳифани сақлаш

Фараз қилайлик Сизга бирор саҳифадаги маълумотлар қизиқарли ва уларни компьютерга кўчирмоқчисиз. Аввал саҳифа тўлиқ очилишини қутинг. Сўнг **Файл** менюсидан **Сохранить как** командасини танланг. Натижада қуйидаги дарча ҳосил бўлади.

Дарчанинг **Тип файла** майдонида рўйхатни очинг. Унда қуйидагилар мавжуд:

- **Веб-страница полностью (*.htm, *.html)** – Ушбу формат веб саҳифани тўлиқ кўчиради. Ушбу форматдан фойдаланган мақсадга мувофиқ.
- **Веб-архив один файл (*.htm)** – Веб саҳифани архивини кўчиради.
- **Веб-страница, только HTML (*.htm, *.html)** – Фақат веб саҳифани кўчиради.
- **Текстовый файл (*.txt)** – Веб саҳифани матн кўринишда кўчиради.

Рўйхатдан **Веб-архив, один файл** сатрини танланг. Ёки бошқа форматларни танланг. Сўнг **Сохранить** тугмачасини сичқонча билан босинг. Натижада веб саҳифа нусхаси архиви компьютерга ёзилади ва Сиз у билан Интернетга боғланмасдан туриб маълумотлари билан танишишингиз мумкин. Бу имкониятдан фойдаланиш жуда қулайдир.

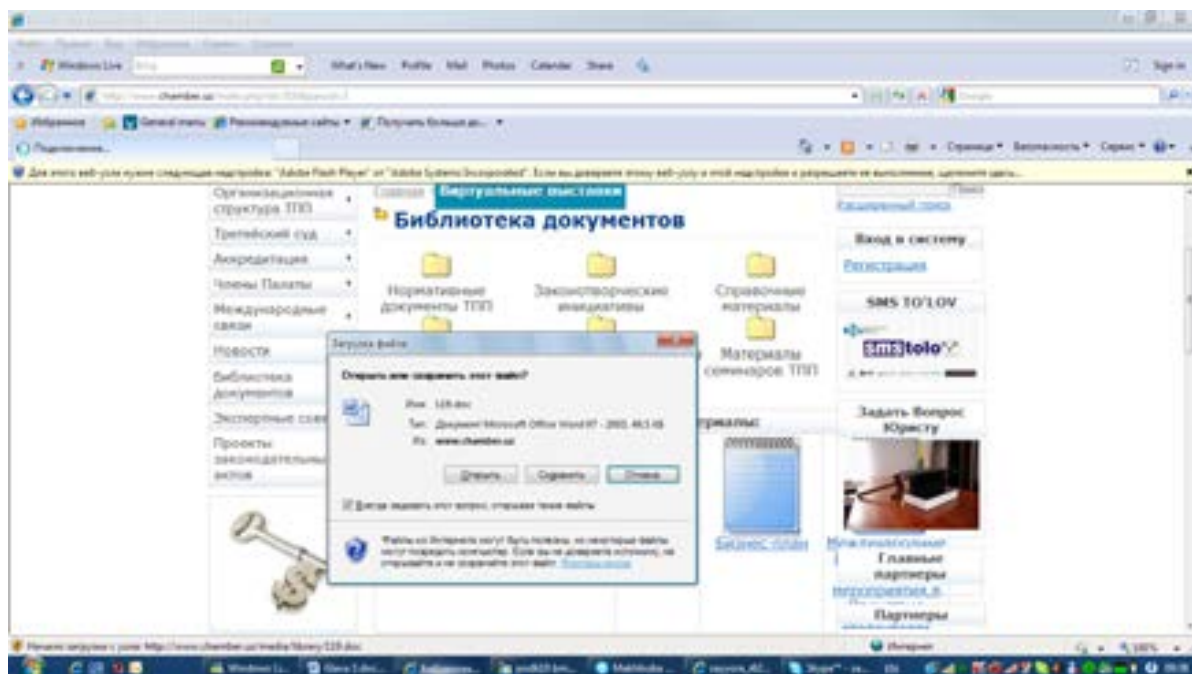
! Веб саҳифани нусхасини кўчириш учун махсус жилд яратган яхши. Уни Мои документы жилдида очган қулайдир.

Топширик:

www.chamber.uz саҳифасидан бирор саҳифани компьютерга тўлиқ кўчиринг.
www.bfu.uz саҳифасидан бирор каталог архивини компьютерга кўчиринг.

Файлларни сақлаш

Энди ҳужжатни сақлаш тартиби билан танишайлик. Бунинг учун Сизни кизиқтирган ҳужжатни очинг. Натижада файлни очиш ёки сақлаш - **Открыть или сохранить этот файл** дарчаси ҳосил бўлади.

Ҳужжатни очиш учун дарчада **Открыть** тугмачасини босиш зарур. Ҳужжатни компьютерга ёзиш учун дарчада **Сохранить** тугмачасини босиш зарур. Натижада кейинги дарча ҳосил бўлади. Унда файлни ҳужжатни ёзиш учун жилд манзилени кўрсатиш керак. Ниҳоят ҳужжат нусхаси компютерингизда ҳосил бўлади. Жадвал, расм, графикли файлларни сақлаш тартиби ҳам ҳужжатни сақлаш тартиби каби бажарилади. Ҳужжатни компьютерга ёзиш тартиби [6] да келтирилган.

Эслатма!

Демак, ҳужжатларни очиш ва кўчиришда одатдаги **Открыть** ва **Сохранить** тугмачаларидан фойдаланилади.

Эслатма!

Ҳужжатларни кўчиришда ва улардан фойдаланишда муаллифлик ҳуқуқларига риоя қилишингизни тавсия этамиз. Баъзи ҳужжатлар фойдаланиш учун очиқ бўлади. Баъзи ҳужжатлар муаллифлик ҳуқуқига эга бўлади. Одатда ушбу ҳуқуқига ҳақида муаллифлар фойдаланувчиларни огоҳлантиради. Бунда муаллифлик ҳуқуқи белгиси- © дан фойдаланилади.

Топириқ:

Бирор веб саҳифани очинг. Веб саҳифадаги ҳужжатни ва расмни компьютерга ёзиш машқларини бажаринг. Ҳужжат ва расмни мустақил танланг.

Веб саҳифаларни кўчириш

Юқорида келтирилган тартибда веб саҳифаларни ёзиш кўпроқ вақт талаб этади. Агар веб саҳифалар ва файллар сони кўп бўлса, уларни кўчиришга кўп вақтингиз кетади. Ушбу амалларни махсус дастурлар асосида бажариш қулайроқдир.

Ушбу дастурларни ишлаш тартибини **FlashGet** дастури мисолида кўрсатамиз. Ушбу дастур фойдаланувчилар кенг оммасини қулайлиги билан жалб этган. Уни компьютерга ўрнатиш жуда осондир.

Унинг ёрдамида маълумотларни кўчириш тартиби қуйидагича:

- Дастурни ишга туширинг
- Унда веб саҳифа манзилини кўрсатинг.
- Веб саҳифани кўчириш параметрларини кўрсатинг.
- Дастур фаолиятини бошланг.

Махсус кўчирувчи дастурлар қуйидаги имкониятларга эга:

- **Кўчиришнинг ишончлилиги.** Яъни маълумот тўлиқ кўчирилади. Агар Интернет кўчириш давомида тўсатдан узилган бўлса, кўчиришни кейинги Интернет сеансда давом эттириш мумкин.
- **Кўчиришнинг тезкорлиги.** Дастур маълумотларни кўчиришни оптимал тартибларини яратади ва бир пайтнинг ўзида бир-неча маълумотларни кўчирилишини таъминлайди. Шунинг учун маълумотлар тез кўчирилади.
- **Кўчиришнинг мустақиллиги.** Дастур кўчирилиши зарур бўлган маълумотларни кўчирилишини бошқаради. Одатда файлларни кўчиришда уларнинг тўлиқ кўчиришга вақт талаб этилади. Сиз бу пайтда бошқа ишларни бажаришингиз мумкин. Дастур ўзи мустақил равишда кўчиришни кузатиб боради ва агар Интернет боғланиш узилган бўлса, кейинги сеанс давомида кўчиришни давом эттирилишини таъминлайди.

Интернетда вирус ва спамдан ҳимояланиш

Интернетга боғланган компьютерда албатта антивирус дастур ўрнатилиши зарур. Антивирус дастур электрон почта ва Интернет орқали келаётган хат ва маълумотларни вирусга ва спамга текширади.

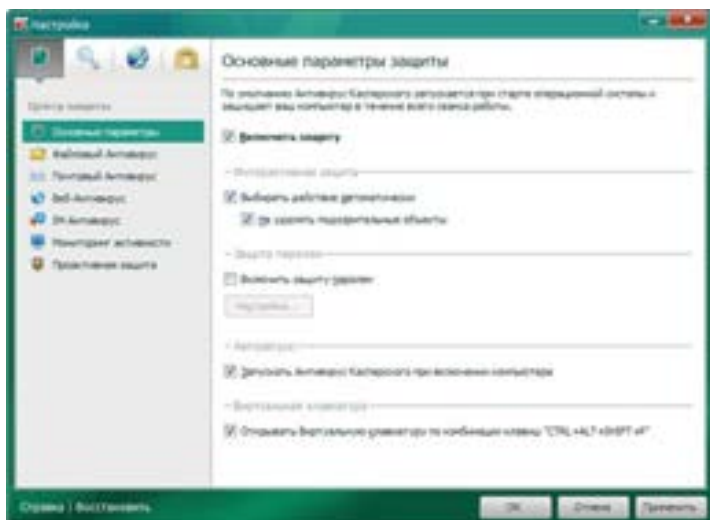
! Спам бу турли зарурати бўлмаган тижорат ва реклама ахборотларидан ташиқил топган хатлар ва рекламалардир.

Антивирус дастур имкониятлари ҳам ривожланишда. Улар ёрдамида компьютер хавфсизлигини таъминлаш мумкин.

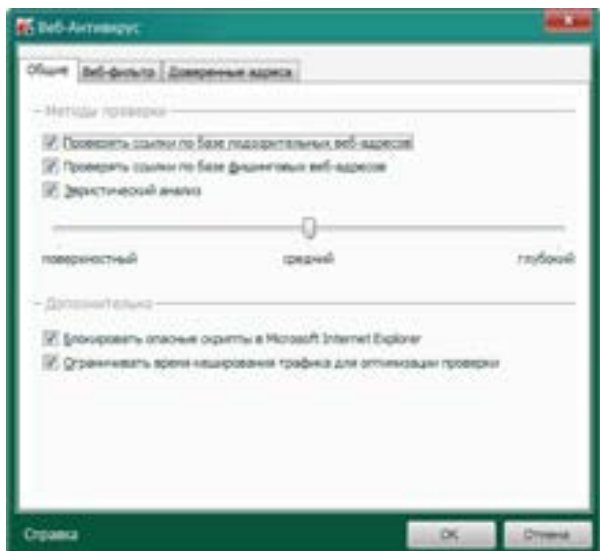
Бу антивирус дастур параметрларини сошлаш асосида амалга оширилади. Параметрлар сошлаш - **Настройка** менюси ёрдамида ўрнатилади.

Ушбу менюдан фойдаланиб вирус ва спамдан ҳимояланишни **Касперский** анитивирус дастури мисолида ўрнатайлик.

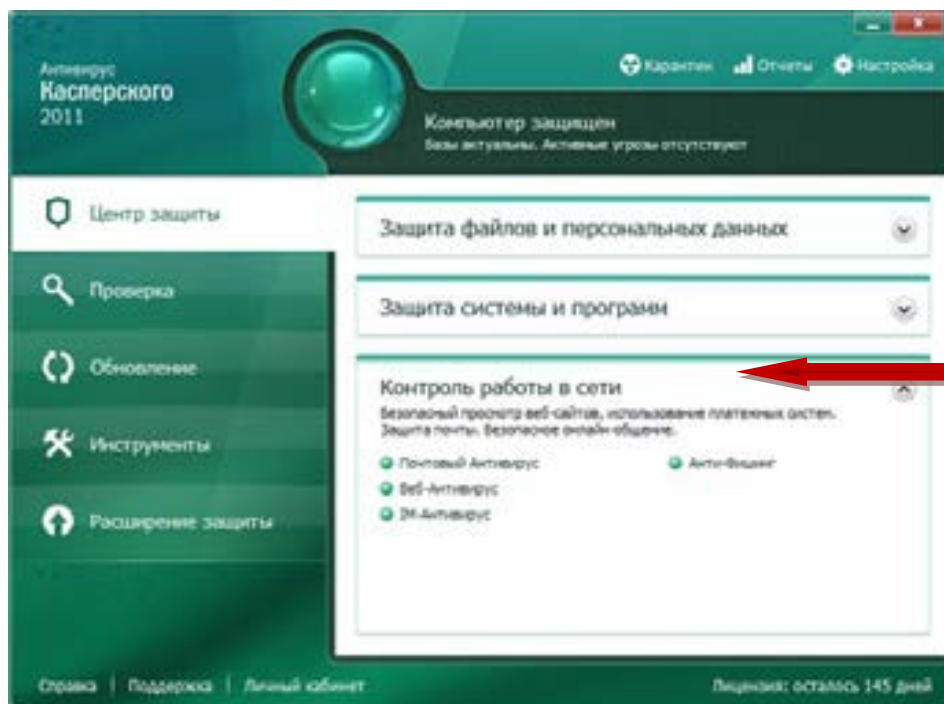
Касперский дастурини ишга туширинг ва унда **Настройка** менюсини очинг. Унда асосий ҳимоя параметрлари - **Основные параметры защиты** менюси тугмачасини босинг. Натижада қуйидаги дарча ҳосил бўлади.

Унда ҳимояни ўрнатиш - **Включить защиту** пунктини ва кейинги пунктларни дарчадагидек сичқонча ёрдамида белгиланг. Сўнг **Файловый Антивирус**, **Почтовый Антивирус**, **Веб Антивирус** ва ҳоказоларни очинг ва зарур майдонларни белгиланг. Масалан, **Веб Антивирус** майдонларини қуйидаги дарчада кўрсатилганидек белгиланг:

Натижада қуйидаги дарчадагидек **Контроль работы в сети** майдонида ушбу функциялар активлашади.

Дастурнинг **Internet Security 2011** хизмати компьютерни Интернетдаги босқинчиликдан ва спамлардан эҳтиёт қилади.

Одатда **Касперский антивирусы** компьютер ишга тушганда автомат тарзда ишга тушади ва компьютерни ҳимоя қилади. Шунинг учун уни ўрнатганда юқорида тавсия этилгандек созлашни унутманг.

Хулоса қилиб, албатта компьютерни вирус ва спамдан лицензион антивирус дастурлар билан ҳимоя қилиш муҳимлиги таъкидлаймиз.

Диққат! Компьютерни хавфсизлигини махсус дастурлар ёрдамида таъминлашни унутманг.

Интернетда ахборот хавфсизлиги

Интернет хавфсизлиги ҳақида янгиликлардан эшитгансиз. Интернет тармоғида маълумотларга хавф солувчи зараркунанда ва фирибгар дастурлар мавжуддир. Улар тармоқ орқали тармоқдаги барча компьютерларга зарар кўрсатиши мумкин. Интернетга боғланганингизда Сизнинг компьютерингиз ҳам зарарланиши мумкин. Шунинг учун эҳтиёт чораларини кўриш зарур. Бунинг учун махсус дастурлар бор. Компьютерни ва ундаги шахсий маълумотлар хавфсизлигини таъминлаш йўллари куйида келтирамиз.

Интернет хизматларидан фойдаланишда улардан фойдаланиш учун шахсий маълумотларни киритиш зарур бўлади. Бу электрон почта, янгиликлар, форум ва мулоқот технологиялари, электрон биржаларга хосдир. Ушбу маълумотларни эҳтиёт қилиш зарурдир. Чунки улардан бошқалар фойдаланиши мумкин.

Шу билан биргаликда корхона маълумотлари компьютерда сақланади. Уларни ҳам эҳтиёт қилиш зарурдир.

Хавфсизликни таъминлаш учун махсус дастурлар мавжуд. Бу антивируслар, Firewall ва бошқа махсус хизматлардир.

Шу билан биргаликда оммавий ахборот воситалари янгиликларида Интернет фирибгарлари ҳақидаги маълумотларни кузатиб бориш зарур.

Диққат! Шахсий маълумотларни алоҳида файлда сақлаш мумкин. Лекин ушбу файлни парол деб аташ тавсия этилмайди. Ушбу файлни парол ёрдамида эҳтиёт қилиш зарур. Паролларни эҳтиёт равишда қозғоғда ҳам сақлаш мумкин. Яъни, ён дафтарчада.

Корхона ахборот хавфсизлиги қуйидагилар назоратини ўз ичига олиши зарур:

- Ахборотларни эҳтиётлаш, яъни улардан фойдаланувчи ходимлар доирасини қисқартиш.
- Антивирусдан фойдаланишни таъминлаш.
- Электрон почта хавфсизлигини таъминлаш, корхона электрон почтасидан фойдаланиш тартибларини ўрнатиш.
- Пароллардан фойдаланиш сиёсатини йўлга қўйиш.
- Сервер хавфсизлигини таъминлаш.
- Корхона ахборот базалари хавфсизлигини таъминлаш.
- Ахборот хавфсизлиги сиёсатини яратиш.

Ахборот хавфсизлигини таъминлаш бўйича тавсиялар:

- Корхона ахборот хавфсизлиги сиёсатини яратиш ва унга барча ходимлар риоя қилишини таъминлаш зарур. Бу буйруқ, стандарт, йўлланма, шартнома ва қўлланмалар асосида амалга оширилиши мумкин.
- Компьютер иш столидаги интерфейсни стандарт кўринишидан фойдаланган мақсадга мувофиқ. Баъзи дастурларни ўрнатиш натижасида компьютер ишини сусайтириш мумкин. Зарур бўлган дастурларнигина ўрнатиш. Чунки ҳар бир дастур компьютер тизими ресурсларини талаб этади ва натижада тизим хавфсизлигини, ҳамда компьютер ишини сусайтириши мумкин.
- Антивирус дастурлар компьютер ишини сусайтиради. Баъзилар шу сабабли антивирус дастурдан фойдаланмайдилар. Бу жудаям катта хато. Чунки бу ҳолда Сиз компьютердаги маълумотларни йўқотишингиз ёки фирибгарларга дуч келишингиз мумкин. Шунинг учун антивирус дастурдан эҳтиёткорлик ва хавфсизликни таъминлаш учун фойдаланиш мақсадга мувофиқдир. Антивирус дастурлар корхона барча компьютерларига ўрнатилиши зарур. Одатда антивирус дастурларнинг бир-неча компьютерларга ўрнатиловчи турлари мавжуд. Антивирус дастурларни мунтазам равишда янгилаш зарур. Битта антивирусдан фойдаланган маъқул.

- Дастурлар мунтазам равишда янгиланади. Одатда дастур янги шакли янги имкониятларга эга бўлади ва камчиликларни ҳисобга олади. Яъни дастур доимо ривожланиш жараёнида бўлади. Шунинг учун дастурларнинг янги шакллари ҳақидаги янгиликлардан хабардор бўлмоқ зарур.
- Пароль мураккаб бўлгани мақсадга мувофиқ. У бош ва кичик ҳарфлар ҳамда рақамлар мажмуидан тузилса, уни топиш имконияти пасаяди. Баъзилар исм, фамилия, туғилган йили ва куни ёки телефон рақамидан фойдаланади. Бу нотўғридир. Ихтиёрий ҳарфлар ва рақамлар мажмуидан фойдаланган маъқул. Бир хил паролдан фойдаланиш ҳам нотўғридир. Турли хизматлардан фойдаланганда турли пароллардан фойдаланган маъқул. Мунтазам равишда паролларни янгиллаб туриш тавсия этилади.
- Антивирус дастур ёрдамида компьютер ҳимояланиши етарли эмас. Махсус **Firewall** дастурини ўрнатиш ҳам зарур. Лекин махсус ёрдамчи дастурлар ёрдамида компьютер хавфсизлигини янада ошириш мумкин. Бу дастурлар компьютердаги фирибгар дастурларни ўчиради. Касперский лабораторияси антивирусининг он-лайн хизматидан фойдаланиш мумкин.
- Дастурни компьютердан ўчирганда, уни тўғри ўчиринг. Акс ҳолда кейинчалик унинг қолдиқлари компьютер ишини сусайтиради. Агар дастурни ўчирмоқчи бўлсангиз, дастурни ўчирувчи **Uninstall** дастуридан фойдаланиш зарур. Одатда дастур ўрнатилганда уни ўчирувчи **Uninstall** дастури ҳам ўрнатилади.
- Мунтазам равишда корхона ахбороти хавфсизлигини текшириб бординг. Масалан, ойда бир марта. Баъзи корхоналар ушбу хизматни провайдерларга шартнома асосида юклайдилар. Бунда корхона провайдерга маълумотларни текшириш корхона ахборот тизимига киришга рухсат бериши зарур бўлади. Бунда ахборотларнинг хавфсизлиги, тизим хавфсизлиги ва ходимларнинг фаолияти назорат қилинади.
- Корхона барча ходимлари маъсулиятни ҳис этиши ва корхона ахборот хавфсизлик қоидаларига риоя қилиши зарур. Бир киши ушбу қоидалар амал қилишини текширишга маъсул бўлиши шарт.

Интернетда ишлаш бўйича фойдали маслаҳатлар

- Интернетда маълумотларни қидириш оддийдир. Маълумотларни қидиришда қидирув қоидаларига риоя қилиш зарур.
- Вируслардан ва фирибгар дастурлардан эҳтиёт бўлинг. Улардан ҳимояланиш тартибларига риоя қилинг. Лицензияли антивирус дастурлардан фойдаланинг.
- Веб саҳифаларни очишда Сизга зарур бўлган саҳифаларгагина кирилинг. Ҳар хил ёрқин рекламаларга эътибор берманг. Чунки улар эътиборни жалб қилишга мўлжалланган бўлиб, вирусланган бўлиши мумкин. Баъзи рекламалар эса ахлоқсиз мазмунли саҳифаларни очиши мумкин.
- Интернетда турли мазмундаги маълумотлар мавжуд. Улардан фойдаланишда муаллифлик ҳуқуқига риоя қилиш зарур.
- Интернетдаги маълумотлардан фойдаланишда эҳтиёт бўлинг. Уларни ажрата олишни ўрганинг. Чунки тўғри-нотўғри маълумотлар бўлиши эҳтимолдан ҳоли эмас.
- Интернет хизматларидан фойдаланишда шахсий маълумотларингизни киритишда огоҳ бўлинг. Шахсий маълумотларни тўлиқ киритиш зарурати йўқ. Логин ва паролларни ён дафтарчангизга киритиб қўйишни унутманг. Агар парол ёдингиздан қўтарилган бўлса, уни тиклаш мумкин. Бунинг учун администраторга мурожаат қилиш зарур бўлади.
- Бегона компьютерда электрон почта ёки бошқа хизматлар фойдаланганингизда, ушбу хизматлардан чиқишни унутманг. Акс ҳолда бегоналар Сизнинг маълумотларингиздан фойдаланиб, Сизнинг номингиздан хат юбориши, мулоқот қилиши, буюртмалар ёки талабномалар йўллаши мумкин.

Эслатма!

Демак, Интернет фойдаланувчиси ушбу хавфларни олдини олиш учун қуйидаги техник ечим ва ташкилий ишларни амалга ошириши зарур:

-Корхона компьютер тармоғида бегона шахсларни ишлашига йўл қўйманг.

-Шахсий ва оила аъзоларингиз ҳақидаги оид маълумотларни (исми шарифингиз, уй адресингиз, банкдаги ҳисоб рақамингиз ҳақидаги маълумотларни) интернет орқали юборманг.

- Интернетда нотаниш дастурлардан фойдаланманг. Дастурларни фақат ишончли серверлардан қўчиринг.*
- Антивирус дастурлардан фойдаланинг ва уларни мунтазам янгилаб боринг.*
- Интернетда мавжуд бўлган ахборотлашган ресурслар ва дастурлардан уларнинг муаллифлари рухсатисиз фойдаланманг.*
- Тармоқда ахлоқсиз мавзудаги маълумотларни ва вирусларни тарқатиш каби ноқонуний ишлар билан шугулланманг.*

4-боб. Электрон почтадан фойдаланиш тартиби

- Электрон манзил тавсифи ва унинг имкониятлари
- Электрон манзил таркиби
- Электрон манзилни яратиш
- Электрон почта билан ишлаш дастурлари
- Электрон хатни ёзиш тартиби
- Электрон хатни жўнатиш
- Электрон хатни олиш ва ўқиш
- Хужжатларни электрон хат ёрдамида жўнатиш
- Иловали электрон хатларни ўқиш тартиби
- Электрон почтани бошқариш тартиби
- Манзиллар китобини яратиш ва ундан фойдаланиш
- Вируслардан ва спамдан ҳимояланиш
- Электрон почтадан фойдаланишга оид маслаҳатлар

Электрон манзил тавсифи ва унинг имкониятлари

Интернет электрон почта хизматини ҳам бажаради. Электрон почтанинг тадбиркорлар учун имкониятлари қуйидагичадир:

- Хат жўнатиш ва қабул қилиш
- Хужжатларни жўнатиш ва қабул қилиш
- Маркетинг ва реклама
- Янгиликларни олиш ва юбориш
- Савол ва сўровлар билан мурожаат қилиш
- Спонсорларга ва ҳамкорларга мурожаат қилиш
- Лойиҳалар ва танловлар ҳақида маълумот олиш ва бериш
- Тадбирлар ташкил этиш
- Эълонлар ва ахборотлар бериш
- Мониторинг ўтказиш
- Ахборотлар топиш

Электрон почта ўзи нима? Одатдаги почта ёрдамида Сиз хатни почта хизмати ёрдамида бирор манзилга юборишингиз мумкин. Электрон почта ёрдамида эса Сиз электрон хатни зарур электрон манзилга юборишингиз мумкин. Бунинг учун махсус дастурдан фойдаланишингиз зарур. ([рисунок письмо отправляемое по обычной почте различными путями и по электронной почте](#)). Одатда хат манзилга етиб бориши учун вақт талаб этилади. Электрон хат эса бир зумда манзилга етиб боради. Электрон хатларнинг бошқа имкониятлари ҳам мавжуд. Ушбу имкониятлар юқорида санаб утилди. Қуйида электрон почта ва унинг имкониятларидан фойдаланиш тартиблари билан танишамиз.

Электрон почта – бу дастур бўлиб, у электрон хатлар билан ишлашга мўлжалланган. Унинг ёрдамида хатни, ҳужжат ва умуман ихтиёрий файлни дунёнинг ихтиёрий жойидаги электрон манзилга жўнатиш ва Сизга келган хатларни қабул қилиш мумкин. Электрон почта махсус почта дастури ёки Интернет тармоғида ишлайди.

Электрон хат почта юборганда Сиз худди хатни юбораётгандай, унинг кимга, қаерга ва кимданлигини ёзишингиз шарт ([рисунок конверта и электронного письма где указывается адресат](#)). Сиз хатни бир неча манзилларга юборишингиз мумкин. Электрон хатни юборганингиздан сўнг у электрон почта дастури кутисига тушади ва ундан кўрсатилган манзил почта кутисига етказилади. Умумий почта кутисидан хат шахсий кутичаларга дарров жўнатилади. Фойдаланувчи шахсий почтасини очганда унда олинган янги хатлар рўйхатини кўради. Одатда улар калин шрифт билан ажратилади. ([рисунок писем выделенных жирным шрифтом](#)). Ҳар бир фойдаланувчи ўзининг почта кутисига эга бўлиши зарур. Баъзи фойдаланувчилар ҳамкасабалар, дустлар ёки ўқувчилар шахсий электрон манзилдан фойдаланадилар. Бу мақсадга мувофиқ эмас.

Электрон манзилни очиш мураккаб эмас, шунинг учун уни шахсий мулоқот ва иш фаолияти учун алоҳида яратишингиз мумкин.

Қуйида электрон манзилни яратиш тартибларини келтирамыз.

Электрон манзил таркиби

Электрон манзил **e-mail** деб кўрсатилади. Бу қуйидагини билдиради: **e** ҳарфи “**electron**” электрон сўздан олинган ва “**mail**” почта маъносини англатади. **E-mail** қуйидаги қисмлардан ташкил топади:

<Электрон манзил номи (манзил муаллифи исми ёки корхона ёки бўлим номи) ><электрон манзил белгиси><домен номи (ташкilot, провайдер ёки электрон манзил дастурси номи)><давлат номи>

Мисол тариқасида қуйидаги электрон манзилни таҳлил қиламиз:

chamber@chamber.uz

Манзил эгасининг исми ёки корхона номи, бизнинг мисолда Ўзбекистон Савдо-саноат Палатаси Ташкилот номи, яъни Ўзбекистон Савдо-саноат Палатаси домени

Давлат

Электрон манзилни белгиловчи махсус белги. Бу белги “кучукча” деб ҳам аталади.

Топширик:

Корхона электрон манзиллини яратинг. Манзилда корхона ҳақида маълумот берилгани мақсадга мувофиқ.

Масалан:

info@chamber.uz

talabnoma@oquvmarkaz.uz

alimov@uznet.uz

savdo@inbox.uz

Топширик:

Қуйидаги электрон манзиллар таркибини таҳлил қилинг ва корхона номини аниқланг:

expert@chamber.uz

Info@center.uz

talabnoma@hotel.uz

fermer@gmail.uz

ofis@fermer.uz

Тавсия!

Электрон манзилни яратишга жиддий эътибор беринг. Электрон манзил бу корхона жиддийлигини акс эттириши мумкин. Ушбу манзил таркиби асосида ҳамкорлар ва мижозлар корхонангиз жиддийлигини билиб олади. Одатда манзил номи ва домен номида бу аён бўлади. Манзил номини танлаганда ушбу тавсияга эътибор беринг. Мисол сифатда қуйидаги манзилларни келтирамиз:

info@chamber.uz

editor@infocom.uz

alijon.alimov@uznet.uz

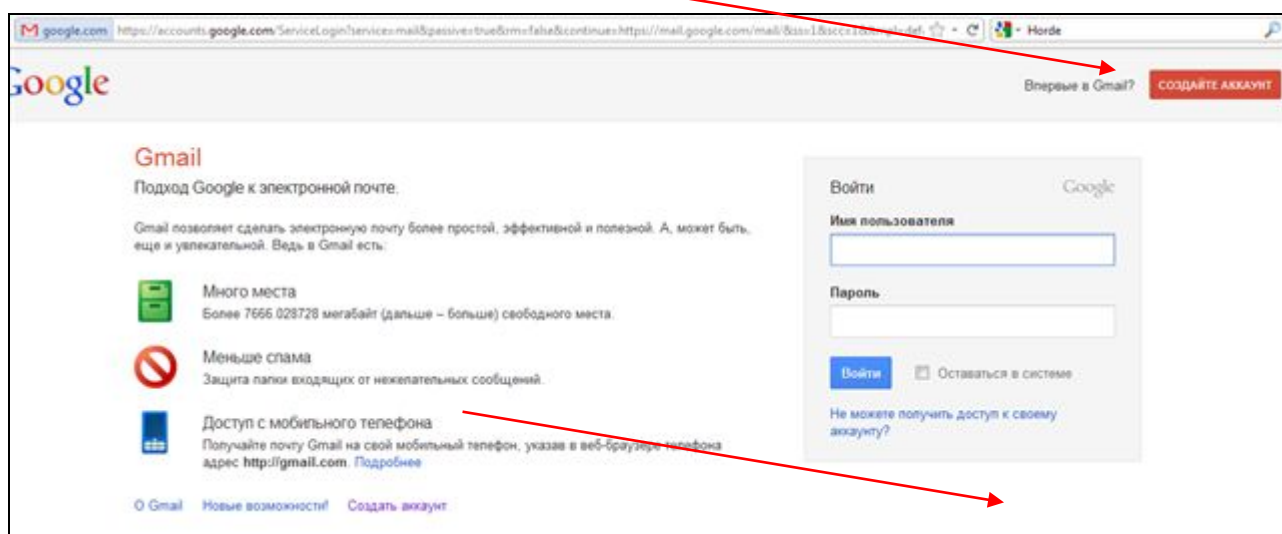
alijon.alimov@mail.uz

Электрон манзилни яратиш

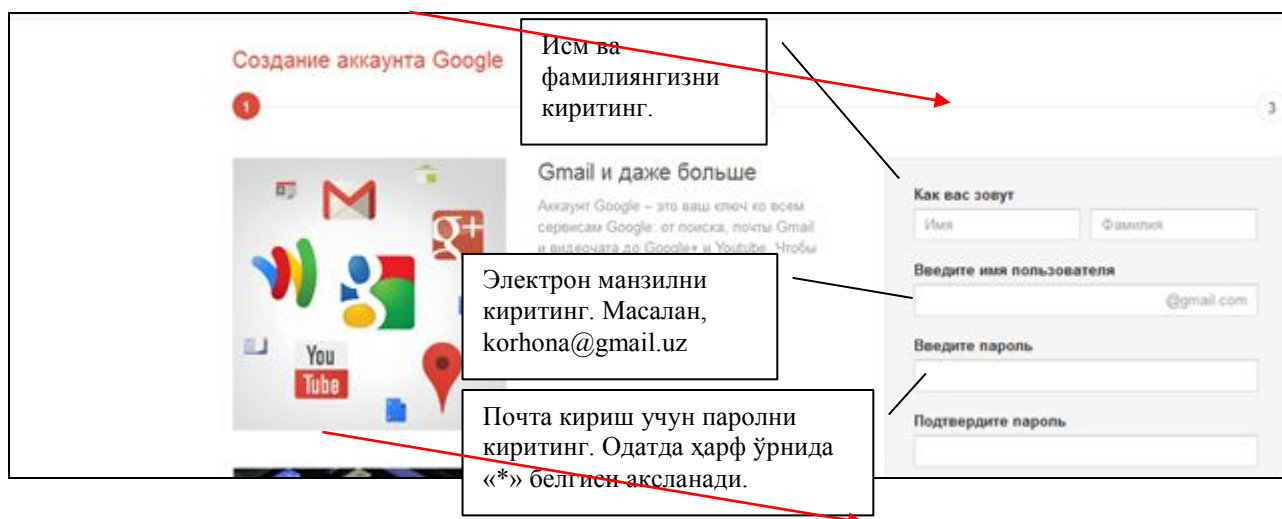
Электрон хат ёзиш учун авваламбор шахсий электрон манзилга эга бўлиш керак. Электрон манзилни яратишнинг икки усули мавжуд:

- 1) Провайдердан харид қилиш мумкин. Масалан, Uznet, Sarkor, UzSciNet. Одатда провайдер корхонани Интернет билан таъминлаганда электрон манзиллар билан ҳам таъминлайди. Шартнома тузилаётганда бу имкониятдан фойдаланиш тартиби билан танишиш мумкин. Одатда, корхонанинг шахсий электрон манзилининг мавжудлиги унинг жиддийлигидан далолат беради.
- 2) Интернетдаги бепул электрон почта дастурларидан фойдаланиш мумкин. Масалан, www.inbox.uz, www.mail.uz, www.doda.uz, www.hotmail.com, www.gmail.com ва www.rambler.ru бепул почта хизматини кўрсатади. Уларда ишлаш тартиби жуда оддийдир. Бу хизматдан фойдаланиш учун Интернетга боғланиш зарур. Ҳозирги кунда www.gmail.com фойдаланувчилар доирасида кенг тарқалмоқда.

Мисол тариқасида www.gmail.com да электрон манзилни яратиш тартиби билан танишамиз. www.gmail.com саҳифасида **Создать аккаунт** тугмачасида сичконча тугмачасини чертаимиз.

Натижада экранда қуйидаги шакл пайдо бўлади. Унда зарур майдонларни киритиш зарур. Улар одатда <*> билан белгиланади. **Логин** майдонида манзил номини терамиз. **Ваш пароль** майдонида паролни киритиш ва **Повторить пароль** майдонида паролни қайта киритиш зарур.

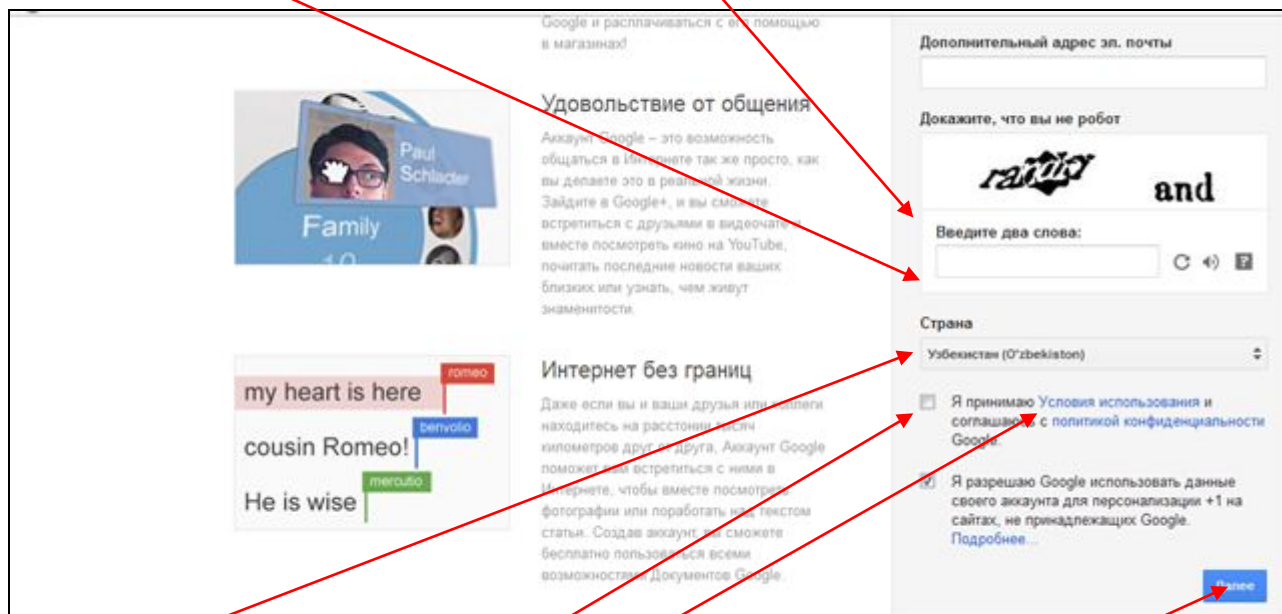

! Пароль сифатида ҳарф ва рақамлардан фойдаланган маъқул. Ҳарфларнинг баъзилари бош ҳарфдан бошланса, пароль ишончлироқ бўлади. Яъни почтангиз хафсизлиги ортади. Паролни

эслаб қолиш зарур. Ёки бирор бир дафтарингизга ёзиб қўйинг.

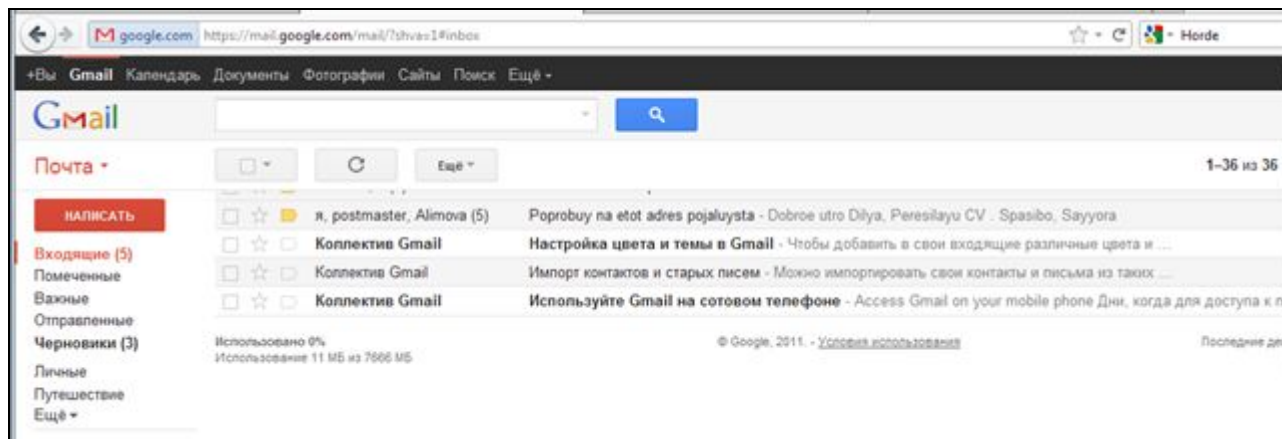
Секретный вопрос майдонида Сизга маъкул бўлган саволни танланг ва унга жавобни ёзинг. Бу савол кейинчалик паролни унутган ҳолингизда уни тиклаш учун фойдали бўлади.

Введите два слова майдонида **Докажите, что вы не робот** майдонидаги сўзларни киритинг.

Страна майдонида давлатни танланг. Сўнг **Я принимаю Условия Соглашения** майдонидаги **Google** хизматидан фойдаланиш шартлари билан танишиб белгиланг ва **Далее** тугмачасини босинг.

Агар барча майдонларни тўғри тўлдирган бўлсангиз, куйидаги саҳифа ҳосил бўлади. (рисунок)

Куйидаги жадвалда электрон почта дастурлари одатдаги тугмачаларининг тавсифини келтирамыз:

Тугмача номи	Амал тавсифи
Написать письмо	Янги хатни ёзиш дарчаси очилади.
Печать	Хатни принтерда чоп этади.
Переместить в папку	Хатларни кўрсатилган жилдга кўчиради.
Удалить	Белгиланган хатни ўчиради. Ўчирилган хатлар Удаленные жилдига кўчирилади. Агар хатни нотўғри ўчирган бўлсангиз, уни Удаленные жилдидан Восстановить командаси ёрдамида жойига қайтаришингиз мумкин.
Ответить	Хат муаллифига жавоб хати ёзиш дарчаси очилади.
Ответить Всем	Хатни барча муаллифларга жавоб хати ёзиш дарчаси очилади.
Переслать	Хатни бошқа кимсага (ёки кимсаларга) қайта юбориш дарчаси очилади. Бунда манзил сатрида электрон манзил (ёки электрон манзиллар) киритилиши зарур.

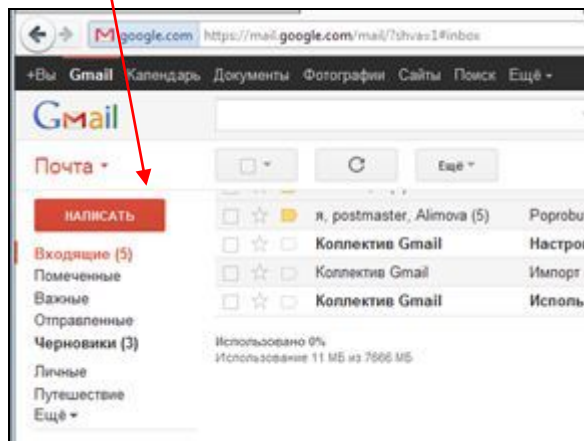
К исполнению	Электрон хатнинг зарурлик даражасини ўрнатади.
Отправить и получить	Исходящие жилдидаги хатларни манзилига элтади ва Сизга келган хатларни Входящие жилдига қабул қилади.
Создать правило	Қабул қилинаётган электрон хатни саралаш тартибни яратади. Масалан, муаллифларни саралайди ва улардан келган хатларни алоҳида мос жилдларга жойлаштиради.
Адресная книга	Манзиллар китобини очади. Манзиллар китобига ҳамкасабалар ҳамда дўстларингиз электрон манзилларини қайд қилишингиз мумкин.
Просмотреть	Хатларни кидиради. Бунда, электрон манзилни ёки хат мавзусини ушбу ойнада ёзиш ва Найти тугмачасини босиш зарур.
Входящие	Сизга келган хатлар жойлашган жилд.
Непрочитанные письма	Ўқилмаган хатлар жойлашган жилд. Одатда хатлар қалин шрифт билан ажратилади.
Отправленные	Бу жилдда жўнатилган хатлар жойлашади.
Нежелательная почта	Нотаниш бўлган кимсалардан ёки спамли электрон хатлар жойлаштириладиган жилд. Унга тушган назар ташлаб, зарурларини Входящие жилдига жўнатиш мумкин.
Исходящие	Сиз жўнатаётган хатлар рўйхати жойлашган жилд.
Удаленные	Ўчирилган файллар сақланадиган жилд.
Черновики	Хат қўлёзмаси жойлашадиган жилд.
Добавить файл	Хатга файлларни бириктиради. Файлни бириктириш учун унинг манзилини кўрсатиш зарур.
Отправить	Хатни манзилига элтувчи тугмача.

Электрон почта билан ишлаш дастурлари

Юқорида электрон почта билан бепул ишловчи дастурлар билан танишдик. Электрон почта билан ишловчи махсус дастурлар ҳам мавжуд. Улар билан ишлаш жуда қулайдир. Улар электрон почта билан ишлаш билан бирга иш фаолиятини бошқариш бўйича қулайликларга эгадир. Уларга **Microsoft Office Outlook, Microsoft Office Outlook Express** каби дастурлар мисол бўла олади. Улар одатда Microsoft Ofis дастури доирасига мансубдир. Қуйида **Microsoft Office Outlook** билан ишлаш тартибларини келтирамиз (рисунок лого программ **Microsoft Office Outlook** и **Microsoft Office Outlook Express**)

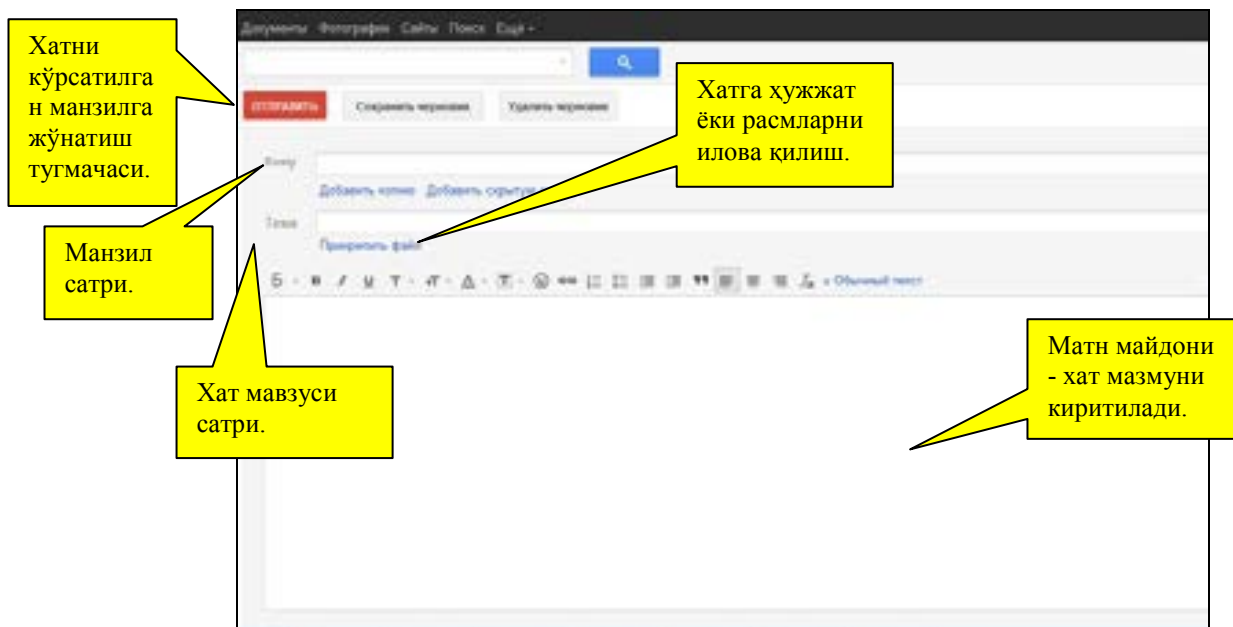
Электрон хатни ёзиш тартиби

Электрон манзилингизни яратдингиз. Агар уни бепул электрон почта дастурида яратган бўлсангиз, хат ёзиш ва жўнатиш тартиблари қуйидагича бўлади. Аввал хат ёзиш тартиби билан танишамиз. Бунинг учун яратган электрон манзилингиз қутисига киришингиз зарур. Сўнг ёзиш - **Написать** тугмачасини босиш зарур. У одатда электрон почта дастурларида юқори сатрда жойлашган бўлади.

Натижада **Написать** дарчаси экранда ҳосил бўлади. Манзил майдонида электрон манзилни кўрсатиш зарур. Агар хатни бир неча манзилга юбормоқчи бўлсангиз вергул ёрдамида уларни

барчасини киритиш зарур. Хат мавзусини **Тема** майдонида киритиш зарур. Мавзуда хатнинг мақсади кўрсатилгани маъқул. Масалан, таклифлар, таклифнома, хабарнома ёки илтимос. Хат мазмуни матн майдонида киритилади. Хатни ёзиб бўлганингиздан сўнг **Отправить** тугмачасини чертиш зарур. Одатда у қуйида жойлашади. Натижада хат кўрсатилган манзил ёки манзилларга юборилади ва экранда хат кўрсатилган манзилларга юборилганлиги ҳақидаги хабар берилади. Агарда хатга ҳужжат ёки расмни илова қилмоқчи бўлсангиз, **Прикрепить файл** майдонида **Обзор** тугмачасини босиш ва илова қилинаётган файлни кўрсатиш зарур. Қуйида **Написать** дарчаси тавсифи келтирилади.

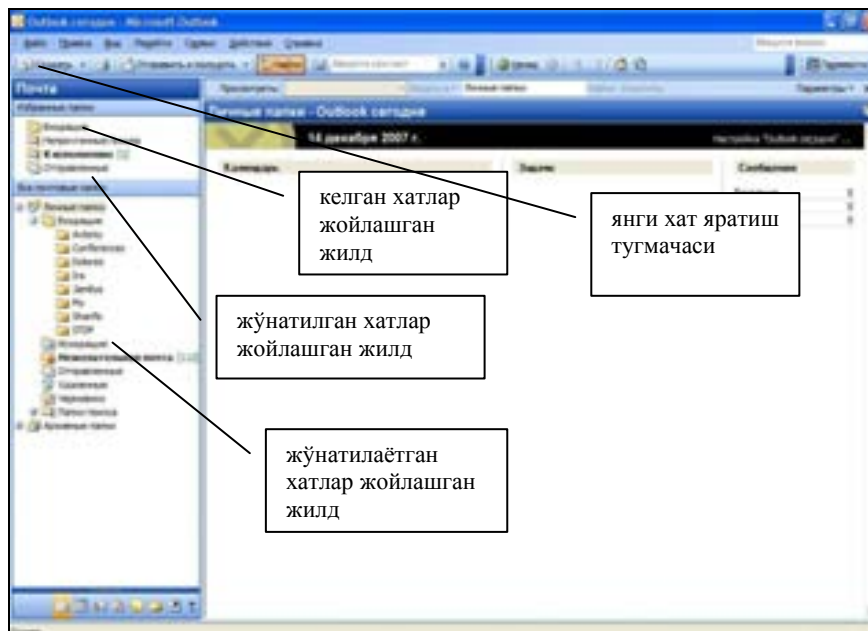

Топшириқ:

Ўз шахсий электрон манзилингизни яратинг ва ўзингизга хат юборинг.
Ўз электрон манзилингизга ҳужжат илова қилинган хат юборинг.
Ўз электрон манзилингизга келган хатларни очиб ўқинг ва уларни ўчиринг.
Корхона электрон манзилини яратинг ва ўз шахсий манзилингизга хат юборинг.
Шахсий электрон манзилингизга келган хатни ўқинг ва уни корхона манзилига қайта жўнатиш. Бу қайта жўнатиш- **Переслать** тугмачаси ёрдамида амалга оширилади.

Microsoft Office Outlook дастури билан ишлаш тартиби

Энди электрон хатлар билан ишлашни амалга оширувчи **Microsoft Office Outlook** дастури (рисунок значка программы) ёрада хатлар билан ишлашни ўрганамиз. Бу хатлар билан ишловчи махсус дастурлардан биридир. У билан ишлаш жуда қулайдир. Унинг ёрдамида хатларни Интернетга боғланмасдан туриб ёзиш, жавоб ёзиш ва юбориш учун тайёрлаш мумкин. Хатларни манзилга жўнатиш ёки қабул қилиш учун эса Интернетга боғланиш зарур бўлади. **Microsoft Office Outlook** дастурида электрон почтангизни созлаш мумкин. Ушбу дастурни ишга туширинг. Натижада экранда қуйидаги дарча ҳосил бўлади.

Куйидаги жадвалда **Microsoft Office Outlook** дастури тугмачаларининг тавсифини келтирамиз:

Тугмача кўриниши ва номи	Амал тавсифи
Создать	Янги хатни яратади.
Печать	Хатни принтерда чоп этади.
Переместить в папку	Хатларни кўрсатилган жилдга кўчиради.
Удалить	Белгиланган хатни ўчиради. Ўчирилган хатлар Удаленные жилдига кўчирилади.
Ответить	Хат муаллифига жавоб хати ёзиш дарчаси очилади.
Ответить Всем	Хатни барча муаллифларга жавоб хати ёзиш дарчаси очилади.
Переслать	Хатни бошқа кимсага (ёки кимсаларга) юборади. Бунда электрон манзил (ёки электрон манзиллар) киритилиши зарур.
К исполнению	Электрон хатнинг зарурлик даражасини ўрнатади.
Отправить и получить	Исходящие жилдидаги хатларни манзилига элтади ва Сизга келган хатларни Входящие жилдига қабул қилади.
Создать правило	Қабул қилинаётган электрон хатни саралаш тартибни яратади. Масалан, муаллифларни саралайди ва уларни алоҳида жилдларга жойлаштиради.
Адресная книга	Манзиллар китобини очади. Манзиллар китобига ҳамкасабалар ҳамда дўстларингиз электрон адресларини қайд қилишингиз мумкин.
Просмотреть	Хатларни кидиради. Бунда, электрон адресни ёки хат мавзусини ушбу ойнада ёзиш ва Найти тугмачасини босиш зарур.
Входящие	Сизга келган хатлар жойлашган жилд.
Непрочитанные письма	Ўқилмаган хатлар жойлашган жилд. Одатда хатлар қалин шрифт билан ажратилади.
Отправленные	Бу жилдда жўнатишган хатлар жойлашади.
Нежелательная почта	Нотаниш бўлган кимсалардан ёки спамли электрон хатлар жойлаштириладиган жилд.
Исходящие	Сиз жўнатаётган хатлар рўйхати жойлашган жилд.
Удаленные	Ўчирилган файллар сақланадиган жилд.
Черновики	Хат қўлёзмаси жойлашадиган жилд.
Добавить файл	Хатга файлларни бириктиради. Файлни илова қилиш учун файл манзили кўрсатилади.
Отправить	Хатни манзилига элтади.

Хат ёзиш тартиби

Microsoft Office Outlook дастурида хат ёзиш тартиби билан танишайлик. Масалан, Сиз Ўзбекистон Савдо-Саноат Палатаси Call марказига қуйидаги мазмундаги хатни ёзмокчисиз.

Ўзбекистон Савдо-Саноат Палатаси

Раис: Шайхов А.Э. га

Ҳурматли Алишер Эркинович!

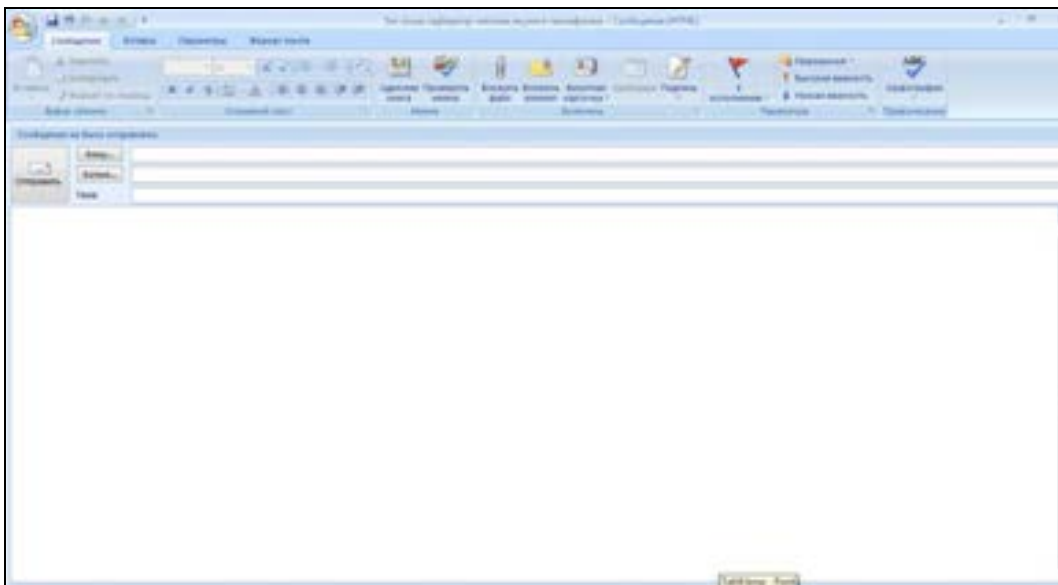
Сизни 20 майда соат 17. да Тадбиркорларга кўмак бериш йилига бағишланган “Энг яхши еш тадбиркор” танлови расмий тақдирлаш маросимида таклиф этамиз.

Танловда мактаб ёш тадбиркорлар, талабалар ва маҳалла фаоллари катнашади.

Манзил: Тошкент шаҳар, Пойтахт маркази.

Танлов Ташкилий қўмитаси

Ушбу хатни ёзиш учун менюда **Создать** тугмачасини босиш зарур. Натижада экранда ушбу меню драчаси ҳосил бўлади. (рисунок окна **Создать**). Унда мос майдонларга маълумотларни қуйидаги тартибда киритинг.

Кому (Кимга) майдонида Ўзбекистон Савдо-саноат палатаси электрон манзилини ёзинг. Хатни бир пайтнинг ўзида бир неча манзилга юбориш мумкин.

Копия майдонида хат нусхаси юборилган муаллиф ёки муаллифлар манзилини киритинг. Агар манзил манзиллар китобига киритилган бўлса, манзилни ундан олиш мумкин. Манзиллар китобини яратиш билан қўйида танишамиз.

Тема майдонида хат мавзусини кўрсатинг. Масалан, “Энг яхши тадбиркор танлови якунига таклифнома”. Мавзу хатнинг мақсадини еритгани мақсадга мувофиқдир.

Пастки матн майдонида хат матни ёзилади. Матнни қуйидаги шаклда киритишингиз мумкин.

Ўзбекистон Савдо-саноат палатаси

Хурматли маъмурият

Сизни 20 майда соат 17.00 да ёш тадбиркорларга бағишланган “Энг яхши ёш тадбиркор” танлови расмий тақдирлаш маросимига таклиф этамиз.

Танловда ёш тadbиркорлар, талабалар ва маҳалла фаоллари қатнашади.

Манзил: Тошкент шаҳар, Пойтахт маркази.

Танлов Ташкилий қўмитаси

Натижада хат қўйидаги кўринишда бўлади:

Хатни мазмуни тўғри ёзилганлигини (имлосини) текшириб кўринг.

Хатни жўнатиш тартиби

Энди яратган хатингизни зарур манзилга юборинг. Авваламбор Интернетга боғланинг ва қуйидагиларни бажаринг:

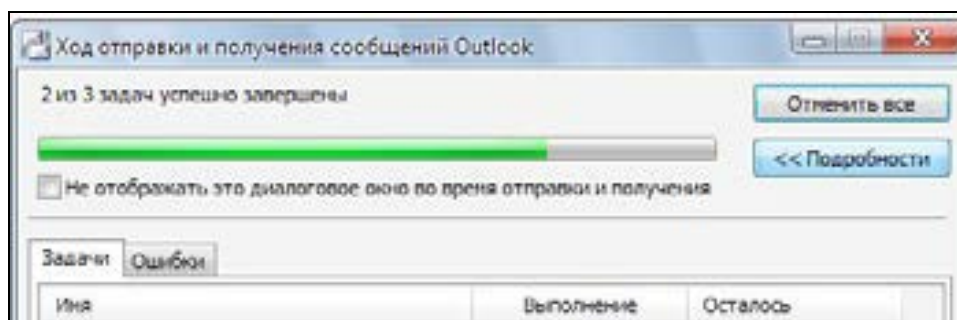
1. **Отправить** тугмачасини сичқонча ёрдамида чертинг.
2. Хатнинг **Исходящие** жилдга тушганлигини текширинг.
3. **Отправить и получить** тугмачасини босинг.
4. Хатнинг **Исходящие** жилдидан **Отправленные** (Рисунок кнопки папки отправленные) жилдига тушганлигини текширинг.

Агар хатни бошқа манзилга қайта жўнатмоқчи бўлсангиз юборилган хатни очинг ва **Переслать** тугмачасидан фойдаланинг. Бунда қуйидига дарча ҳосил бўлади. (рисунок Переслать письмо). **Кому** майдонида зарур манзилни ёки манзилларни ёзинг ва **Отправить** тугмачасини босинг. Натижада хат жўнатилади ва **Отправленные** жилдида пайдо бўлади.

Хатларни қабул қилиш, ўқиш, жавоб ёзиш, ўчириш тартиби

Сизнинг электрон манзилингизга келган хатларни қабул қилиш ва ўқиш учун қуйидагиларни бажаринг.

1. **Отправить и получить** тугмачасини босинг. Экранда ойна ҳосил бўлади, унда хатлар кўчирилаётганлиги кўриш мумкин. (рисунок получения и отправления писем) Натижада келган хатлар сервер почта қутисидан Сизнинг компютерингизга кўчирилади. Экраннынг қуйи қисмида нечта хат келганлиги ҳақидаги хабар ҳосил бўлади.

2. Агар хат нотаниш муаллифдан келган бўлса, у **Нежелательная почта** жилдига тушади. Одатда янги муаллифдан хат келган бўлса, у ҳам ушбу жилдга тушади. Уни **Входящие** жилдига кўчирсангиз, кейинги гал ушбу муаллифдан хат қабул қилганингизда у **Входящие** жилдига қабул қилинади.

3. **Входящие** жилдини очинг. Ўқилмаган хатлар рўйхатда тим қора рангда кўрсатилади. Яъни уларни яққол кўриш мумкин. Ўқилган хатлар рўйхатда одатдаги рангда кўрсатилади.
4. Хатни танлаб, сичқонча тугмачасини чертсангиз, хат мазмуни экранда ҳосил бўлади. Уни ўқишингиз мумкин.
5. Агар муаллифга жавоб юбормоқчи бўлсангиз, хат менюсидаги **Ответить** тугмачасини босиш керак. (рисунок кнопки ответить) Агар муаллифлар бир нечта бўлса, **Ответить всем** тугмачасини босиш зарур. Бу ҳолда **Кому** сатрида муаллифлар манзилларини киритиш зарур.
6. Экранда муаллиф манзили кўрсатилган ойна ҳосил бўлади. Матн майдонида жавобни ёзинг ва жавоб хатини жўнатинг.
7. Кераксиз хатни белгилаб, **Удалить** тугмачасини босиб, уни **Удаленные** жилдига жўнатишингиз мумкин. Агар тасодифан хатни нотўғри ўчирган бўлсангиз, уни тиклаш мумкин. Бунинг учун **Удаленные** жилдида хатни танлаб хатни **Входящие** жилдига кўчиринг. **Удаленные** жилдини баъзан тозалаб туришни, яъни жилддаги хатларни ўчиришни унутманг.

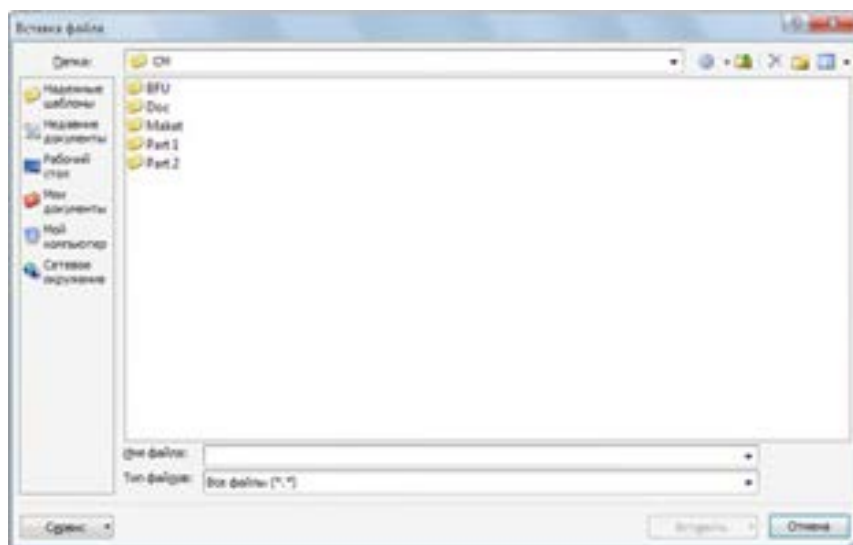
Хужжат, расм ва бошқа турдаги файлларни жўнатиш

Хатга турли хужжат, жадвал, график, аудио ва видеоли файлларни илова қилиш мумкин. Бу менюнинг файлни бириктириш - **Вложить файл** тугмачаси ёрдамида амалга оширилади. Хатга бир неча файлни илова қилиш мумкин. Лекин катта ҳажмдаги файлларни алоҳида хат билан юборган мақсадга мувофиқ. Агар файл ёки файллар ҳажми катта бўлса, унинг ҳажмини архивлаш ёрдамида кичрайтириб юборган мақсадга мувофиқ. Ушбу амални бажарилишини мисолда кўрамиз.

Топшириқ.

Бирор хужжатни хатга илова қилиб жўнатайлик. Бунинг учун қуйдагиларни бажаринг:

1. Янги хатни яратинг.
2. Унда манзил ва мавзунини кўрсатинг. Масалан, **Кому**, яъни кимга майдонида корхона манзилини кўрсатинг ва **Тема** майдонида **Таклиф** деб ёзинг.
3. Хат матнини ёзинг ва унда илова тавсифини келтиринг.
4. Сўнг хатга хужжатни илова қилиш учун (рисунок Кнопка Вложить файл) тугмачасини босинг.
5. Экрандаги ҳосил бўлган ойнадан хужжат жойлашган жилддан файл номини танланг ва **Вставить** тугмачасини босинг (рисунок меню Вложить файл).

6. Натижада илова номи хатнинг **Вложить** майдонида ҳосил бўлади. Агарда илова қилинган файлни ўчирмоқчи бўлсангиз, уни **Delete** тугмачаси ёрдамида ўчириш мумкин. Баъзан адашиб бошқа файлни илова қилган бўлсангиз уни ўчириш ва тўғрисиини бириктириш мумкин бўлади.
6. Хатни одатдагидек **Отправить** тугмачаси ёрдамида жўнатинг.

7. **Отправленные** жилдини очсангиз, юборган хатингиз ёнида илова белгисини қуйидаги расмдан кўрасиз.

Иловали хатни ўқиш тартиби

Иловали хат олганингизда хатнинг ёнида илова (рисунок белгиси бўлади. Иловали хатни ўқиш тартиби оддий:

1. Хатни рўйхатдан топинг.
2. Уни одатдагидек очинг.
3. Хатнинг ўнг томонидаги юқори қисмида илова белгисини сичқонча тугмачаси билан чертинг.
4. Натижада экрандай қуйидаги **Открытие Вложения** дарчаси ҳосил бўлади ([рисунок меню открытия вложения](#)).
5. **Открыть** буйруғи илова қилинган файлни экранда очади. **Сохранить** буйруғи файлни компьютерингизга ёзиб қўйиш учун жойни кўрсатишингизни сўрайди ва кўрсатилган жилдга ёзиб қўяди. Файлни компьютерга ёзиш шарт эмас, у **Входящие** жилдида хат билан биргаликда сақланади. Ихтиёрий пайтда уни очиш мумкин бўлади. У хат ўчирилганга қадар сақланади.

Электрон почтани бошқариш тартиби

Microsoft Office Outlook дастури хатлар билан ишлашни қулайлаштириш имконларига эга. Масалан, қабул қилинаётган хатларни саралаш ва тартибга келтириш мумкин. Хатлар номи, келган вақти, мазмуни ва иловасига қараб сараланиши мумкин. Бу **Вид, Сортировать** командалари ёрдамида амалга оширилади. Масалан, номлар алфавит тарзда. Ёки келган хати асосида сараланиши мумкин. Бу бирор хатни қидираётганингизда ёрдам беради. Аниқ бир хатни топиш учун **Поиск** командасидан фойдаланган маъқулдир. Бунинг учун қуйидаги командалардан бирини танлаш зарур:

- **Поиск в папке Входящие** – Хат **Входящие** жилдида қидирилади.
- **Поиск во всех элементах почты** – Хат электрон почта барча жилдларда қидирилади.
- **Параметры поиска** – Хат қидириш параметрлари фойдаланувчи томонидан ўрнатилади.

Хатларни жилдларга жойлаш мумкин. Бунинг учун аввал жилдларни яратиш зарур. Жилд **Файл, Жилд, Создать** менюлари ёрдамида яратилади. Сўнг **Сервис, Правила и оповещения** менюларидан **Правила для электронной почты** тугмачасидан фойдаланилади. ([рисунок меню Правила для электронной почты](#)). Бунда янги қоида яратиш ёки эскисини ўзгартириш мумкин. Янги қоида яратиш учун **Новое** майдонини очиш зарур. Натижада экранда **Мастер правил** дарчаси ҳосил бўлади ([рисунок меню Мастер правил](#)).

Ушбу майдонда мос тугмачаларни белгилаб ва жилд номини киритиб қоида яратинг. Натижада хатлар қабул қилинаётганда улар яратилган қоидаларга биноан жилдларга жойланади. Ушбу меню билан ишлаш оддий. Унда хат мавзуси, кимдан ва кимга келганлигини ва қайси жилдга жўнатилишини кўрсатиш зарур бўлади. Масалан, **Таклифлар** жилдини яратиб, унга барча таклиф мавзудаги хатларни йиғиш мумкин. Ёки **Ҳисобот** жилдида барча ҳисоботларни жойлаштириш мумкин.

Топшириқ:

Электрон почтангизда **Ҳисоботлар** жилдини яратинг. Ходимлардан келатган **Ҳисобот** мавзусидаги хатларни ушбу жилдга жойлаштирилишини амалга оширувчи қоида яратинг.

Входящие жилдидаги хатларни номи, санаси бўйича саралаб кўринг.

Ўзингиздан келган хатни **Поиск** ёрдамида топинг.

Манзиллар китобини яратиш ва ундан фойдаланиш

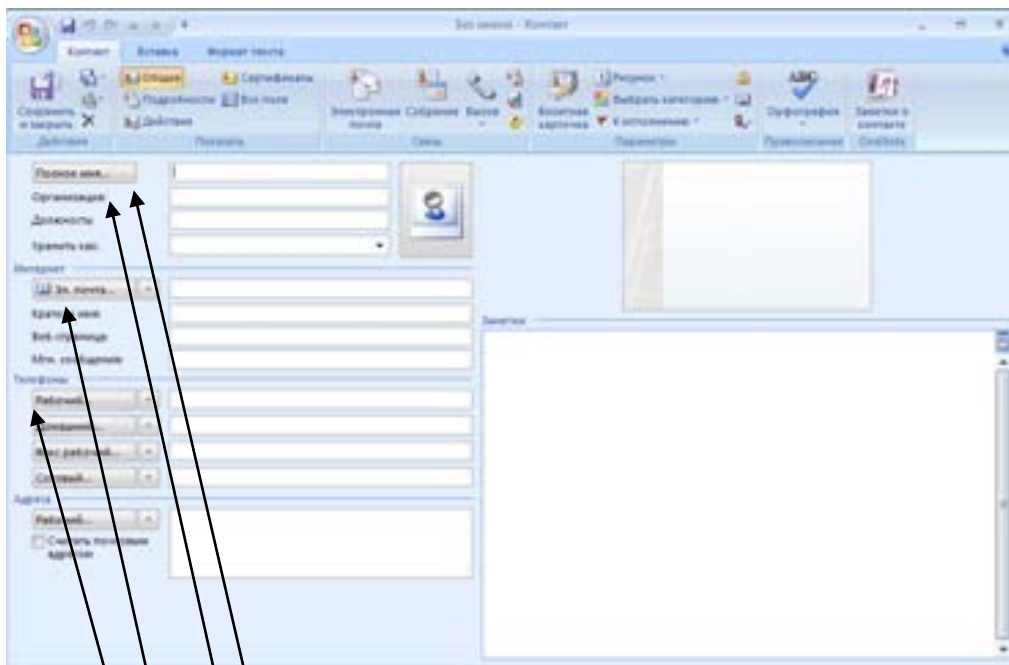
Манзиллар китобини **Адресная книга** тугмачаси ёрдамида амалга ошириш мумкин. Қуйида унинг тафсифи ва уни яратиш тартиби билан танишамиз.

Контакты - манзиллар китоби фойдаланувчи томонидан яратилади ва электрон почта билан ишлашни қулайлаштиради. Шунинг учун манзиллар китобини яратишингизни тавсия этамиз. Бунинг учун ушбу менюни очиш зарур ва манзилларни киритиш зарур. Манзиллар майдонида одатда исм, фамилия, электрон манзил, телефон рақамлар, иш жойи каби маълумотларни киритиш мумкин.

Бу – дўстлар, ҳамкасабалар, ҳамкорлар ёки компаниялар номи, электрон манзиллари, телефонлари ва бошқа маълумотлардан иборат бўлган рўйхатни сақлаш мумкин бўлган ён дафтарчадир. Унга янги манзилларни киритиш, ёзилган манзилларни таҳрирлаш ва ўчириш мумкин.

Манзилни яратиш учун қуйидаги амалларни бажариш зарур:

1. **Контакты** тугмачасини босинг.
2. **Создать** тугмачасини сичконча билан чертинг. Натижада қуйидаги дарча ҳосил бўлади. (рисунок меню **Контакты**)

3. **Полное имя** майдонида исм ва фамилияни киритинг.
4. **Организация** ва **Должность** майдонларида мос маълумотни киритинг.
5. **Хранить как** майдонида исм ва фамилияни ёки қисқача исмни киритинг. Ушбу исм манзиллар рўйхатида сақланади ва акс эттирлади.
6. **Эл.почта** майдонида электрон манзилни киритинг.
7. **Интернет** майдонида веб саҳифа манзилини ҳам киритинг.
8. **Телефон** ва **Адрес** майдонларини мос маълумотларни киритинг.
9. **Заметки** майдонида ўзингиз учун эслатмаларни киритиб қўйишингиз мумкин.
10. Барча майдонларни тўлдириш зарур эмас. Лекин **Полное имя** ва **Эл.почта** майдонларини тўлдириш шарт. Маълумот қанчалик кўп бўлса кейин ундан фойдаланиш Сизга қулай бўлишини унутманг.
11. Манзилни жилдга киритгандан сўнг **Сохранить и Заккрыть** тугмачасини киритинг.
12. **Контакты** жилдига киритилган манзилни адреслар майдонида киритиш зарурати бўлмайди. Контактнинг биринчи ҳарфини киритишингиз натижасида ушбу ҳарфдаги манзиллар рўйхати ҳосил бўлади. Ундан зарўрини танлаб олишингиз мумкин. Бу эса Сизни ҳар гал электрон манзилни қайта киритиш заруратидан халос этади.

Жилда гуруҳлар рўйхатини ҳам яратиш мумкин. Бу эса гуруҳ аъзолари манзилини киритиш заруратини йўқотади. Масалан, Сиз ҳамкорларингизга ёки мижозларингизга домий равишда хат жўнатасиз. Ҳамкорлар ва мижозлар гуруҳини яратсангиз ишингиз осонлашади. Ушбу гуруҳларни янгиллаб туриш имкони мавжудлиги ишингизни қулайлаштиради. Шунинг учун гуруҳлар манзилларини яратишни тавсия этилади.

! Демак, *Контакты* менюси ёрдамида манзиллар дафтарчасини яратиш мумкин. Унда дўстлар, ҳамкасабалар, ҳамкорлар ёки компаниялар ҳақидаги қуйидаги маълумотларни сақлаш мумкин:

-Исм

-Иш жойи

-Лавозим

-Электрон манзил

-Манзил

-Телефон

Топшириқ:

Ўз манзиллар жилдингизни яратинг. Унга дўстларингиз, ҳамкорларингиз, мижозларингиз манзилларини ва маълумотларини киритинг. Ушбу топшириқни **Контакты** тугмачаси ва менюси ёрдамида амалга оширишингиз мумкин. Киритилган маълумотларни текширинг ва зарур ҳолда таҳрирлаб хотирага ёзиб қўйинг. Натижада ўз манзиллар жилдингизга эга бўласиз. Ундан хатлар билан ишлаганда фойдаланишингиз мумкин.

Вируслардан ва спамдан ҳимояланиш

Электрон почтани ҳам вируслардан ҳимоялаш зарурдир. Чунки компьютерга қабул қилинаётган хатлар вирусланган бўлиши мумкин. Натижада компютерингиз вирусга чалинади. Вируслар туфайли компютердаги барча маълумотлар ўчирилиши ва компютер ишдан чиқиш ҳолатлари мавжуддир. Шу билан биргаликда агар вирус компютерингизда бўлса, Сиз ушбу вирусни бошқа манзилларга хат билан юборишингиз мумкин. Баъзан вирус натижасида хатлар **Контакты** жилдидаги манзилларга вирусларни ёки спам хатларни юбориши мумкин. Ушбу вазиятлардан истисно бўлиш учун компютерингизни ва электрон почтани вирусга текшириш зарурдир. Қабул қилинаётган барча хатларни вирусга текшириш зарур. Бунинг учун антивирус дастурида хатларни вирусга текшириш командасини ўрнатинг. Номалум муаллифлардан келган хатлар **Нежелательная почта** жилдига жойлаштирилади. Унга келган хатларни диққат билан текширинг. Нотаниш хатларни ўчиришни унутманг.

Электрон почтадан фойдаланишга оид маслаҳатлар

- Хатни принтерда чоп этиш учун **Файл** менюсида **Печать** командасидан фойдаланинг.
- Хатни алоҳида файлга ёзиб қўйиш учун **Файл** менюсининг **Сохранить как** ёки **Сохранить** буйруғидан фойдаланинг.
- Хатларни қабул қилинганлиги ҳақида билиш зарур бўлса, хатни ёзаётганингизда **Параметры** майдонида **Уведомление о доставке** ва **Уведомление о прочтении** тугмачаларини белгилашингиз зарур.
- Агар хатингизга алоҳида эътибор беришни истасангиз **Сообщение** майдонидаги **Высокая важность** тугмачасидан фойдаланишингиз зарур.
- Кераксиз хатларни **Delete** тугмачаси ёрдамида ўчиришни унутманг.
- Хатларни жилдларда тартиблаш имкониятидан фойдаланишни унутманг. Бунинг учун **Переместить в папку** командаларидан фойдаланиш зарур. Янги жилд **Файл**, **Жилд**, **Создать** менюлари ёрдамида очилади. Ёки **Создать правило** менюсидан фойдаланиш мумкин.
- **Удаленные** жилдидаги хатларни мунтазам равишда ўчиришни унутманг.

- Хатлар номини алфавит, келган вақти, мазмуни ва иловасига қараб саралашингиз мумкин. Бу **Вид, Сортировать** командалари ёрдамида амалга оширилади.
- Хатга имзо киритиб қўйишингиз мумкин. Бунинг учун **Опциялар** менюсида **Подпись** пунктини топиб, унда имзони киритишингиз зарур. Масалан, исмингиз, фамилиянгиз, лавозимингиз, ишхона номи ва манзилини, телефон, факс рақамларини беришингиз мумкин. Бу Сизнинг ишингизни енгиллаштиради. Ҳар доим бу маълумотни хатингизда ёзишга вақтингизни сарфламайсиз.
- Номаълум муаллифлар хатини очишда эҳтиёт бўлинг. Сўнгги вақтларда баъзи хатлар компьютерларни вирус билан зарарлантиряпти. Бу вируслар компьютерга катта зарар келтириши мумкин. Айниқса номаълум муаллифлардан келган иловали хатларни асло очманг ва уларни дарҳол ўчиринг.
- **Microsoft Office Outlook** дастурида учрашувлар, ҳисоботлар, мажлислар учун эслатмалар яратиш мумкин. Бу ишингизни жуда енгиллаштиради. Бу амалдан фойдаланиш тартибини мустақил равишда ўрганишингизни тавсия этамиз. Бунинг учун **Календарь** майдонидан фойдаланишингиз зарур. Ундан фойдаланиш жуда оддийдир.

***! Демак, электрон почта дастури ёрдамида хатлар, ҳужжат ва умуман ихтиёрий файлларни дунёнинг ихтиёрий жойидаги электрон манзилга тезда жўнатиш ва қабул қилиш мумкин.
! Электрон почтадан фойдаланишга оид маслаҳатларга катта эътибор беринг.***

Топшириқ:

- Microsoft Office Outlook** дастурида ўзингизнинг электрон почтангизни созланг.
- Унда имзоингизни яратинг, унга исмингиз, фамилиянгиз, лавозимингиз, иш жойингиз ва манзилни киритинг.
- Ўзингизга бир неча оддий ва иловали хатларни яратиб жўнатинг.
- Хатларини қабул қилинг ва иловали хатларни очинг.
- Иловалардан бирини компьютерга ёзиб қўйинг ва принтерда чиқаринг.
- Входящие** жилдидаги хатларни муаллиф номи, вақти, мавзуси бўйича тартибланг.

5-боб. Интернетда тез мулоқот қилиш имкониятлари

- **Чат ёрдамида мулоқот**
- **Веб блоглар ва веб саҳифалар**
- **Форум орқали мулоқот**
- **Видеоконференция**
- **Интернет телефония**

Интернет тез мулоқот учун имкониятларга эга. Бу имконият қуйидаги мулоқот дастурлари ёрдамида амалга оширилади:

- Чат
- Веб блог
- Веб саҳифа
- Форумда мулоқот қилиш тартиби
- Видеоконференция
- Интернет телефония

Қуйида улардан фойдаланиш тартиблари билан танишамиз.

Чат ёрдамида мулоқот

Чат бу махсус дастур бўлиб, унинг ёрдамида фойдаланувчилар бир пайтнинг ўзида ўзаро мулоқот қилиши мумкин. Чат сўзи инглиз тилида гаплашиш (суҳбатлашиш) маъносини англатади. Баъзан чат хонаси деб ҳам аталади. “Чатлашайлик” дегани келинг чат хонасида суҳбатлашайлик маъносини билдиради. Одатда чатда бир неча киши мулоқот қилади. Икки киши мулоқот ҳам қилиши мумкин. Лекин бунинг учун бошқа қулайроқ имкониятлар мавжуд. Чатда мулоқот тезроқ амалга оширилади. Чатда мулоқот қисқа матнлар ёрдамида амалга оширилади. (рисунок чата).

Чат тизими 1980 йилда яратилган. Ушбу тизим 1988 йилда [Internet Relay Chat \(IRC\)](#) протоколи яратилгандан сўнг машҳур бўлган ва чат деб атала бошланган. Унинг ёрдамида мулоқот қилиш оддий ва дўстона бўлганлиги учун фойдаланувчилар эътиборини ўзига қаратди.

*1991 йили IRC ёрдамида хабарларни тезда йиғиш ва тарқатиш учун ҳам фойдаланила бошланди. Кейинчалик **Jabber**, **SIP** каби протоколлар яратилди. Лекин IRC тизими мукамаллиги билан асосан ёшларнинг эътиборни жалб этмоқда.*

Мулоқот чат хонасида амалга оширилади. Чатда хабар клавиатура ёрдамида киритилади. Чат ёрдамида иш борасидаги савол, натижалар, муаммолар кабиларни муҳокама қилиш мумкин. Чат муҳокамасини хотирада сақлаш мумкин. Бу жуда қулайдир. Чунки мулоқотдаги тавсияларни ихтиёрий пайтда яна ўқиш мумкин бўлади (рисунок чата).

Чат билан ишлаш тартиби қуйидагича:

1. Чат дастурини ишга туширинг. Масалан,
2. Ундай ўзингизни қайд қилинг. Одатда ҳар бир фойдаланувчи ўз исми (Ник)га эга. Ник сифатида исмингизни ёки ихтиёрий номни киритиш мумкин. Масалан, “Эксперт” ёки “Alanga”.
3. Чат хонасига кириг. Бунинг учун Ник ва паролингизни киритинг.
4. Чат хонасида қисқача матн киритинг. Масалан, чатдагилар билан саломлашинг.
5. Хабар сатрида хабарингизни ёки саволингизни киритинг. Масалан, режалаштирилган йиғилиш ҳақидаги маълумотни киритинг.
6. Чат хонасида хабарларни барчага ёки айнан бирор иштирокчига ёзиш мумкин.
7. Мулоқот тугагандан сўнг чат хонасидан чиқинг. Бунинг учун **Выход** тугмачасини босиш етарли.

Топширик: Интернетда кидирув тизими ёрдамида чатлар рўйхатини топинг. Улардан бирини танланг ва унда мулоқот қилиб кўринг. Мулоқотингиз қизиқарли бўлишига аминмиз.

Веб блог

Веб блог инглиз тилида интернет кундалик маъносини англатади ва у блог деб аталади. Блог бу веб саҳифа бўлиб, унинг мазмуни доимий равишда матн, расм ва видео маълумотларни ўз ичига олади. Блог жамоага мўлжалланган қисқа янгилик, фикр ва мулоҳазалардан иборат бўлади. Блогда муаллиф каби фойдаланувчилар ҳам ўз фикр ва муносабатларини ёзиши мумкин. Яъни блог тармоқда мулоқот муҳитини яратади. Блог муаллифи блоггер деб аталади.

Биринчи блог 1992 йили янгиликларни ёритиш учун яратилган. 1999 йилда эса блоглар ҳақидаги сайт **Blogger** яратилган. Ўзбекистонда биринчи бўлиб блоглар «Ахборот Асри Кизлари» доирасида 2006 йили яратилган эди. Блогларни яратиш учун махсус дастурлар мавжуд. Улар ёрдамида ихтиёрий фойдаланувчи ўз блогини яратиши ва олиб бориши мумкин. Баъзи блоглар аниқ мавзуга бағишланган бўлади. Блоглар билан веб саҳифалар билан ишлашга қараганда қулайроқ. Уларда қисқача янгилик ва маълумотларни киритиш осондир. Блог одатдаги кундаликни эслатади. Ундаги маълумотлардан муаллиф ҳоҳлаган пайтда фойдаланиши мумкиндир.

Блоглар қуйидаги вазифаларни бажаради:

- Мулоқот
- Информатив тақдимот
- Дам олиш (досуг)
- Тармоқ яратиш

Блог турлари

- **Шахсий блог** блог муаллифи томонидан олиб борилади. Одатда артист, ёки қўшиқчилар ёки сиёсатчилар ҳам блогга эга, лекин уларни одатда уларнинг ёрдамчилари олиб боради.
- **Жамоа блоглари** гуруҳ томонидан олиб борилади. Гуруҳда кимдир бошқарувчи – модератор вазифасини бажаради.
- **Корпоратив блоглар** эса корхоналар томонидан яратилади ва олиб борилади.
- Мавзу блоглари - таълим, маданият, туризм ва бошқа мавзудаги блоглар. Масалан, таомлар ҳақидаги блогларда таомларни тайёрлаш ва улар учун махсулотларни танлашга оид маслаҳатлар берилиши мумкин.

Топширик: Мисол тариқа сида қуйидаги блоглар билан танишинг ва уларнинг мавзусини аниқланг: www.azu.uz www.mytashkent.uz

Блоглар яратиш бўйича маслаҳатлар

Дизайн	Блогнинг дизайни тайёр шакллардан олинishi мумкин. Шахсий дизайнни ёки шаклни яратиш мумкин. Тайёр шакллар Интернетда мавжуд. Бу шакллар одатда янгиликларни киритиш функциясига эгадир. Бундай шаклларни қуйидаги манзиллардан олиш мумкин. Баъзи провайдерлар ушбу шаклларни таклиф этади, улардан ҳам фойдаланса бўлади. Дизайн блог муаллифи ва фойдаланувчилари ишини қулайлиги билан баҳоланади. Масалан, http://blog.cer.uz/ ва http://blog.olam.uz/ блоглари дизайнларини солиштиринг.
Мазмун	Авваламбор блог мавзусини аниқланг ва номини танланг. Блог номида унинг мавзуси акс этгани мақсадга мувофиқ. Масалан, агар мавзу таомлар ҳақида бўлса, блогни «taom» деб, ёки тижорат ҳақида бўлса «tijorat» деб аташ мумкин. Блог мазмуни қисқа маълумот, ҳикоя ва янгиликлардан иборат бўлиши зарур. Маълумотлар оддий ва равшан тилда ёзилиши тавсия этилади. Уларни расмлар ёрдамида тасвирлаш мумкин. Имло хатоларига эътибор бериш зарур. Расмлар ҳажми веб саҳифалар учун мос бўлиши мақсадга мувофиқ. Блоглар айнан мазмуни билан қадрланади. Айнан мазмун блог

	фойдаланувчилари тармоғини кенгайтиради. Шунинг учун маълумотлар фойдаланувчилар учун қизиқарли ва фойдали бўлиши мумкинлигини эсда тутиш зарур. Масалан, http://blog.cer.uz/ блог мазмуни билан танишинг.
Авторлик ҳуқуқи	Муааллифлик ҳуқуқи блог муаллифига тегишлидир. Бир неча муааллиф бўлса, уларга тегишли бўлади. Муаллифлик ҳуқуқини олиш учун Ўзбекистон Вазирлар Маҳкамаси қошидаги Патент бошқармасига мурожаат қилиш мумкин. Агарда блогда бошқа муаллифлар маълумотидан фойдаланилган бўлса, уларнинг манзилани кўрсатиш лозим.
Хостинг	Блогни Интернетда жойлаштириш зарур. Хостинг учун провайдерлар хизматидан фойдаланиш керак бўлади. Яъни бу пуллик хизматдир. Одатда Интернет хизмати кўрсатаётган провайдер хостинг билан таъминлаши мумкин.
Реклама ва фаоллаштириш	Блогдан реклама учун фойдаланиш мумкин. Одатда муаллиф бу имкониятга эга бўлади. Шу билан бирга блогни фаоллаштириш мумкин. Бунинг учун қидирув тизимларида уни қайд этиш зарур. Ҳозирги кунда блоглар одатдаги газета вазифасини бажаради. Одатдаги газетанинг ўқувчилари сони газета тиражига боғлиқ бўлади, блог ўқувчилари сони унинг фойдаланувчилари сонига боғлиқдир. Масалан, http://blog.olam.uz/ блоги реклама маълумотларга эътибор беринг.

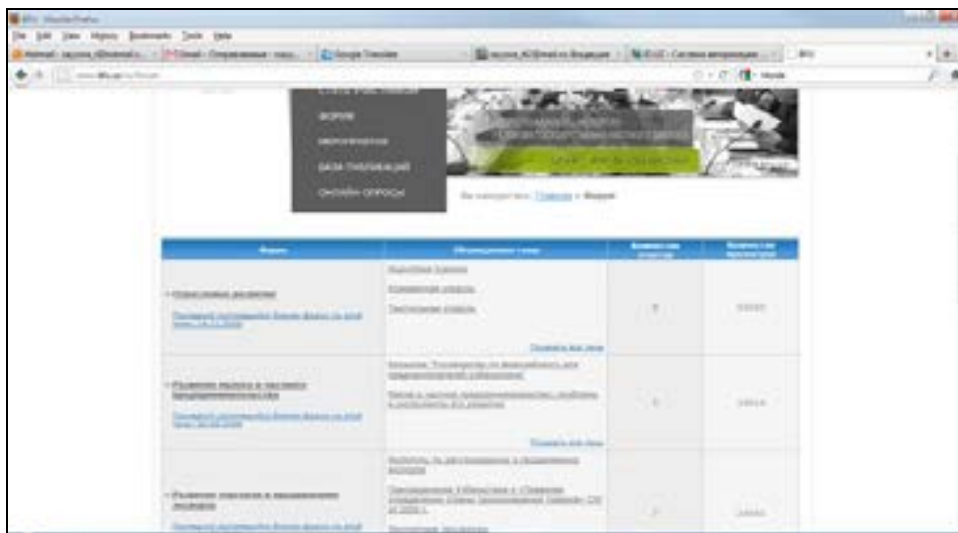
Форумда мулоқот қилиш тартиби

Форум – бу бирор аниқ мавзу, муаммо ёки лойиҳаларни биргаликда Интернетда муҳокама қилиш имкониятидир. Бу семинар, учрашув, муҳокама, конференция, йиғилиш ёки дарс тадбирлари бўлиши мумкин.

Форумда иштирокчи ва модератор қатнашади.

- **Модератор** – администратор ҳуқуқига эга бўлган форум қатнашчиси. Бу форумни олиб борадиган ва форум мавзусини юқори даражада биладиган тажрибали мутахассисдир. Чунки форумда одатда маълум бир тажрибага эга фойдаланувчилар қатнашади. Шу билан биргаликда у ҳар бир қатнашчининг қизиқишларини ҳисобга олиши лозим. Модератор форумни бошқаради, маслаҳатлар беради, зарурат туғилганда саволларга жавоб беради, қатнашчиларни фаол ишга жалб қилади, барча қатнашчиларнинг фикрларини ҳисобга олади ва ҳурмат қилади, қатнашчиларнинг жавобларини текширади, форумнинг тўғри йўналишда кетишини бошқариб боради. Зарур ҳолда қўшимча материаллар билан қатнашчиларни таъминлайди. Яъни модератор мунозара учун фаол муҳитни яратади. Бу муҳит ундан доимий равишда билим ва малакаларини ошириб боришини ҳам талаб қилади. Модератор вазифасини тажрибали ходимлар бажариши мақсадга мувофиқ.
- **Иштирокчи** – бу форум мавзуси бўйича фикрини билдириш ёки алмашишни хоҳлаётган фойдаланувчидир. Иштирокчи савол бериш, жавоб бериш, яъни муҳокама жараёнида фаол қатнашиш имкониятига эга. Интерфаоллик ва индивидуаллик унга мавзунинг ўз эҳтиёжларини чуқур ҳисобга олган ҳолда мавзунинг муҳокама қилиш ёки ўрганиш имконини беради. Мулоқотда иштирок этиш имконияти, унинг қулайлиги ва виртуаллиги қатнашчига дадиллик ва ишонч беради, уни суст қатнашчидан фаол иштирокчига айлантиради. Муҳокама қилинаётган мавзунинг ўрганиш устида фаол иш бошланади, бу эса ундан муҳокама қилинаётган мавзу бўйича билимларни такомиллаштиришни талаб қилади. Шунингдек, масъулият ҳисси ортади, чунки унинг фикрлари ва саволлари ҳамма учун очик. Иштирокчилар корхона ходимлари ва маъмурияти, мижозлар, ҳамкорлар ва рақобатчилар, ҳамда Интернетнинг бошқа фойдаланувчилари бўлиши мумкин. Форумда рўйхатдан ўтган, ҳамда меҳмон - рўйхатдан ўтмаган иштирокчи сифатида қатнашиш мумкин.

Масалан, форумда янги ғоя лойиҳасини еки ҳисоботни муҳокама этиш ёки бирор бир мутахассис билан учрашиш ёки истеъмолчилар талабини ўрганиш мумкин. Форумни оффлайн ёки онлайнда (яъни реал вақтда) ўтказиш мумкин. Қуйида форумнинг имкониятлари ҳамда унинг ишлаш тартиблари билан танишамиз ([рисунок форума проекта БФУ](#)).

Форумнинг тадбиркор учун имкониятлари:

Мулоқотнинг қулайлиги	Қулай вақтда мулоқот да қатнашиш, материаллар билан танишиш, ўйлаш, кейин ўз фикри ёки жавобини ёзиш имконияти. Яъни иштирокчи иш вақтини бошқариш имконияти туғилади. Бу эса мулоқот ни унумли бўлишини таъминлайди. Одатда эрталаб ёки кечкурун форум билан ишлаш қулай.
Ҳужжатлар устида биргаликда ишлаш	Ҳужжат, лойиҳа ёки ҳисоботларни биргаликда муҳокама қилиб таҳрирлаш мумкин. Масалан, янги лойиҳа ғояларини, режаларни ва ҳисобот натижаларини биргаликда ишлаб чиқиш мумкин.
Янги билимлар ва кўникмалар олиш (малакани ошириш) имконияти	Қатнашчилар янгиликларни ўқиши, ўз фикри ва тажрибаси, билим ва кўникмалари билан баҳамлашиши натижасида янги билимлар ва кўникмаларга эга бўладилар. Сиз сизни қизиқтирган мавзу бўйича бошқаларнинг фикрини ўқишингиз ва сизга зарур бўлган ёрқин ва долзарб маълумот ҳамда билимлардан фойдаланиш имкониятига эга бўлишингиз мумкин. Бу табиий равишда форум қатнашчиларининг касбий малакаси ошишига ва билимлари такомиллашишига ёрдам беради. Ёш мутахассислар бурчагини ташкил этиш эса ёш кадрларга жуда фойдали бўлади. Тажрибали ва ёш мутахассисларнинг форумдаги мулоқот и корхона унумдорлигига ижобий таъсир кўрсатади. Масалан,
Ҳамкорлар ва янги имкониятлар топиш имконияти	Форумларда янги лойиҳалар ҳақида маълумотлар бериш ёки олиш, уларни такомиллаштириш ва ҳамкорлар топиш мумкин. Бу корхона учун янги имкониятларни яратади. Шунинг учун турли форумларда савол –жавоб билан қатнашиш, тақдирот бериб бориш фойдалидир. Шу билан биргаликда уларда тадбиркорларнинг турли онлайн жамоатчиликлари ҳақида маълумот олиш мумкиндир.
Маркетинг ва реклама	Компания хизматларини ва маҳсулотларига бўлган эҳтиёжларни ўрганиш ва уларни тарғибот қилиш. Компания мижозларига форумда доимий равишда савол-жавоб ва маслаҳатлар асосида ёрдам кўрсатиш мумкин. Форумда мижоз ва ҳамкорлар билан маъруза ва савол-жавоб билан учрашувлар, лойиҳа ва танловлар ташкил этиб натижалардан анализ, мониторинг ва бизнесни ривожлантиришда фойдаланиш мумкин.

Топширик: www.bfu.uz форумига кириш. Санаб ўтилган имкониятларни ўрганиш. Улардан фойдаланиш учун режа тузиш.

Форумларнинг қуйидаги турлари мавжуд:

- **Очиқ** – барча фойдаланувчилар қатнашса бўлади. Форум қатнашчилари хабарларни ўқиши ва жавоб ёзиши мумкин.
- **Ёпиқ** – чекланган фойдаланувчилар қатнашадиган форум. Яъни форумга кириш имкониятига эга бўлган иштирокчиларгина хабарларни ўқиши ва жавоб ёзиши мумкин. Бунда форумга кириш учун “**логин**” ва “**парол**” шарт.
- **Модерация қилинадиган** – ушбу форумда барча қатнашчилар иштирок этади. Форум иштирокчилари хабарларни ўқиши ва жўнатиши мумкин. Лекин хабарлар модератор рўхсатидан сўнг форумда билан чоп этилади.

Форумга кириш

Мисол сифатида www.uforum.uz форумидан фойдаланамиз. Ушбу форум Узинфоком томонидан яратилган ва бошқарилади. Унда турли мавзуларда муҳокама оlib бoрилади. Тадбиркорлар учун фойдали бўлимлар мавжуд. Унда расмий ва маъмурий ташкилотлар вакиллари ва тадбиркорлар қатнашади. Ўзбекистон Савдо-саноат палатаси мутахассислари мунтазам фойдаланувчилар саволларига жавоб бериб боради. Ушбу форумда рўйхатдан ўтиш зарур. Рўйхатдан ўтиш учун аввал форумга кириш зарур. Форумга кириш учун www.uforum.uz манзилини адреслар майдонида киритиш етарли.

Топширик: www.uforum.uz форум иши билан танишинг. Сизга қизиқарли бўлган форум мавзуси ва хабарлари билан танишиб чиқинг.

Форумда рўйхатдан ўтиш тартиби

Форумда рўйхатдан ўтиш учун форум саҳифасида **Регистрация** тугмачасидан фойдаланиб қуйидагиларни бажариш лозим:

- Форумнинг **Регистрация** майдонини босинг. Бундан кейин сиз диққат билан танишишингиз лозим бўлган рўйхатдан ўтиш қонун-қоидалари саҳифаси очилади ва агар сиз бу қонун-қоидаларга рози бўлсангиз, **Я согласен** майдонида белги қўйишингиз ва **Регистрация** тугмачасини босишингиз лозим.
- **Login** майдонида фойдаланувчи исмини танланг. Фойдаланувчи исми 3 тадан 32 тагача бўлган ҳар қандай лотинча ёки русча ҳарфлар ва белгилардан иборат бўлиши мумкин. Форумда Сиз ўзингизни истаганингиздек аташингиз мумкин. Яъни асл ёки аноним исми танлашингиз мумкин. Масалан, “Chamber», “Корхона” ёки “Эксперт”.
- **Password** майдонида бўшлиқларни ўз ичига олган ҳолда 3 тадан 32 тагача ҳарф, рақам ёки белгидан иборат бўлган паролни танланг.
- Кейинги майдонда паролни такрорланг.
- Кейинги майдонда электрон почта манзилини киритинг.
- Сўнг электрон почта манзилини қайтаринг.

- Кейинги майдоннинг чап томонида тасвир кўринишида акс этган ҳимоя кодини майдонга киритинг.
- Агар сиз администраторлардан ёки фойдаланувчилардан хат олишни истасангиз, кейинги майдонни белгиланг. Вақти-вақти билан улар сиз билан форум орқали электрон манзилингизга юборилган хат воситасида боғланиши мумкин.
- Кейинги майдонда маҳаллий соат минтақасини танланг.
- **Регистрация** тугмачасини босинг.
- Натижада электрон манзилингизга форумда рўйхатдан ўтганингиз ҳақида маълумот оласиз ва форум билан ишлашни бошлашингиз мумкин.

Форумда қатнашиш тартиби

Рўйхатдан муваффақиятли ўтганингиздан сўнг авторизация саҳифасига кирасиз. Бунда тегишли майдонга Фойдаланувчи исмини (login) ва паролни киритиш керак бўлади. Фойдаланувчи исми ва пароль тўғри киритилгач, сиз рўйхатдан ўтган фойдаланувчи сифатида форумга кирасиз.

Форум мавзулари ва тавсифларига эътибор қаратишингизни ва хоҳлаган бўлим ва мавзунини танлашингизни тавсия этамиз. Сиз ҳар қандай мунозарага ҳамкасбларнинг хатларини ўқиб, қандай масалалар ва муаммолар муҳокама қилинишини билиб оласиз.

Форумга киришингиз билан сизга форумларнинг бир неча бўлимлари ва мавзулари таклиф этилади. Сиз ўзингиз учун мос келадиганини, масалан, **Тадбиркорлар учун** бўлимини танлашингиз лозим.

Агар форумлар мавзулари кўп бўлса, у ҳолда ойнанинг энг пастки қисмида саҳифалар сони ва уларнинг тартибу рақами кўрсатилган тугмачани кўрасиз. Ҳар қандай саҳифага ўтиш учун саҳифалар тартибу рақами кўрсатилган тугмачани босишингиз мумкин.

Машк: www.bfu.uz форумига кириш ва унда ўзингизни рўйхатдан ўтказинг. Форумга кириш ва ундаги мавзуларни ўрганинг. **Отраслевое развитие** бўлимини топиб, унга кириш ва хабарлар билан танишиб чиқинг. Ўзингизнинг фикрингизни ёки саволингизни киритинг. Форумдан чиқинг.

Янги мавзунини очиш тартиби

Агар сиз янги лойиҳангиз ёки корхона тажрибаси билан таништирмоқчи бўлсангиз, у ҳолда янги мавзу очишингиз мумкин. Бунинг учун **Открыть тему** тугмачасини босиб, янги мавзунини очишингиз мумкин. Натижада янги мавзунини очиш саҳифасига ўтасиз. Бу ерда қуйидагиларни киритишингиз лозим:

- **Наименование темы** майдонида мавзунини киритиш зарур. Масалан, агар бу тадбиркорлар учун фойдали ресурслардан фойдаланиш муҳокамасига бағишланган форум бўлса, мавзунини қуйидагича номлаш мумкин: “Тадбиркорлар учун фойдали ресурслар”.
- **Описание темы** майдонида мавзу тавсифи берилади. Бу ерда мавзунинг қисқача тавсифини киритишингиз мумкин. Масалан, тадбиркорлар учун фойдали ресурсни келтириш ҳамда форумни ўтказиш вақти ва санасини кўрсатиш мумкин.
- Форум мавзуси учун матн. “Мавзу тавсифи” секциясидан пастроқдаги жойга матнни киритиш лозим. Одатда бу форум модератори кириш сўзи бўлиб, у форум мавзуси, санаси ва иштирокчилари ҳақида маълумот беради. Масалан, мавзу мақсади ва ресурслар рўйхати бўлиши мумкин.

Форумда учрашув ташкил этиш

Форумда учрашув ташкил этиш учун тайёргарлик кўриш лозим, бу эса қуйидагиларни ўз ичига олади:

- Форум мавзусидаги керакли адабиёт ва материалларни топиш ва улар билан танишиш
- Форум санаси, вақти ва қатнашчиларини белгилаш.
- Форумда ундан 1-2 ҳафта олдин санаси, вақти, форум қатнашчилари, мавзуси ва тавсифи, форум меҳмони ва модераторининг кўрсатган ҳолда мавзунини яратиш. Шу билан бирга, танишиш учун форум мавзусидаги материалларга йўлланма кўрсатилади.
- Форум ҳақида барча ҳамкорларга ва мижозларга почта орқали хабар бериш.

- Форум меҳмонларини олдиндан форумда рўйхатдан ўтказиш. Форумда хабарларни қандай ёзиш, жавоб бериш ва уларни таҳрирлашни кўрсатиш ва тушунтириш.
- Форум иштирокчилари форумга тайёргарлик кўриши зарур. Бунинг учун уларни форум мавзуси билан форумгача танишиши зарур.

Машқ: www.bfu.uz саҳифасидаги форумга кириш ва унда ўзингизни рўйхатдан ўтказинг. Форумга кириш ва хабарлар билан танишиб чиқинг. Ўзингизнинг фикрингизни ёки саволингизни киритинг. Форумдан чиқинг.

Видеоконференция

Видеоконференция нима, унинг имкониятлари ва турлари, уни ташкил этиш ва унда қатнашиш тартиблари қандай каби саволларга жавоб билан танишамиз.

Видеоконференция бу компьютер ва Интернет ёрдамида ўзаро видео мулоқот қилиш имкониятидир. Бунда иштирокчилар бир бирини кўриш ва эшитиш имконига эга бўладилар.

(рисунок людей участвующих на видеоконференции несколько точек).

Видеоконференцияда 2 ва ундан ортиқ иштирокчи иштирок этиши мумкин. Иштирокчилар одатда турли офислардан, шаҳарлар ёки мамлакатлардан бўлиши мумкин. Яъни иштирокчилар орасидаги масофанинг аҳамияти бўлмайди.

Иштирокчилар маъруза, тақдимот ёки муҳокамада фаол қатнашиш имкониятларига эгадир. Масалан, бир корхонада тақдимот ўтаётган бўлсин. Бошқа корхоналардаги иштирокчилар ҳам ушбу тақдимотни кўриши, эшитиши, савол ва жавоб билан қатнашиши, ҳамда фаол қатнашчини экранда кўриши мумкин. (рисунок видеоконференции)

Видеоконференция имкониятлари

***100 марта эшитгандан кўра бир марта кўрган яхшидир.
Телефон орқали 10 фоиз маълумот қабул қилинади.
Видео орқали эса 60 фоиз маълумот қабул қилинади.***

Шунинг учун видеоконференциянинг таълимда, медицинада ва иқтисодда фойдаси жуда катта. Албатта реал, яъни юзма-юз мулоқот яхшироқдир. Лекин бу вақт ва ҳаражат талаб этади. Шунинг учун видеоконференция ташкилотчилари вақт ва ҳаражат сезиларли даражада тежалишини тасдиқлайдилар. Шу билан биргаликда ушбу йиғилишлар самарадорлиги билан тавсифланади. Бунинг сабаби иштирокчилар вақтдан унумли фойдалана олишидадир.

Демак, видеоконференция мулоқотнинг тезкорлиги, қулайлиги, тежамлиги, самарадорлиги ва ҳафсизлиги билан қулайдир. Айниқса медицинада ундан фойдаланиш тиббий маслаҳатлар беришда ва консилиумлар ташкил этишда унумли фойдаланилади. Тиббиётчи оғир беморни даволаш учун зарур маслаҳатларни бошқа мамлакатлардаги тиббиётчилардан тезда олиши жуда муҳимдир. Ушбу тажриба телемедицина деб аталади. Бу тажриба Ўзбекистон да бир-неча йиллар давомида фойдаланиб келинмоқда. (рисунок видеокоференц связи врачей).

Видеоконференция турлари:

- Икки нуктали
- Кўп нуктали

Икки нуктали видеоконференцияда икки ва кўп нукталигида эса бир-неча иштирокчи қатнашади (рисунок двухточечной и многоточечной конференции).

Видеоконференцияни ташкил этиш

Видеоконференцияни ташкил этиш учун қуйидагилар зарур:

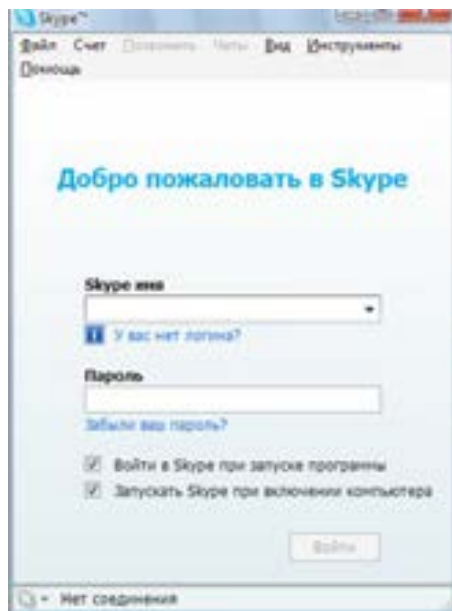
- Интернет - Интернет тезлиги қанчалик тез бўлса, шунчалик видеоалоқа сифати юқори бўлади. Масалан, ADSL тармоғида аудио ва видеони узатиш тезлиги сифати яхшидир. Телемедицинада видеоалоқа сифати жуда катта аҳамиятга эгадир. Ҳозирги кунда рақамли телефон тармоқлари видеоконференцияни ташкил этишни енгиллаштиради. Видеоконференция учун камида 256 кбит/с тезликдан фойдаланиш мумкин.
- Видеоконференция учун қурилма Видеоконференцияни ташкил этиш учун қуйидаги қурилмалар зарур:
 - Компьютер
 - Овозни эшитиш ва узатиш учун микрофон ва наушник
 - Тасвирни қабул қилиш ва узатиш учун вебкамера ёки видеокамера
 - Тасвир ҳажмини зичлаш учун видеокодек
- Қурилма сифатли бўлса аудио ва видео сифати юқори бўлади. Масалан, **Logitech** корхонаси вебкамералари ва микрофонлари сифатлидир. Nootbook аудио ва видео қурилмалар билан таъминланган бўлади.

Nootbook учун овозни эшитиш ва узатиш учун қурилма керак эмас, чунки унда улар мавжуддир.

Видеоконференция учун махсус қурилмалар ҳам мавжуд. Уларнинг сифати юқори ва нархи ҳам баланд бўлади. Кўп-нуктали видеоконференция учун ушбу қурилмадан фойдалаган мақсадга мувофиқдир. Ушбу қурилма видеосервер деб аталади. Бундай видеосервер ёрдамида 3 дан 10 гача нуктали конференция ташкил этиш мумкин. Ушбу қурилма барча нукталардаги видеоқимни қабул қилиб таҳлил қилади ва пропорционал тарзда ҳар бир компьютерга узатилишини таъминлайди. Яъни асосий юк видеосерверга тушади. Махсус видеокодек билан юқори ҳажмдаги аудио ва видео маълумотларни зичлаш ва очиш учун мумкин. Бу қурилма юқори сифатли видеомулоқот учун ишлатилиши керак. Маълумотларни зичлаш тезлиги аҳамиятга эгадир. Агар ушбу тезлик суст бўлса, аудио ва видеони узатиш сифати паст бўлади. Масалан, баъзи сўзлар эшитилмайди ва тасвирлар кўринмайди. Бу эса мулоқот сифатини анча сусайтиради.

! Ҳозирги кунда баъзи корхоналар ва университетлар ушбу махсус қурилмага эга. Зарур ҳолда улардан келишган ҳолда фойдаланган мақсадга мувофиқдир. Форумлар марказида ҳам видеоконференциялар учун қурилма мавжуддир.

- Дастурий таъминот - Видеоконференция алоқаси учун дастурий таъминот зарур. Ушбу дастурлар видеоконференцияни ташкил этиш, аудио ва видео маълумотларни зичлаш ва узатиш каби функцияларни бажаради. Улар ёрдамида ташкилотчи иштирокчиларни видеоконференцияга таклиф қилади ва уни бошқаради. Бундай дастурларга **Netmeeting**, **Skype**, **Mailagent** дастурлари мисол була олади. Бу дастурлар билан ишлаш жуда соддадир. Масалан, **Skype** ёрдамида икки иштирокчи ўзаро видеомулоқот қилиши мумкин. Бунинг учун рўйхатдан иштирокчини топиб унга қўнғирок қилиш ва видеоалоқа тугмачасини босиш етарли. Ушбу алоқа ҳамкор билан мулоқотингизни самарали қилади. Бундай алоқа учун ҳаражат талаб этилмайди. Бунинг учун Интернетга боғланишингиз етарли бўлади.

Машқ: Skype дастурида ўзингизни қайд қилинг. Унинг ёрдамида видеоалоқа ўрнатинг. Ҳамкасабангиз билан мулоқот қилиб кўринг. Видеотасвирни ва овоз параметрларини текширинг.

IP телефония тавсифи

IP телефония (Интернет телефония) имкониятларидан Интернет кафеларда қўлланилишини кузатишингиз мумкин.

IP телефония, яъни VoIP (инглиз тилидан «Voice over IP» IP орқали овоз маъносини англатади. Бунда овоз сигналлари Интернет ёки бошқа IP-тармоқлари орқали узатилади.

Ушбу алоқа одатдаги телефон алоқасига қараганда анча арзондир. Бунда Сиз Интернет тармоғи орқали турли мамлакатлардаги абонентга телефон қилишингиз ва у билан мулоқот қилишингиз мумкин. Бундай алоқа усулидан корхоналарда ҳам фойдаланилади. Алоқа сифати юқори даражада бўлади. IP телефония имконияти Сиз учун қўшимча телефон тармоғини яратади. У аудио ёки видео конференция ташкил этиш хусусиятига эга.

Имкониятлари

IP телефония оддий телефондаги каби автомат тарзда рақамларни териш ва телефон қилаётган абонент телефонини аниқлаш каби имкониятларга эга.

Яна бир қулай томони рўйхатдан мамлакатни танлаб фақатгина телефон рақамни териш етарли. Мамлакат кодлари автомат тарзда аксланади.

Телефон қилиш учун Интернет тармоғи зарур. Агар Интернет тезлиги суст бўлса овоз узатилиши сустроқ бўлади, чунки овозни рақамли форматга ўтказишга, узатишга ва рақамдан овозга ўтказишга вақт талаб этилади.

Хавфсизлик

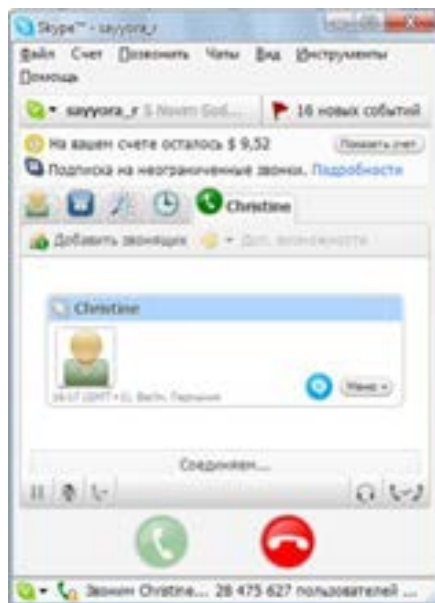
IP телефонияда алоқанинг хавфсизлигини криптографик шифрлаш амалга оширади. Лекин IP телефония фойдаланувчилари кўпчилиги ундан фойдаланмайди. Лекин эҳтиёт чораси сифатида химояланган тармоқлардан фойдаланган мақсадга мувофиқ. Шахсий тармоқдаги маълумотларни очиқ қолдирмаслик керак.

Skype дастури ёрдамида телефон қилиш жуда қулайдир. Бунда қуйидагича қўнғироқ қилиш мумкин:

- компьютердан – компьютерга
- компьютердан телефонга

Компьютердан телефонга қўнғироқ қилиш текин эмас, лекин телефондан-телефонга қўнғироқ қилишдан анча арзондир.

Skype ёрдамида аудио ва видеоконференциялар ташкил қилиш қулайдир. Бир пайтнинг ўзида бир-неча абонент билан мулоқот қилиш мумкин. Бунинг учун аудио қурилмалари (наушник, микрофон) зарурдир. Ушбу дастур хавфсизлик тизимига эга.

Демак, Интернет ёрдамида тез мулоқот қилиш мумкин. Бунинг учун унинг мулоқот қилиш имкониятлардан фойдаланиш мумкин.

- Блоглар қисқача янгилик ва маълумотларни киритишда фойдалидир.

- Форум ёрдамида мавзу, муаммо ёки лойиҳаларни биргаликда муҳокама қилиш, семинар, учрашув, муҳокама, конференция, йиғилишларни ўтказиш мумкин.

- Видеоконференция ёрдамида эса иштирокчилар маъруза, тақдимот ёки муҳокамада он лайнда юзма-юз қатнашиш имкониятларига эгадир.

Топшириқ: Skype дастурини очинг. Мулоқотнинг матн ва аудио имкониятларидан фойдаланиб кўринг. Унинг ёрдамида ҳамкасабангизга қўнғироқ қилинг.

6–боб. Веб саҳифаларни яратиш ва улар билан ишлаш тартиби

- Веб саҳифа тавсифи
- Веб саҳифа корхона учун нимага зарур
- Веб саҳифа турлари ва мазмуни таркиби
- Веб саҳифани яратишда нималарга эътибор бериш зарур
- Веб саҳифани яратиш ва Интернетга жойлаштириш
- Саҳифа мазмунини яратиш тартиби
- Веб саҳифани бошқариш
- Веб саҳифани оммавийлаштириш йўллари
- Веб саҳифани яратиш ва бошқариш бўйича фойдали маслаҳатлар

Веб саҳифа тавсифи

Веб саҳифа Интернетдаги саҳифадир. Унда маълумотлар жойлашади. Бу матн, расм, жадвал, аудио ва видео маълумотлардир.

Веб саҳифа сўзи инглиз тилида қуйидаги маънони англатади. «Веб» бу ўргимчак ва «саҳифа» жой, яъни тармоқдаги жой, тармоқнинг қисмидир. Веб саҳифа Интернетдаги маълум манзилда жойлашган электрон маълумотлар мажмуасидир.

([рисунок странички в Интернете, схема](#))

Веб саҳифа корхона учун нимага зарур

Ҳозирги кунда дунёда 500 миллионга яқин веб саҳифалар яратилган. Улар оддий фойдаланувчилар ёки ташкилотлар, корхоналар, ўқув юртларга тегишлидир. Барча веб саҳифалар биргаликда халқаро тармоқни яратади. Шунинг учун Интернетда корхона веб саҳифаси бозор учун энг яхши воситадир. Бу эса корхона учун веб саҳифа зарурлигининг исботидир. ([рисунок веб саҳифа компании с возможностями в виду цветочка](#)). Шу билан биргаликда Интернетда корхона веб саҳифасининг мавжудлиги унинг обрўсини кўтаради ва жиддийлигидан далолат беради. Веб саҳифалар қуйидаги вазифаларга ва имкониятларга эгадир:

- **Алоқа** – веб саҳифа алоқа воситасидир. Корхона боғланиш учун маълумотни, яъни манзил, телефон рақамлари ва электрон манзилни веб саҳифада кўрсатиш мумкин. ёрдамида боғланиш имконияти. Яна бир усули алоқа қилиш учун махсус шакл ёки форумдан фойдаланиш мумкин. Мижоз ва ҳамкорлар қулай бўлган пайтда Сизга Интернет орқали мурожаат этиши ва Сиз ҳам уларга қулай бўлган пайтда жавоб беришингиз мумкин. Хатто ҳисоботларни ва тўловларни Интернет орқали жўнатиш мумкин. Веб саҳифа меҳмонхонаси ёрдамида ҳам боғланиш мумкин. Меҳмонхонани маъмурий равишда бошқариш тавсия этилади. Янги таклиф ва ғоялар ва саволлар учун махсус мурожаат учун мурожаатнома яратиш мумкин. ([рисунок компании с боку и партнеров и клиентов с права. И стрелки с указанием средств связи с надписями – телефон, адрес, электронный адрес, рассылки, Обратная связь, форум, гостевая](#))
- **Ахборот** - Корхона расмий бизнес маълумотномасини, фаолияти, тажрибаси, ҳамкорлари, хизматлари, маҳсулот тавсифларини веб саҳифада ёритиш мумкин. Корхона ҳамкорлик шартлари билан мижоз ва ҳамкорларни таништириши, ҳамда режалар ҳақида маълумот бериш мумкин. Маълумот тавсифи матн, расмлар ва жадваллар ёрдамида ёритилиши мумкин. Видеотасвирлардан ҳам фойдаланиш мумкин. Маълумотлар тўғри бўлиши шарт, шунинг учун уларни мунтазам равишда янгиланган бориш тавсия этилади. Бу корхонанинг жиддийлигини акс эттиради. ([рисунок компании слева и партнеров и клиентов с права. И стрелки с указанием информации для партнеров, клиентов и для журналистов с надписями – визитная карточка, услуги, о компании, партнеры, договора](#))
- **Маркетинг** - Веб саҳифада маҳсулотлар бозорини ўрганиш, янги ҳамкорлар ва мижозлар топиш, янги буюртмаларни расмийлаштириш, янги лойиҳаларни амалга ошириш,

танловлар ўтказиш мумкин. Сўровномалар ёрдамида маҳсулотларга талабни тезда деярли харажатсиз ўрганиш мумкин. Масалан, янги маҳсулотга бўлган талабларни ўрганиш мумкин. Янги таклиф ва ғоялар ва саволлар учун мурожаатнома яратиш мумкин. Бу маълумотлар корхона маҳсулотлари ва хизматлари сифатини оширишга ёрдам беради. Шу билан бирга корхона миқозлари географиясини билиш мумкин. Ҳамкорлар учун маълумотларни махсус саҳифада ёритиш мумкин. Ахборотномалар ёрдамида эса уларга маълумотни мунтазам равишда юбориш мумкин. Интернет фойдаланувчилари сони жадаллик билан кўпайиб бориши уни одатдаги оммавий ахборот воситаларидан устунлиги кўрсатади. (рисунок круга с секторами по возможностям маркетинга)

- **Реклама** – Веб саҳифада корхона маҳсулотлари ва хизматларини реклама қилиш мумкин. Бунинг учун маҳсулотлар ва хизматлар ҳақидаги маълумотни бериш зарур. Натижа ушбу маълумот бутун дунё бўйлаб тарқатилади. Маълумотлар аниқ, тўлиқ ва тасвирлар ёрдамида тасвирланган маълумот. Веб саҳифа манзили ёрдамида фойдаланувчилар ушбу маълумотлар билан таниша оладилар. Бу рекламанинг энг тез ва энг арзон усулидир. Корхона маълумотномасида албатта веб саҳифа манзилни кўрсатиш зарурдир. Саҳифани қанчалик тез яратсангиз шунчалик шериклар олдида устун бўласиз. Чунки у корхонага бўлган қизиқишни оширади. Веб саҳифада маълумотларни янгиланган бориш мумкин. Бу имконият Интернетда мавжуд бўлиб, унинг ёрдамида маълумотларни кун давомида ўзгартириш ва зарур бўлса бир-неча марта ўзгартириш мумкин. Бунинг учун ҳеч қандай харажат ҳам талаб этилмайди. Фойдаланувчилар ҳар куни 24 соат давомида маълумотлардан фойдаланиши мумкин. Бу имкониятни оммавий ахборот воситаларидан фақатгина Интернет амалга ошириши мумкин. Веб саҳифага кирган фойдаланувчи корхона маҳсулотлари ва хизматлари билан танишиши ва буюртма бериши мумкин. Яъни фойдаланувчи корхона офисига ташриф буюрган миқоздир. Офисда иш давомида чекланган миқозларни қабул қилиш мумкиндир. Веб саҳифада эса ихтиёрий сондаги миқозларга хизмат қилиш мумкин. (рисунок веб саҳифа в которой информация доступна 24 часа) Шу билан биргаликда корхона баннерини бошқа веб саҳифаларда бериш мумкин.
- **Бошқарув** - Веб саҳифа орқали ҳамкорларга ва ходимларга корхона хизмати ҳақида маълумотлар бериш, шартнома ва аризаларни тузиш ва қабул қилиш, янги миқозлар ва шерикларни жалб этиш мумкин. Ходимлар учун ички тармоқ яратиш мумкин. Бу корхона фаолияти ишини қулайлаштиради. Бунда ҳар бир ходим ички тармоқда қайд қилинган бўлиб, ном ива парол орқали корхона фаолиятини олиб бориш учун зарур бўлган ҳужжатлар, қўлланмалар ва йўриқномалардан фойдаланиши мумкин. Зарур ҳолда ҳужжатлар устида биргаликда ишлаши мумкин бўлади. Доимо янгиликлардан хабардор бўлиши мумкин. Ходимлар фаолиятини ушбу имконият ёрдамида кузатиб бориш ҳам мумкин. Ходимлар сафар пайтида ҳам ушбу имкониятга эга бўладилар. Веб саҳифа ёрдамида янги ходимларни топиш мумкин. Саҳифа корхона ваколатхоналарини вилоятларда ёки туманларда очиш заруратини йўқотади. (рисунок саҳифаа с внутренним доступом для сотрkdников из разных областей)

Топширик:

Корхона веб саҳифаси фойдаланувчиларини рўйхатини тузинг. Масалан, миқозлар, ҳамкорлар ва ҳоказо. Корхона веб саҳифасини қандай мақсадда зарурлигини ва қандай хизматлар зарурлигини аниқланг. Ҳар бир хизматни тарърифланг.

Интернетда корхоналар саҳифаларини ўрганиб чиқинг. Уларнинг ким учун ва нима мақсадда яратилганини аниқланг. Масалан, www.chamber.uz, www.bfu.uz

Веб саҳифа турлари

Веб саҳифалар қандай вазифани бажариши билан фарқланади. Масалан, маълумот учун саҳифалар корхона ҳақидаги қисқа маълумотни ёритади. Узнетда бундай саҳифалар мавжуддир. Шу билан биргаликда бошқарув учун яратилган саҳифалар ҳам мавжуд. (рисунок саҳифаа визитки, саҳифаа корпоративного, саҳифаа с Интернет бизнесом) Шу билан биргаликда саҳифалар мазмуни таркиби билан фарқланади. Қуйида уларнинг турлари ва таркиблари билан танишамиз.

Саҳифани яратишдан аввал авваламбор саҳифа ким учун мўлжалланганлигини аниқлаш зарур. Саҳифа фойдаланувчилари мижозлар, ходимлар, ҳамкорлар ва бошқалар бўлиши мумкин. Саҳифа ёрдамида қандай вазифаларни амалга ошириш кўзда тутилганлиги ҳам муҳимдир.

Саҳифа турлари

Хизмат кўрсатилиши асосидаги турлари:

- **Очиқ веб саҳифа** – веб саҳифа хизматлари барча фойдаланувчиларга очиқ саҳифа.
- **Ярим очиқ веб саҳифа** – веб саҳифа баъзи хизматларидан фойдаланиш учун фойдаланувчи саҳифада рўйхатдан ўтиши зарур. Одатда бу текин хизматдир. Масалан, саҳифа янгиликларини олиш учун рўйхатдан ўтиш зарур бўлади. Чунки янгиликларни юбориш учун маъмурият Сизнинг электрон манзилингизни билиши зарур. Ёки савол бериш учун рўйхатдан ўтиш зарур бўлиши мумкин. Масалан, www.bfu.uz

- **Ёпиқ веб саҳифа** – Корхона мижозлари ёки корхона ходимлари, ҳамда фақат дўстлар ёки оила аъзолари учун мўлжалланган саҳифалардир. Уларга кириш учун логин ва парол бўлиши шарт. Яъни ёпиқ саҳифанинг фойдаланувчилари сони чеклаган бўлади. Янги аъзолар кириши учун уларга одатда таклиф юборилади. Одатда йирик корхоналар ёпиқ саҳифалар ёрдамида иш юритади.

Масалан, www.uforum.uz саҳифаси рўйхатдан ўтган фойдаланувчилар учун имкониятлари кўпроқдир. Ёки www.facebook.com да саҳифага фақатгина рухсат билан кириш мумкин. Бунда ушбу саҳифа фойдаланувчиларига рухсатни саҳифа эгаси бера олади.

Мазмун кўринишига асосан турлари:

- **Статик** — Веб саҳифа мазмуни ўзгармас бўлади. Фойдаланувчи маълумотларнинг сервердаги асли шаклидан фойдаланиши мумкин.
- **Динамик** — Веб саҳифа мазмуни бошқа маълумотлар асосида йиғилади. Маълумотларни йиғиш махсус дастурлар ёрдамида амалга оширилади. Яъни ўзгарувчан маълумотлардир.

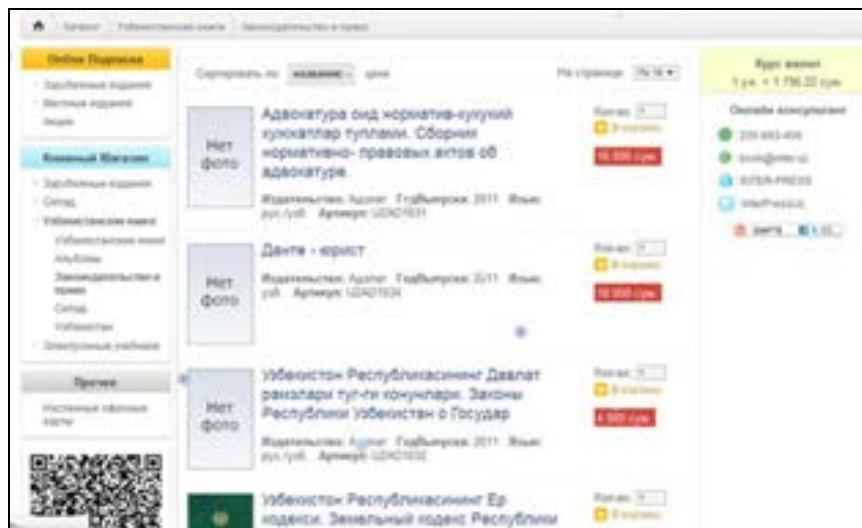
Жойлашиши асосида турланиши:

- **Глобал веб саҳифалар** барча фойдаланувчилар фойдаланиши мумкин бўлган веб саҳифалар. Бу саҳифалар Интернет тармоқдаги серверларда жойлашган бўлади. (рисунок саҳифа доступного всем доступного локальному офису)

- **Маҳаллий веб саҳифалар** фақатгина маҳаллий тармоқдаги фойдаланувчилар учун мўлжалланган бўлади. Улардан фақатгина ушбу тармоқдаги мижозлар фойдаланиши мумкин бўлади. Тармоқ ташқарисида ушбу саҳифа кўринмайди. Баъзи провайдерлар фойдаланувчилари учун ўз серверида маълумотлардан фойдаланишга имкон яратади. Бу фойдаланувчилар учун қулайлик яратади. Чунки улардан фойдаланиш учун ташқи каналлардан фойдаланиш зарурати бўлмайди. Бу ресурслар учун ҳаражат талаб қилинмайди. Масалан, корхона ёки ташкилот веб саҳифаси, ўқув юрти веб саҳифаси, ўқув марказ веб саҳифаси. Масалан, провайдер ресурслари ёки Zioynet ресурслари маҳаллий фойдаланувчилар учун очикдир.

Саҳифа мазмуни, ҳажми ва вазифаларига асосан эса қуйидаги турлари мавжуд:

- Корхонанинг маълумотномаси Интернетда баён этилган саҳифалар. Унда корхона ҳақидаги умумий маълумотлар, фаолияти, маҳсулот ва хизматлар тавсифи, мурожаат учун маълумотлар кўрсатилади. Масалан, [\(рисунок саҳифаа визитки\)](#)
- Корхонанинг Интернетдаги ваколатхонаси саҳифалари. Ушбу саҳифада корхона ҳақидаги умумий маълумотлар, фаолияти, маҳсулот ва хизматлар тавсифи, мурожаат учун маълумотлар билан биргаликда корхона тажрибаси ва ҳамкорлари тавсифи, мурожаат учун қабулхона ва меҳмонхона мавжуд бўлади. Масалан,
- Корхонанинг корпоратив веб саҳифалари. Ушбу саҳифаларда компания ҳақидаги маълумотлар ва янгиликлар тўлиқ ва батафсил берилди. Унда маълумотларни қидириш тизими, тадбирлар жадвали, блог ва форумлар мавжуд бўлади. Ходимлар фойдаланиши учун маълумотлар жойлаштирилган бўлиши ҳам мумкин. Яъни ички ва ташқи маълумотлар мавжуд бўлади. Ички маълумотлар фақатгина ходимлар учун ва ташқи маълумотлар барча ходимлар ва мижозлар учун мўлжалланган бўлади. Масалан,
- Электрон каталогли веб саҳифаларда корхона маҳсулотлари тавсифи келтирилади. Унда маҳсулот ташқи кўриниши, хусусиятлари, техник кўрсаткичлари, нархлари, мижозлар ва экспертлар фикрлари келтирилади. Лекин ушбу саҳифада маҳсулотни сотиб олиш мумкин бўлмайди. Ҳозирги кунда электрон каталоглар сони Ўзнетда ўсиб бормоқда. Масалан, www.yarmarka.uz (рисунок саҳифаа с электронным каталогом).
- Электрон – магазинда (электрон савдо дўкони, Интернет савдо дўкони ёки электрон бозор) маҳсулотларни сотиб олиш мумкин бўлади. Бунда маҳсулотлар электрон каталоги келтирилади. Маъқул бўлган маҳсулотларни савдо дўконидагидек саватга йиғиб сотиб олиш мумкин бўлади. Одатда тўлов пластик карточка ёки ҳисоб шартномаси ёрдамида амалга оширилади. Баъзи электрон дўконлар нақд пул ёрдамида савдони амалга оширади. Масалан, Сиз маҳсулотга буюртма берасиз, маҳсулот Сизга етказилганда пулини тўлайсиз. Бу электрон дўконнинг энг содда шакли ҳисобланади. Ҳозирги кунда баъзи корхоналар ва ресторанлар, савдо дўконлари қабилар ушбу хизматни амалга оширади. Бу усул мижозлар учун ҳам корхона учун ҳам қулайдир. Китобларни ушбу усулда сотиб олиш кенг тарқалган. Масалан, www.interpress.uz (рисунок саҳифаа с электронным магазином)

- Информацион веб саҳифаларда одатда ахборотлар жойлаштирилади. Ушбу саҳифалар турли мавзуда маълумотлар, янгиликлар ва режалар ҳақида ахборот беради. Баъзи информацион саҳифалар тематик бўлади. Яъни айнан бир мавзуга бағишланган бўлади. Масалан, технологияларга оид, медицинага оид ёки табиқкорликка оид маълумотларни еритиб боради. Уларда алоқа учун хизматлар мавжуд бўлади. Яъни улар доимий равишда фойдаланувчилар билан мулоқотда бўлади. Одатда саволномалар, форум ва оператив савол каби хизматлардан фойдаланилади. Масалан, <http://www.mtrk.uz/>, www.pc.uz/, www.infocom.uz саҳифалари.

- Веб хизмати (Веб сервисы) кўрсатувчи веб саҳифалар вазифаси хизмати билан аниқланади. Масалан, электрон эълонлар, почта хизмати, кидирув тизимлари, форум ва блоглар, файллар алмашуви хизмати, расмхоналар, видеохона кабилар мисол бўлади. Расмхоналарда расмлар галереясини очиш мумкин. Жамоа тармоқларда шахсий саҳифа очиб унда маълумотларни бериш ва мулоқотларда иштирок этиш мумкин. Бунга www.facebook.com, www.olam.uz мисол бўла олади.

Веб саҳифа мазмуни таркиби

Веб саҳифа мазмуни таркиби унинг қандай вазифаларни бажаришга боғлиқ. Веб саҳифа мазмуни «контент» деб ҳам аталади. Бу инглиз тилидан «content», яъни мазмун маъносини англатади. Куйида веб саҳифа умумий таркиби тузилишини келтирамыз:

Бўлим номи	Тавсифи
Корхона ҳақида	Корхона номи, тарихи, мақсад ва вазифалари, тузилиши ҳақидаги маълумотлар келтирилади.
Корхона фаолияти	Корхона фаолияти, тажрибаси, бўлимлари ва ходимлари ҳақидаги маълумот келтирилади.

Корхона режалари	Корхонанинг жорий ва келажакдаги режалари берилди. Бу ҳамкорлар ва мижозлар учун фойдали маълумотдир.
Ҳамкорлар ва мижозлар	Корхона ҳамкорлари ва мижозлари ким, улар билан қандай лойиҳалар ёки шартномалар амалга оширилганлиги ҳақида маълумотлар келтирилади.
Лойиҳалар	Амалга оширилган ва оширилаётган лойиҳалар ҳақида қисқача маълумот берилди.
Корхона хизматлари ва маҳсулотлари	Корхона хизматлари ва маҳсулотлари рўйхати ва уларни тўла ёки қисқача тавсифи келтирилади. Тавсиф расмлар, техник кўрсаткичлар ва нархларни ўз ичига олади.
Мурожаат учун манзил	Мурожаат учун манзил, электрон манзил, телефон ва факс рақамлари кўрсатилади. Баъзилар корхонанинг жойлашиш схемасини ҳам келтирашади, бу корхонага ташриф буюриш учун фойдалидир. Схема аниқ кўрсатилиши тавсия этилади.
Янгиликлар ва эълонлар	Корхона фаолиятидаги янгиликлар ва эълонлар жойлаштирилади. Масалан, янги имкониятлар ёки янги маҳсулотлар ҳақидаги хабарлар, янги ҳамкорлар ва шартномалар ҳақидаги маълумотлар, муаммолар ҳақидаги хабарлар берилди.

Саҳифада аниқ ва тўғри маълумотларни бериш зарур. Шундагина у фойдаланувчи учун қизиқарли ва фойдали бўлади. Бу эса уларнинг эътиборини яна жалб этади.

Эслатма! Саҳифа учун мазмунини тайерлашда қуйидагига эътибор беринг:

- Маълумотлар матн, жадвал, расм ва диаграммалардан ташкил топгани маъқулдир.
- Матндаги зарур ибора ва атамалар курсив ёки ярим қалин шрифт билан ажратилиши зарур.
- Саҳифа мазмуни фойдаланувчилар учун тушунарли бўлган тилда ёки тилларда яратилиши мақсадга мувофиқ.
- Битта абзацда фақат бир фикрни ифодаланг. Зарур ҳолда узун катта абзацни қисмларга бўлиб, гиперматндан фойдаланинг. Гиперматнлар меъёрида бўлгани маъқул. Акс ҳолда матни ўқиш иложи бўлмайди.
- Веб саҳифага кўп расмларни жойлаштирманг. Расмлар ҳажмини веб форматида беринг.
- Жадваллар кўринишидаги маълумотни жойлаштиришда экран ўлчамларини ҳисобга олинг. Катта жадвални қисмларга бўлган афзалроқ.
- Матн экранда аксланишини унутманг ва дизайн ёрдамида уни шакллантиринг.
- Энг муҳими – матнда грамматик хатолар бўлмаслиги лозим.

Топширик:

Корхона веб саҳифаси мазмуни тузилишини яратинг. Ҳар бир бўлим тавсифини ёзинг. Бўлимлар учун маълумотларни йиғинг. Расмларни сараланг ёки расмни тайёрлашни режалаштиринг. Ҳозирги кунда камера ёки уяли телефон ёрдамида расм тушириш мумкин. www.chamber.uz саҳифаси тузилишидан фойдаланишингиз мумкин.

Веб саҳифани яратишда нималарга эътибор бериш зарур

Авваламбор веб саҳифа яратиш учун тайёрмисиз? Чунки бу вақт, ҳамда ҳаражат талаб этади. Лекин ушбу ҳаражатлар ўзини тезда қоплайди.

Имкониятларингизни ҳисоблаб кўргандан сўнг, веб саҳифа яратишни қуйидаги тартибда бошлаш мумкин.

- Авваламбор веб саҳифа фойдаланувчиларини аниқлаш зарур.
- Веб саҳифа ёрдамида қандай вазифаларни амалга оширасиз – вазифалар рўйхатини тузинг.
- Веб саҳифа мазмуни таркибини тузинг.
- Веб саҳифа бўлимлари учун маълумотларни тайёрланг.
- Саҳифа шаклини режалаштиринг.
- Саҳифа дизайнини тасаввур этинг.
- Саҳифа домен номини қайд қилинг.
- Саҳифани жойлаштириш учун серверни танланг.
- Электрон манзилни қайд қилинг.
- Саҳифани яратувчи веб студиялар веб саҳифалари билан танишинг.
- Веб студиялар билан боғланинг ва уларнинг таклифларини ўрганинг.
- Веб студияни танланг ва у билан ишни бошланг.
- Веб саҳифани серверга жойлаштиринг.
- Веб саҳифани лойҳасини тестланг.
- Веб саҳифа тақдимотини Интернетда ўтказинг.

Ушбу тартибни кенгайтириш ёки қисқартириш мумкин. Баъзан веб студиялар ушбу тартибни тўла амалга оширади. Лекин тартибнинг биринчи қадамларини амалга оширсангиз, веб студия билан ишлаш Сизга қулай бўлади. Веб студия ҳам улар асосида Сизнинг талабларингизга бўлган таклифларни аниқ ва тезда тайёрлайди. Яъни бу корхона веб саҳифасидан унумлироқ фойдаланишингизга тамойил бўлади. Ушбу тартиб веб студия учун техник топшириқ яратиш учун зарур бўлади.

Ҳозирги кунда саҳифани яратиш учун турли дастурлар мавжуд. Масалан, **WordPress**, **Битрикс**, **Web 2.0**. Дастурлар пуллик ва очик (текин) бўлади. Улар ёрдамида саҳифани мустақил яратиш мумкин. Лекин бу Сиздан кўпроқ талаб этади. Оддий саҳифаларни яратишга кўп вақт талаб этилмайди. Уларни очик дастурлар ёрдамида яратиш мумкин.

WordPress | O'zbekiston

Home Tarjima Contacts

Xush Kelibsiz

WordPress shaxsiy blog yaratish qurilmasi hisoblanadi. Uning eng asosiy xususliklari — qulayligi va veb-standartlarga asoslanganligi. Shu bilan bir qatorda, u mutlaq bepul va bebahodir.

Oddiy qilib aytganda, u bilan siz juda qulay va juda oddiy tarzda shaxsiy blog sahifangizni yaratishingiz mumkin.

WordPressning tarjimasini, turli xil mavzular yoki plaginlarni tarjima qilish va boshqa masalalar bo'yicha savol va fikrlaringizni [blog](#) orqali bildirishingiz mumkin. Bundan tashqari, ushbu blog orqali tegishli yangiliklardan ham xabardor bo'lib borishingiz mumkin, shuning uchun [RSS](#) manzilimizni unutmang.

O'zbekiston (tarjima)

Barcha sahifa Tarjima Boshqarish Hujjat

WordPressga Xush

Ko'chirib oling

WordPressning 3.0.1 versiyasini ko'chirib olishingiz mumkin.

Ushbu nashr to'liqicha tarjima qilinmagan bo'lsa ham, boshqaruv panelining ko'p qismlari tayyor. Ayni paytda WordPress 3.1 versiyasining tarjima jarayoni ketyapti. Bir yo'la 3.1 versiyasini to'liq qilib chiqarishga harakat qilamiz. Bu jarayonga siz ham qiziqsangizni qo'shishingiz mumkin: <http://goo.gl/wl8pR>.

Download WordPress 3.0.1
 .zip — 3.0 MB
 Download Jarigi — 2.7 MB

Qo'shimcha yuklash metodlari

Корхона веб саҳифасини маъсул ходим бошқаргани мақсадга мувофиқ. Агар корхона саҳифаси кўп вазифаларни бажариши режалаштирилган бўлса, веб студия хизматидан фойдаланган маъқул.

Веб саҳифани аввал оддийроқ кўринишда яратиб, аста-секин ривожлантириб бориш мумкин. Корхона веб саҳифа яратиш режаси билан веб студияни таништириши лозим.

Топшириқ:

<http://uz.wordpress.org/> веб саҳифаси билан танишинг. Унда веб саҳифа яратиш имкониятларини ўрганинг.

Веб саҳифани яратиш ва Интернетга жойлаштириш жараёни

Веб саҳифа яратувчи корхоналар веб студия ёки дизайн студия деб аталади. Баъзи провайдерлар ҳам веб саҳифа яратиш билан шуғулланади. Уларнинг сони кўпайиб бормоқда. Оддий веб саҳифаларни мустақил равишда яратиш мумкин. Лекин мураккаброқ веб саҳифани яратиш учун мутахассислар зарур бўлади. Хўш, қайси веб студия билан ишлаш зарур ва у билан қандай ишлаш зарур деган саволлар Сизда пайдо бўлиши аниқдир. Қуйида веб студияларни танлаш ва улар билан ишлаш тартибларини келтирамиз:

- **Веб саҳифани яратувчи корхона ёки мутахассисни топиш** - Шаҳрингиздаги веб саҳифа яратувчи корхоналар ёки мутахассислар манзилини Интернетдан топишингиз мумкин. Ушбу маълумот учун Савдо-саноат палатаси вилоятлардаги ва туманлардаги бўлимларига мурожаат этиш мумкин. Ёки ҳамкорларингиз саҳифаларидан ҳам олишингиз мумкин. Одатда веб саҳифада яратувчи корхона манзили берилади. Бу ҳолда маълумот учун ҳамкорларга мурожаат этиш мумкин. Веб студиялар ёки мутахассислар яратган саҳифалар билан танишиб кўринг. Агар уларнинг иши Сизга маъқул бўлса, уларга мурожаат этинг. Масалан, www.gov.uz, www.aci.uz. Бир корхонага ёки мутахассисга эмас, балки камида 3 та корхонага мурожаат этган тўғридир. Бу веб саҳифа яратувчилари ўртасида соғлом рақобатни яратади ва таклиф сифати ва нархларига таъсир кўрсатади.
- **Техник топшириқни тайёрлаш.** Техник топшириқ лойиҳаси билан веб саҳифа яратувчисига мурожаат қилинг. Техник топшириқ асосида улар таклифлар тайёрлайди ва Сизнинг эътиборингизга ҳавола этади. Веб студиялар баъзан техник топшириқга қўшимчалар ёки ўзгартиришлар киритилишини таклиф қилиши мумкин. Ушбу таклифларни муҳокама қилишингиз мумкин. Техник топшириқни биргаликда муҳокама қилиниши ва тайёрланиши веб саҳифа кўзланган мақсадда яратилишининг гаровидир. Техник топшириқ веб саҳифага тегишли барча томонларни ҳисобга олгани маъқул. Баъзи студиялар техник топшириқни яратиш хизматини кўрсатадилар. Техник топшириқ одатда қуйидаги бандлардан иборат бўлади:
 - саҳифа номи
 - домен номи
 - саҳифа яратилиш мақсади
 - саҳифа вазифалари
 - мазмуни
 - тиллари
 - матнли ва графикли маълумотлар умумий ҳажми
 - шакли
 - дизайни
 - бошқарилиши
 - янгиланиши кабилардир

Давлат органининг расмий саҳифага қўйиладиган асосий талаблари мавжуд. Улар билан қуйидаги манзилларда танишиш мумкин – <http://lex.uz/guest/doc/925847#927248> (ўзбек тилида) ва <http://lex.uz/guest/doc/925901#927680> (рус тилида). Давлат ҳокимияти ва бошқаруви органларининг веб-саҳифаларини яратиш бўйича услубий кўрсатмалар билан компьютерлаштириш ва ахборот-коммуникация технологияларини ривожлантириш бўйича мувофиқлаштирувчи кенгаш саҳифасида - <http://ict.gov.uz/uzb> танишиш мумкин.

- **Веб студия билан шартнома тузиш.** Веб студия техник топшириқга жавоб берувчи таклифлар асосида танлангандан сўнг веб студия билан шартнома тузилади. Ушбу шартномага техник топшириқ илова қилиш зарур. Шартнома шакли одатда веб студияларда мавжуд бўлади. Веб саҳифа дизайнини корхона логотипи асосида, шрифт ва рангларга бўлган талаблар асосида яратиш зарур бўлса, ушбу талабларни техник топшириқка киритиш зарур. Шартномада веб саҳифа яратилиши ва ишга туширилиш тартибларини кўрсатиш тавсия этилади.

- **Веб саҳифа яратилиши назорати.** Веб саҳифа яратувчи зарур ҳолда Сиз билан мулоқотда бўлиши зарур. Масалан, дизайнни танлашда, матнларни ёритишда ва расмларни танлашда муҳокамалар зарур бўлади. Веб сайт саҳифалари макетлари яратилади. Макет шакллари буюртмачига кўрсатилади. Одатда асосий саҳифаларнинг макетлари яратилади. Танланган макетлар асосида саҳифа яратилади. Веб саҳифа тайёр бўлгандан сўнг уни тестлаш зарур бўлади. Унинг тақдимоти ходимлар учун ўтказиш мумкин.
- **Веб саҳифани Интернетга жойлаштириш.** Веб саҳифа тайёр бўлгандан сўнг у Интернетга жойлаштирилиши зарур. Веб саҳифа учун жой веб сервер деб аталади ва у Провайдердан олинади. Баъзи провайдерлар веб саҳифа доменини қайд қилиш хизматини ҳам амалга оширади. Uz доменини қайд қилувчи корхоналар рўйхати қуйидаги манзилда берилган - <http://www.cctld.uz/reg/> .

Интернетда саҳифани жойлаштириш учун шартнома тузилиши зарур. Ушбу хизмат хостинг деб аталади. Бу инглиз тилидан (host) жой билан таъминлаш маъносини билдиради. Қайси провайдер билан шартнома тузиш бўйича веб студиядан маслаҳат олишингиз мумкин. Провайдер билан шартнома тузгандан сўнг веб студия уни жойлаштиради.

- Веб саҳифани турли браузерлар ёрдамида очиб кўринг. Уларда веб саҳифа тўғри очилишини текширинг. Яъни мижозлар турли браузерлардан фойдаланишини ҳисобга олинг.
- **Веб саҳифа тақдими.** Веб саҳифа жойлаштирилгандан сўнг веб саҳифа манзилини барча мижозларга тарқатишингиз мумкин. Веб саҳифани қидирув тизимларда қайд қилинганлигини текширинг. Ушбу тақдимот веб саҳифани мижозлар ўртасида оммалаштиради. Веб саҳифа манзилини корхона реклама маҳсулотларида кўрсатинг. Мижозлар билан ишлашда веб саҳифадан фойдаланинг. Баъзи корхоналар веб саҳифадан кундалик иш фаолиятида фойдаланишни унутишади. Веб саҳифа корхона фаолиятини жадаллашига имкониятлар яратади.

Корхона веб сайтини техник топшириғини яратинг. Бунинг учун Интернетдан мисоллар топинг ва улардан фойдаланинг.

Давлат ҳокимияти ва бошқарув и органларининг веб-саҳифаларини яратиш бўйича услубий кўрсатмалар билан танишинг. Уни <http://ict.gov.uz/uzb> саҳифасидан топинг.

Веб саҳифани бошқариш

Веб саҳифа яратилгандан сўнг уни бошқариш зарур бўлади. Бошқариш деганда веб саҳифага хизмат назарда тутилади. Яъни веб саҳифадаги маълумотларни янгиланиши, келган саволларга жавоб берилишини, хатлар қабул қилиниши, веб саҳифа иши назорат қилиниши тушунилади. Одатда бу ишни бажарувчи шахс администратор деб аталади. Яъни маъсул ходим. Одатда бу ходимни белгилаш зарур.

Агар корхонада маркетинг ва реклама бўйича мутахассис бўлса, унга янгиликлар ёзишни ва пресс релизлар ёзишни топшириш тўғри бўлади. Тижорат бўлими ёки ходими веб сайт орқали келган буюртмалар билан ишлаши, маҳсулотлар нархини янгилаб бориши, маркетинг бўлими эса миқдорларни талабини ўрганиш бўйича тадбирларни тайёрлаши зарур бўлади. Котиба келган хатларни қайд қилиб бориши мумкин бўлади. Бу ишларнинг барчасини администраторга юклаб қўйиш хато бўлади. Веб саҳифа корхонанинг Интернетдаги ваколатхонаси (виртуал офис) бўлгани учун уни маълумот билан таъминлашда ва виртуал офис ишини таъминлашда барча ходимлар ёки бўлимлар иштирок этиши зарур. Ушбу жараёни администратор бошқариши мумкин.

Администратор қуйидаги вазифаларни бажаради:

- Веб сайт устида ишни бошқариш
- Хатлар ва саволларни бошқариш
- Веб саҳифа саҳифаларини тўғри аксланишини назорат қилиш
- Янги маълумотларни жойлаштириш
- Расмларни веб учун тайёрлаш
- Буюртмаларни қабул қилиш
- Веб саҳифа янги дизайни бўйича таклифлар бериш
- Веб саҳифани ривожлантириш бўйича таклифлар бериш
- Веб саҳифа нусхасини яратиш
- Веб саҳифа маълумотлари хафвсизлигини таъминлаш кабилардир.

Веб саҳифани хафвсизлигини таъминлашга жиддий эътибор бериш зарур. Вируслар ва босқинчи дастурлар босқини натижасида веб саҳифа маълумотлари қисман ёки бутунлай ўчирилиш хафви мавжуд. Шунинг учун веб саҳифа хафвсизлигини таъминлаш зарур бўлади.

Корхона веб саҳифаси нусхасини ҳафта охирида кўчириш лозим. Агар корхона веб саҳифаси ҳафта давомида янгиланмаса, унда янгиланишига қараб икки ҳафтада ёки ойда кўчирилиши лозим. Ушбу кўчириш амали backup (инглиз тилидан резерв нусха маъносини англатади) деб аталади. Баъзан бу вазифани хостинг билан таъминловчи провайдер бажаради. Провайдер билан шартномада ушбу хизмат кўрсатилиши зарур. Лекин веб саҳифа нусхасини корхона администратори амалга оширгани мақсадга мувофиқ.

Баъзи сайтларда жалб қилувчи реклама баннерлар эътиборингизни жалб қилади. Шубҳали мазмундаги сайтларни ва баннерларни очманг. Қўлланманинг 3 бобида келтирилган корхона ахборот хафвсизлиги бўйича тавсияларга риоя қилинг.

Топширик:

Корхона веб саҳифасини бошқариш режасини тузинг.

Веб сайт бўлимларини бошқарувчи бўлимларни ёки ходимларни рўйхатини тузинг.

Веб саҳифани оммавийлаштириш йўллари

Веб саҳифани жойлаштирилгандан сўнг уни оммалаштириш, яъни унга фойдаланувчилар эътиборини жалб қилиш зарур бўлади. Бу эса корхона маҳсулотлари ва хизматларига мижозларни жалб этади. Буни амалга ошириш тартиблари мавжуд:

- Авваламбор сайт мазмуни асосий омил ҳисобланади. Шунинг учун мазмун аниқ, тўла ва қизиқарли ва дизайн ёқимли бўлишини таъминланг.
- Сайтни оммабоп каталогларда ва қидирув тизимларида қайд қилиш лозим. Бу имконият сўров бажарилганда атамалар асосида сайтингиз қидирув натижалари рўйхатида юқори ўринда туришини таъминлайди. (рисунок списка сайтов при поиске информации)

Масалан, 2011 йилда денёдаги энг оммабоп тизимлар ва хизматлар рўйхати:

- [Google \(www.google.com\)](http://www.google.com) — қидирув тизими ва турли хизмат кўрсатувчи портал
- [Facebook \(www.facebook.com\)](http://www.facebook.com) — Энг йирик жамоа тармоқ. Фойдаланувчилар сони 800 миллиондан ошган.
- [YouTube \(www.youtube.com\)](http://www.youtube.com) — видеоматериаллар омбори.
- «[Yahoo!](http://yahoo.com)» (yahoo.com) — қидирув тизими ва турли хизмат кўрсатувчи портал.
- [Wikipedia \(www.wikipedia.org\)](http://www.wikipedia.org) — универсал мультитиллардаги энциклопедия.

Ўзбекистондаги оммабоп ресурслар рўйхати рейтингини www.uz саҳифасидан топишингиз мумкин:

- www.torg.uz - Ўзбекистон савдо-сотиқ майдони
 - [Finmanconsult \(www.fmc.uz\)](http://www.fmc.uz) – Консалтинг корхона
 - [ZorUz \(www.zor.uz\)](http://www.zor.uz) – Тошкент янгиликлари
 - [OLAM.uz \(www.olam.uz\)](http://www.olam.uz) – Ўзбекистон портали
-
- Сайтни Интернетда оммалаштириш зарур. Яъни сайт ҳақидаги маълумотларни тарқатиш зарур. Турли маркетинг тадбирларда, танловларда ва фестивалларда иштирок этишни олдиндан режалаштиринг.
 - Баннерлар билан алмашиш ёрдамида оммалаштириш. Ҳамкорлар ва мижозлар саҳифаларида ва оммабоп саҳифаларда корхона веб саҳифаси баннерини қўйиш мумкин.

Одатда баннерлар билан алмашилади. Масалан, www.chamber.uz (рисунок двух баннеров которые обмениваются)

- Мавзули веб саҳифаларда манзиллар билан алмашилади. (ссылка на сайт компании в тематическом сайте)
- Корхона веб сайти баннери учун реклама жойлари сотиб олинади. [рисунок баннера – «Бу ерда Сизнинг баннерингиз жойлашиши мумкин»](#))
- Корхона янгиликлари ахборотномаси яратилади ва мунтазам равишда мижозларга ва ҳамкорларга тарқатилади. Одатда ахборотномага 1000 ортиқ мижозлар қайд қилинади. Яъни Сиз мунтазам равишда уларга маълумотлар юборасиз ва улар билан мулоқотда бўласиз. Улар потенциал мижозга айланиши мумкин. Ахборотнома саҳифага доимий мижозларни киришини таъминлайди. Бу виртуал қабулхонадир. Бу рекламанинг энг ишончли усулидир. Ушбу ахборотномага қайд қилиш учун шакл яратинг ва уни саҳифанинг энг кўринарли жойида жойлаштиринг. ([рисунок сайта с рассылкой отправляемой по электронным адресам](#))
- Саҳифа ахборотномасига қайд қилинган мижозлар учун совгалар беринг. Масалан, 100 чи мижозга корхона календарини, ёки майкасини бериш. Бу саҳифага янги мижозлар киришини таъминлайди.
- Саҳифа ахборотномасига қайд қилинган мижозларни байрамлар билан табрикланг.
- Қизиқарли мақолаларни юборинг. Бу мақолалар бепул тарқатилишини эслатинг. Натижада мақолали ахборотномалар мижоздан мижозга юборилиб, янги мижозлар саҳифангизга ташриф буюради.
- Ахборотномани оммавий ахборот воситаларида қайд қилинг.
- Ҳамкорлар билан янгиликларни тарқатишда ҳамкорлик қилинг.
- Янгиликлар учун блоглар яратинг. Блогни жамо тармоқларида олиб бориш мумкин. Лекин уларни бошқариб бориш мақсадга мувофиқ. Масалан, Савдо-саноат палатаси www.facebook.com даги блоги.

Сайтни оммавийлаштиришнинг афзалликлари:

- Веб саҳифа фойдаланувчилари сони кўпаяди.
- Потенциал мижозларнинг сони кўпаяди.
- Сайтга мурожаатлар ёки кўрсат малар сони кўпаяди.
- Қидирув тизимларида саҳифа юқорида жойлашади.
- Виртуал корхона оммавийлашиши корхонанинг кенг доида танилишини таъминлайди.
- Корхона обрўсини кўтаради.

Топширик:

Ҳамкорлар веб сайти рейтингини ўрганинг. Бунинг учун www.uz саҳифасидан фойдаланинг. www.torg.uz саҳифаси оммавийлиги сабабларини аниқланг.

Веб саҳифани яратиш ва бошқариш бўйича фойдали маслаҳатлар

Маълумотларни тўла ёритиш	Веб саҳифада катта ҳажмдаги маълумотларни жойлаштириш имконияти мавжуд. Шунинг учун корхона фаолияти ҳақидаги маълумотларни тўла ёритиш мумкин. Бу ортиқча харажат талаб қилмайди.
Маълумотларни янгилаш	Веб саҳифадаги маълумотларни доимо янгилаб бориш зарур. Буни амалга ошириш учун бироз вақт талаб этилади. Шунинг учун mijozlar учун зарур бўлган маълумотларни mijoz фикр ва мулоҳазаларини ҳисобга олган ҳолда янгилаб бориш зарур. Бу mijozlar эътиборини тортади. Айниқса маҳсулот тавсифаларини ва шартнома тузиш шартлари ҳақидаги маълумотларни тўлиқ бериш зарур.
Корхона mijozлари билан алоқада бўлиш	Корхона mijozлари билан алоқа учун Интернетдан унумли фойдаланиш сиёсатини юргизиш талаб этилади. Чунки тезкор алоқа mijozларга хизмат кўрсатиш сифатини оширади ва оптималлаштиради.
Талабномалар билан ишлаш	Корхона маҳсулотлари сотувини амалга ошириш учун махсус талабнома шакллари веб саҳифада йўлга қўйиш зарур. Бу шаклларни яратишда мутаххассилар ёрдамидан фойдаланинг.
Реклама ва маркетинг	Веб саҳифада турли реклама ва маркетинг акцияларни олиб бориш тавсия этилади. Бу mijozlar эътиборини корхонангизга тортади. Веб саҳифа ёрдамида янги маҳсулотларга бўлган талабларни доимо ўрганиб бориш мумкин. Реклама тадбирларини натижаларини кузатиб бориш зарур. Веб саҳифа фойдаланувчилари статистикасини кузатиб бориш зарур. Статистик натижалар таҳлили веб саҳифа саҳифаларида маҳсулотларга бўлган талабни ўрганиш мумкин. Веб саҳифада сўровномалар, овоз бериш ва байрам акцияларини ўтказиш мумкин.
Mijozлар тармоғини ошириш	Интернет ёрдамида mijozлар тармоғини кенгайтиришни режалаштиринг. Буни амалга ошириш учун авваламбор веб саҳифани турли тиллардаги шаклини яратинг. Бу бошқа шаҳар ва мамлакатлардан янги mijozларни жалб этади.
Mijozлар билан ишлаш	Веб саҳифа фойдаланувчилари талабларини домий равишда ўрганиб бординг, веб саҳифа айнан улар учун яратилганини унутманг. Шунинг учун турли тадбирлар, сўровномалар ва байрам акцияларини ўтказишни режалаштиринг.
Кадрлар билан ишлаш	Веб саҳифа ёрдамида янги ходимларни топиш мумкин. Бунинг учун янги вакансиялар деган саҳифани ёки янги ходимлар учун деган саҳифани яратиш мумкин. Бу Сизга малакали ходимлар ҳақида маълумотлар йиғишга ва уларни танлашга имкон яратади. Ушбу саҳифада иш шартлари ва номзодга бўлган талабларни жойлаштириш мумкин. Бу сизга потенциал номзодларни топишга ёрдам беради.
Маълумотнома хизмати	Маълумотнома хизматини яратиш жуда қулайдир. Ушбу хизматдаги маълумотларни янгилаб бориш мумкин. Бу хизмат ёрдамида mijozлар саволларга жавоб оладилар. Агар саволга жавоб топа олмаса, янги саволни бериш мумкин

	бўлади. Натижада саволлар талабга асосан янгиланиб боради. Бу хизмат ходимларнинг вақтидан унумли фойдаланиш имконини яратади.
Ҳамкорлар учун маълумотлар	Ҳамкорлар учун ҳамкорлик шартлари ҳақидаги маълумотлар учун алоҳида саҳифа яратган маъкулроқ. Унда ҳамкорлик қандай ва қайси йуналишларда олиб борилиши ҳақидаги маълумотни келтиринг. Яъни корхона талабларини ёритинг. Бу эса ҳамкорлар учун қулайликлар яратади.
Веб саҳифа рейтингини кузатинг	Ўзбекистон даги оммабоп ресурслар рўйхати рейтингини www.uz саҳифасида ўрганиб боринг. Корхона веб сайти рейтингини кузатинг.

! Демак, корхона веб саҳифасини яратиш тартиби қуйидаги тартибда бажарилади:

- Авваламбор веб саҳифа фойдаланувчиларини аниқланади.***
- Веб саҳифа вазифалари аниқланади.***
- Веб саҳифа мазмуни тузилади.***
- Веб саҳифа учун маълумотлар тайёрланади.***
- Саҳифа шакли ва дизайни тайёрланади.***
- Саҳифа домен номини қайд қилинади.***
- Саҳифани жойлаштириш учун сервер танланади.***
- Веб студия танлананади ёки саҳифа мустақил яратилади.***
- Веб саҳифа Интернетга жойлаштирилади.***

7-боб. Расм ва графика билан ишлаш

- Интернетда чоп этиладиган расмларга талаблар
- Расмларни таҳрирлаш
- Расмларни хотирада сақлаш
- Расмларни Интернетда чоп этиш тартиблари

Интернетда чоп этиладиган расмларга талаблар

Расмлар кундан -кунга оммавийлашиб бормоқда. Бу рақамли технологиялар тараққиётининг маҳсулидир. Расмлар ёрдамида ҳаётимизнинг барча жараёнларини акс эттириш имкони яратилди. Расмлар рақамли камералар ва уяли телефонлар ёрдамида тушириляпти. Яъни расмга тушириш жуда қулай ва осон бўлиб қолди. Рақамли камера ёрдамида корхона фаолиятини, корхона маҳсулотларини, тадбирлар расмини олиш мумкин. Расмлар ёрдамида корхона фаолиятини ва маҳсулотларини тавсифлаш маълумотни жонли қилади. Баъзан расмларни Интернетдаги расмхоналарга жойлаштириш ёки форумларда ўрнатиш зарур бўлади.

Одатда рақамли камера ёрдамида турли ҳажмдаги расмларни тушириш мумкин. Интернетда расмларни қандай жойлаштириш зарур ва расмларни қандай тушириш зарур деган саволлар пайдо бўлиши ўринлидир. Ушбу саволларга жавоб беришга ҳаракат қиламиз.

Расмларни Интернетга жойлаш учун расм ҳажмини ва ўлчамларини ўзгартириш зарур. Бу нима учун зарур? Чунки катта ҳажмдаги расм Интернетда кўп жой талаб қилади ва катта ҳажмдаги расмларни ўқиш кўп вақт талаб этади. Яъни катта ҳажмли саҳифаларни очиш секинлашади, агар Интернет тезлиги суст бўлса, ушбу саҳифа очилмаслиги ҳам мумкин. Шунинг учун Интернетга кичик ҳажмдаги расмлар жойлаштирилиши мақсадга мувофиқ.

Расмлар электрон кўринишда ва қоғоз кўринишда бўлиши мумкин. Қоғоз кўринишдаги расмни электрон шаклини олиш учун уни сканердан фойдаланиш зарур. Агар сканер бўлмаса, рақамли камера ёрдамида расмини олиш мумкин.

Расмларни таҳрирлаш

Рақамли камера 10 Мб ҳажмгача бўлган расмларни яратади. Уни кичрайтириш учун нима қилиш зарур. Расм сифатига таъсир кўрсатмасдан кичрайтирилиши мумкин. Бир хил саҳифалар расм ҳажмини кичрайтириш хусусиятига эга. Бунини маҳсул дастурлар амалга оширади. Расмни мустақил кичрайтирган маъқул. Расмлар **jpg, tif, bmp, gif, png** каби форматларда яратилади. Интернетда расмларни **jpg, tif** ёки **gif** форматда жойлаш тавсия этилади.

! Интернет учун расмнинг энг оптимал ўлчами экран ўлчамига мос равишда 800x600 пикселни ташкил этади. Расм 100 ёки 150 Кб гача ҳажмда бўлгани маъқул.

Таҳрирлаш уч босқичда бажарилади:

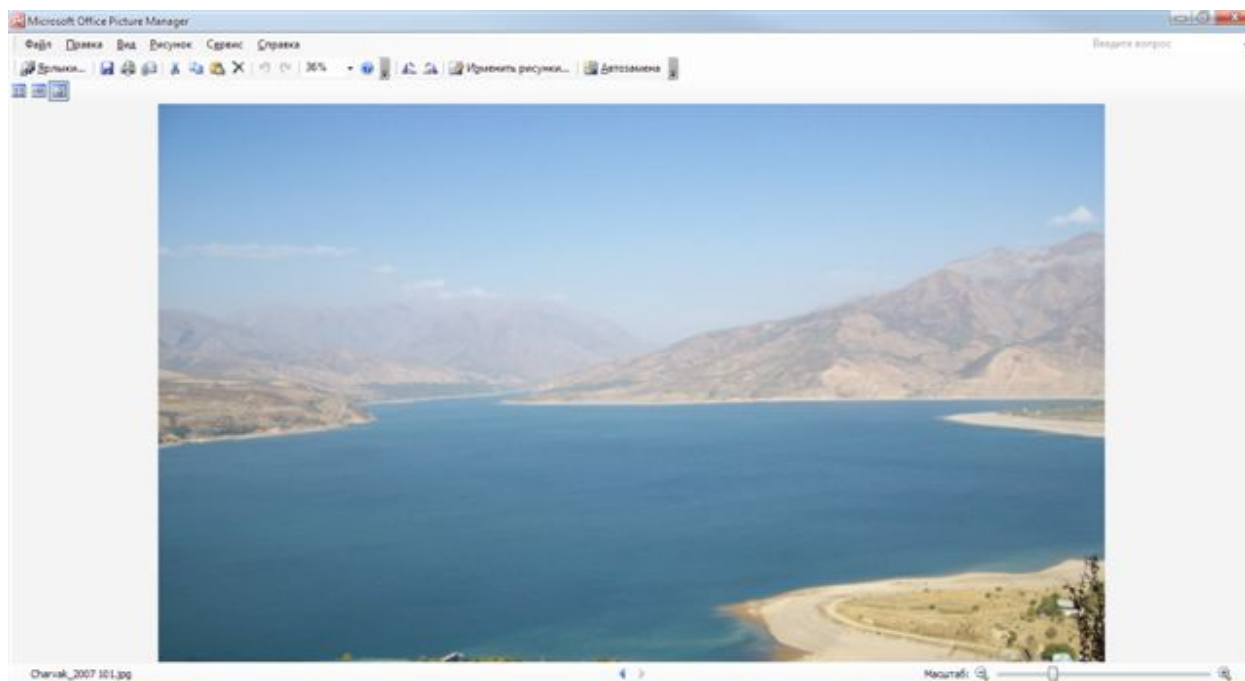
- Кичрайтириш
- Сифатини таҳрирлаш
- Таҳрирланган расмни хотирага ёзиб қўйиш

Кичрайтириш учун қуйидаги дастурлардан фойдаланиш мумкин:

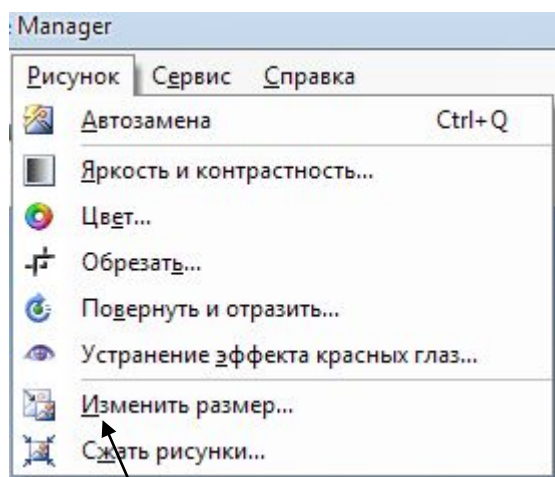
- **Microsoft Office Picture Manager**
- **Paint**
- **Adobe Photoshop** каби дастурлардир.

Microsoft Office Picture Manager ёрдамида расмни таҳрирлашни ўрганамиз. Ушбу дастур **Microsoft Office** доирасига киради.

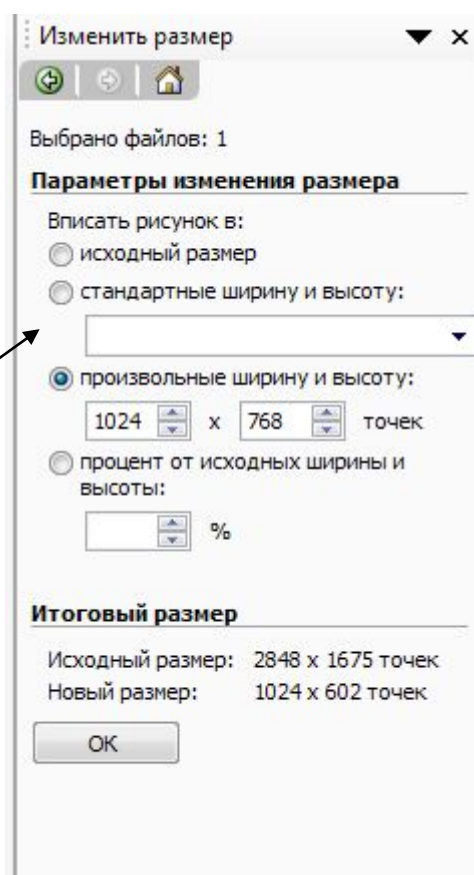
Аввал расм нусхасини алоҳида жилдга жойлаштиринг. Чунки таҳрирлаш натижасида асл расм ўзгаради. Шунинг учун асл расмни эмас балки унинг нусхасини таҳрирлаш тавсия этилади. Қуйидаги расмни **Microsoft Office Picture Manager** ёрдамида очамиз. Натижада қуйидаги дарча ҳосил бўлади:

Расм ўлчамини кичрайтириш учун **Microsoft Office Picture Manager** дастури менюсида **Рисунок** менюсидан фойдаланиш зарур.

Унда **Изменить размер** менюсини танлаш зарур. Натижада дарчадан ўнгда меню дарчаси ҳосил бўлади.

! Сифатни сақлаш учун фоизга қисқартиришни бир-неча қадамда бажариш зарур. Яъни 50 фоизга қисқартиргандан сўнг яна 50 фоизга қисқартириш зарур.

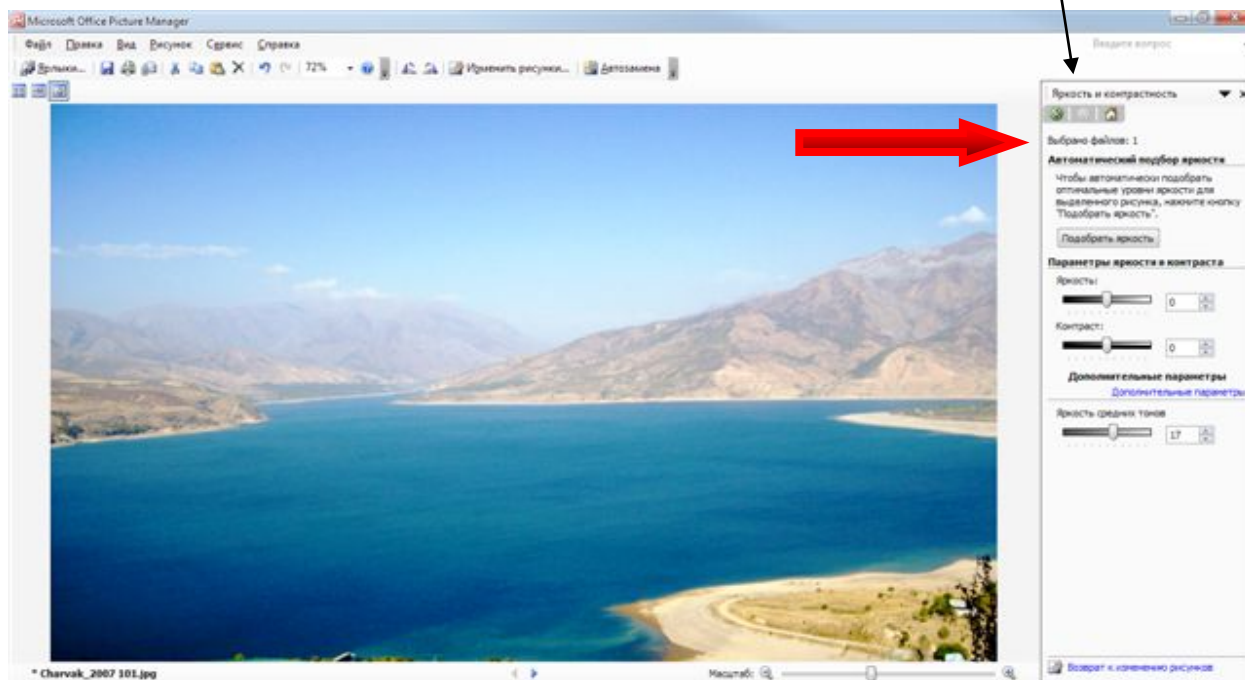
Унда **Вписать рисунок в майдонини** танлаш ва ўлчамни ўрнатиш мумкин.

Ёки **произвольные ширину и высоту** майдонида ўлчамларни танлаш зарур.

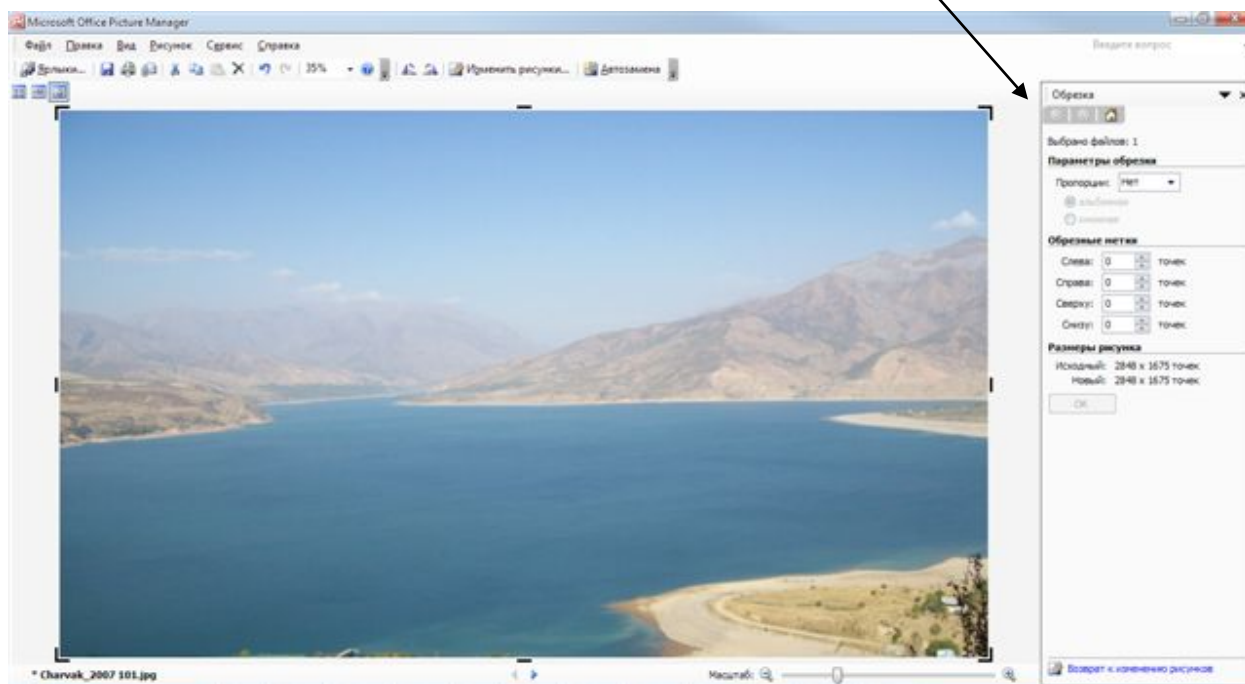
Ёки **процент от исходной ширины или высоты** майдонида кичрайтириш фоизини киритиш зарур.

Имкониятлардан бирини танлагандан сўнг **Ок** тугмачасини босиш зарур. Расм ўлчамлари ўзгаради ва натижа экранда ҳосил бўлади.

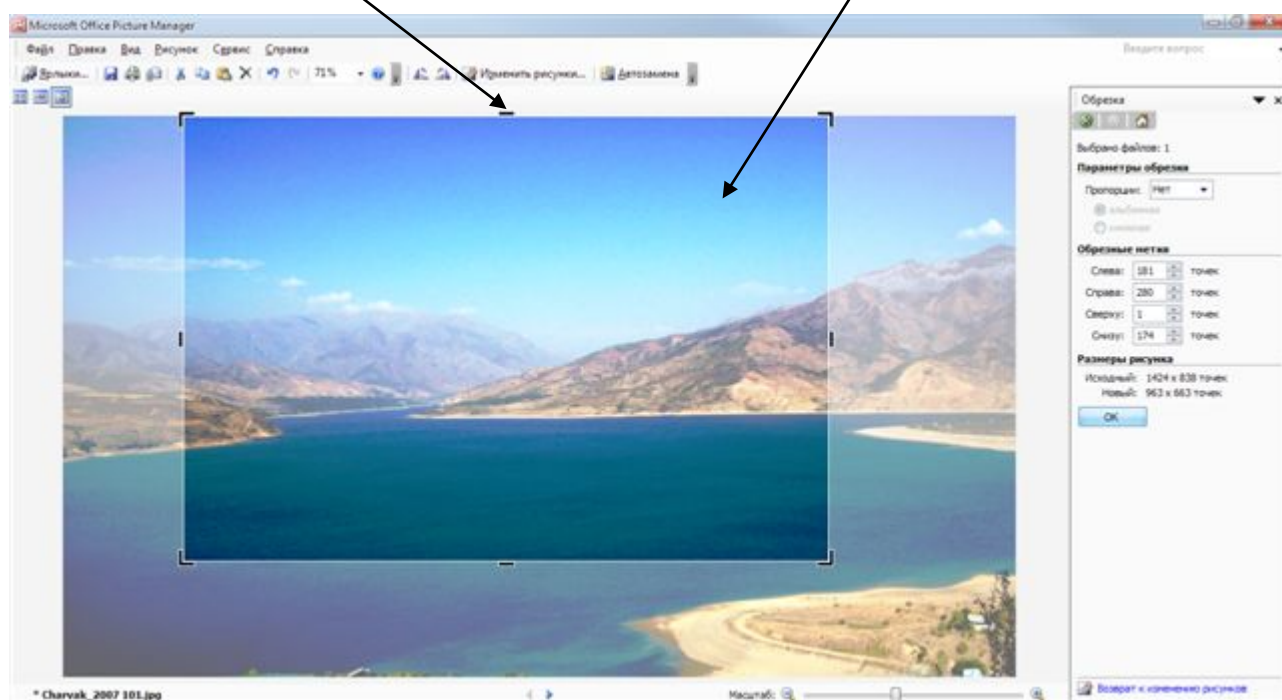
Расм рангини очроқ ёки тўқроқ қилиш учун **Рисунок** менюсининг **Яркость и контрастность** менюсидан фойдаланиш зарур. Натижада дарчанинг ўнг қисмида ушбу меню ҳосил бўлади. Унинг ёрдамида расмни очроқ ёки тўқроқ қилиш учун мос майдонларда параметрларни ўзгартириш зарур. Натижада расм ранги қуйидагича узгаради:

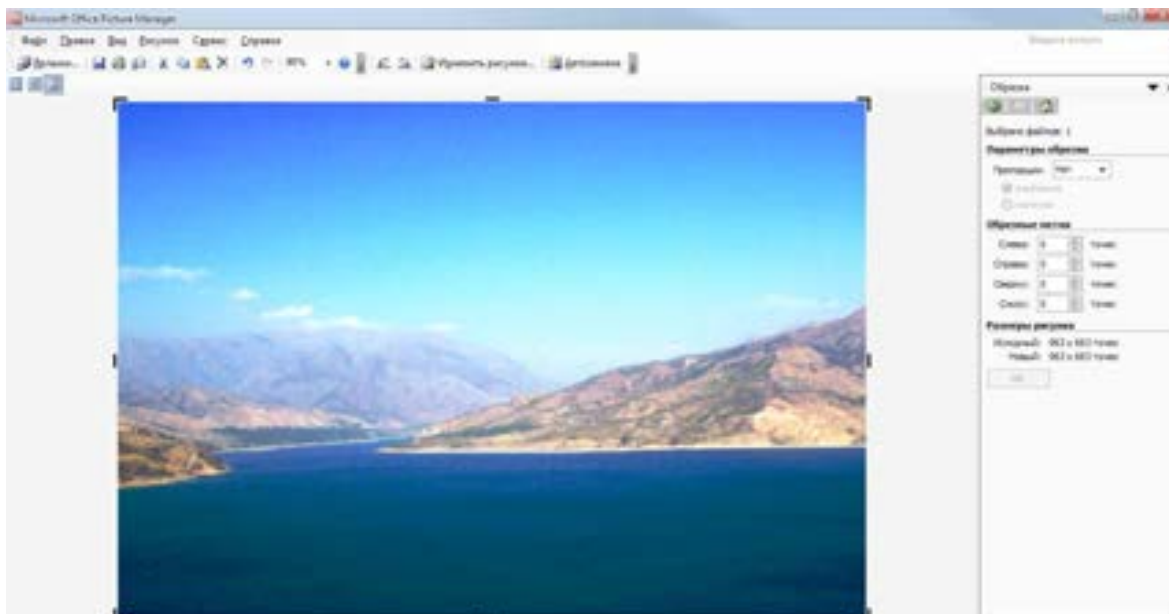
Расмни ихтиёрий қисми ёки бўлагини қирқиш мумкин. Бунинг учун **Рисунок** менюсининг **Обрезка** менюсидан фойдаланиш зарур. Натижада дарча ўнгида меню ҳосил бўлади ва расм четида қирқиш учун бурчаклар пайдо бўлади. Сичқонча ёрдамида ушбу бурчакларни зарур томонга суриш ва зарур қисмни белгилаш мумкин.

Натижада куйидаги қисм белгиланади. Белгиланган қисм ранги тўқроқ бўлади.

Қисмни ажратиб бўлгандан сўнг **Ок** тугмачасини босиш зарур. Натижада экранда куйидаги расм ҳосил бўлади.

Агар расмни асл ҳолатига қайтармоқчи бўлсангиз, **Правка** менюсидан **Отменить обрезку** менюсини киритинг. Натижада расм асл ҳолатига қайтади.

!Расмни кичрайтиргандан сўнг уни албатта ҳошияга олиш керак. Oddий ҳошия расмни чиройлироқ қилади. Ҳошия турли дизайтли бўлиши мумкин.

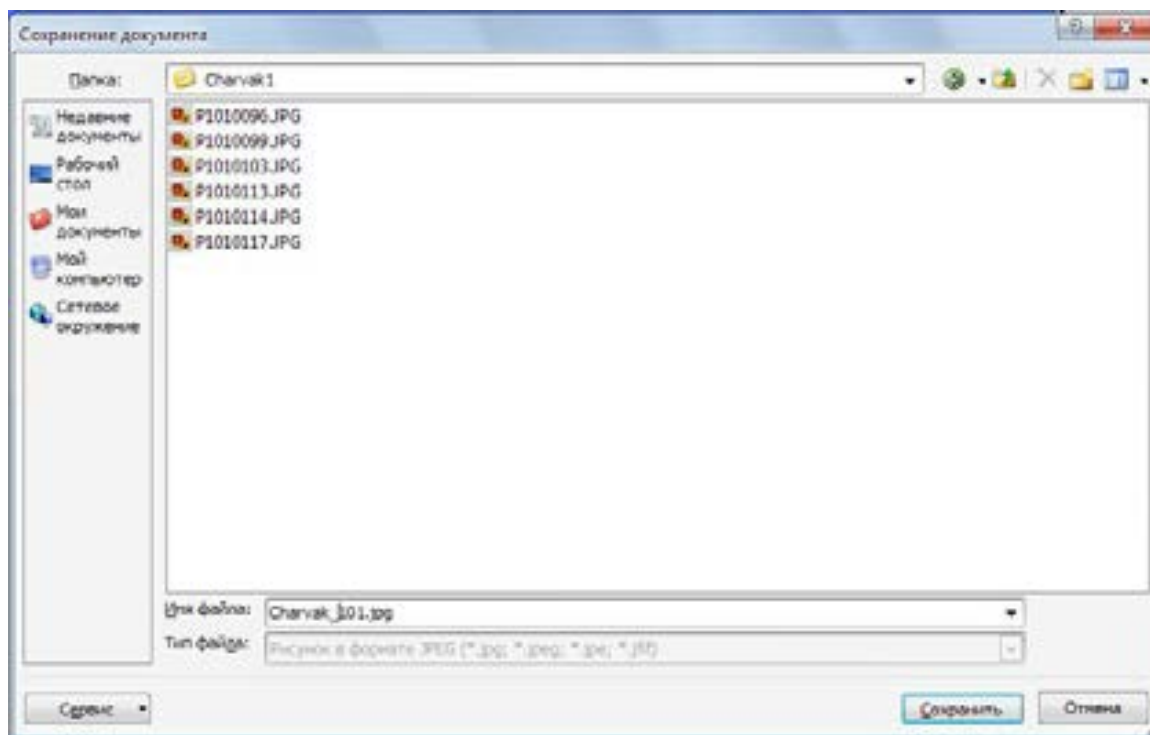
Adobe Photoshop дастури ёрдамида расмларни профессионал тарзда таҳрирлаш мумкин. Лекин ушбу дастур кўникмалар талаб этади.

Топшириқ:

Бирор расмни компьютердан топинг. Расм ўлчамларини кичрайтиринг, тусини ўзгартиринг ва бўлагини қирқинг. Бу амалларни **Microsoft Office Picture Manager** дастури ёрдамида амалга оширинг.

Расмларни хотирада сақлаш

Расмни таҳрирлагандан сўнг уни компьютер хотирасига ёзиб қўйиш зарур. Бунинг учун одатдагидек **Файл, Сохранить** ёки **Сохранить как** командаларидан фойдаланса бўлади. Натижада қуйидаги дарча ҳосил бўлади.

Унда **Имя файла** майдонида файл номини киритиш ва **Сохранить** тугмачасини сичқонча ёрдамида босиш зарур. Натижада **Charvak1** жилдида **Charvak_101.jpg** файли ҳосил бўлади.

Расмни **Tiff** ёки **Psd** форматда таҳрирлаган маъқул. Агар асл расм **Jpeg** форматда бўлса, уни таҳрирлашдан аввал **Tiff** ёки **Psd** форматда сақлаб олинг. Чунки **Jpeg** форматдаги расмни хотирага ёзганда у қисқартирилади ва сифатини йўқотади. Шунинг учун таҳрирлашни **Tiff** ёки **Psd** форматда амалга оширган мақсадга мувофиқ.

Tiff ёки **Psd** форматдаги расмлар эса, асл тасвирни йўқотмайди. Чунки ушбу форматда тасвир нуқталардан (пикселлардан) ташкил этади.

Баъзи дастурлар расмни веб учун қулай форматда сақлаш командасига эга. Ундан ҳам фойдаланса бўлади.

! Расм сифати қанча яхши бўлса у шунчалик ўқувчини ўзига тортади. Шунинг учун расм сифатли бўлиши мақсадга мувофиқдир. Бунинг учун уни сифатли олиш ва сифатли таҳрирлаш зарур.

Расмларни Интернетда чоп этиш тартиблари

Расмни таҳрирлаб, компьютер хотирасига ёзиб бўлгандан сўнг, у Интернетга жойлаштириш учун тайёр бўлади. Тайёр расмни Интернетга жойлаштириш учун махсус асбоблардан фойдаланилади. Расмни изоҳ қилган мақсадга мувофиқдир. Расм изоҳини матнда бериш ёки расм ёнида бериш мумкин. Масалан, www.chamber.uz саҳифасида расмлар қуйидагича изоҳланади. (рисунок сайта www.chamber.uz).

Одатда форум ва жамоа тармоқларида расмни ўрнатиш мумкин бўлади. Одатда у «**аватар**» деб аталади. Шахсий блогда шахсий ёки ихтиёрий расмингизни ва корхона саҳифасида корхона логосини жойлаштириш тавсия этилади. Масалан, Савдо-саноат палатаси жамоа тармоғидаги ТПП ва фойдаланувчилар аватарига эътибор беринг.

(рисунок сайта
ТПП на facebook)

Топширик:

Корхона фаолиятига оид расмни танланг. Уни веб саҳифага чоп этиш учун ўлчамларини ва ҳажминини камайтиринг. Уни компьютерга ёзинг.

8–боб. Интернетнинг тадбиркорлар учун имкониятлари

- **Интернет ёрдамида кадрларни танлаш ва уларни малакасини ошириш имкониятлари**
- **Электрон офис**
- **Интернет реклама ва маркетинг**
- **Электрон тўлов (SMS To'lov)**
- **Электрон тижорат**
- **Электрон магазинлар**
- **Эълонлар майдончаси**
- **Электрон биржа**

Интернет билан ишлашни ўргандик. Унинг имкониятлари билан танишдик. Энди ушбу имкониятлардан тадбиркорликда фойдаланиш имкониятлари билан батафсил танишайлик.

Бу ерда фақатгина бошланғич маълумотларни ва тавсияларни келтирамиз. Ушбу имкониятлар Сизни қизиқтиради деган умиддамиз.

Интернет ёрдамида кадрларни танлаш ва уларни малакасини ошириш

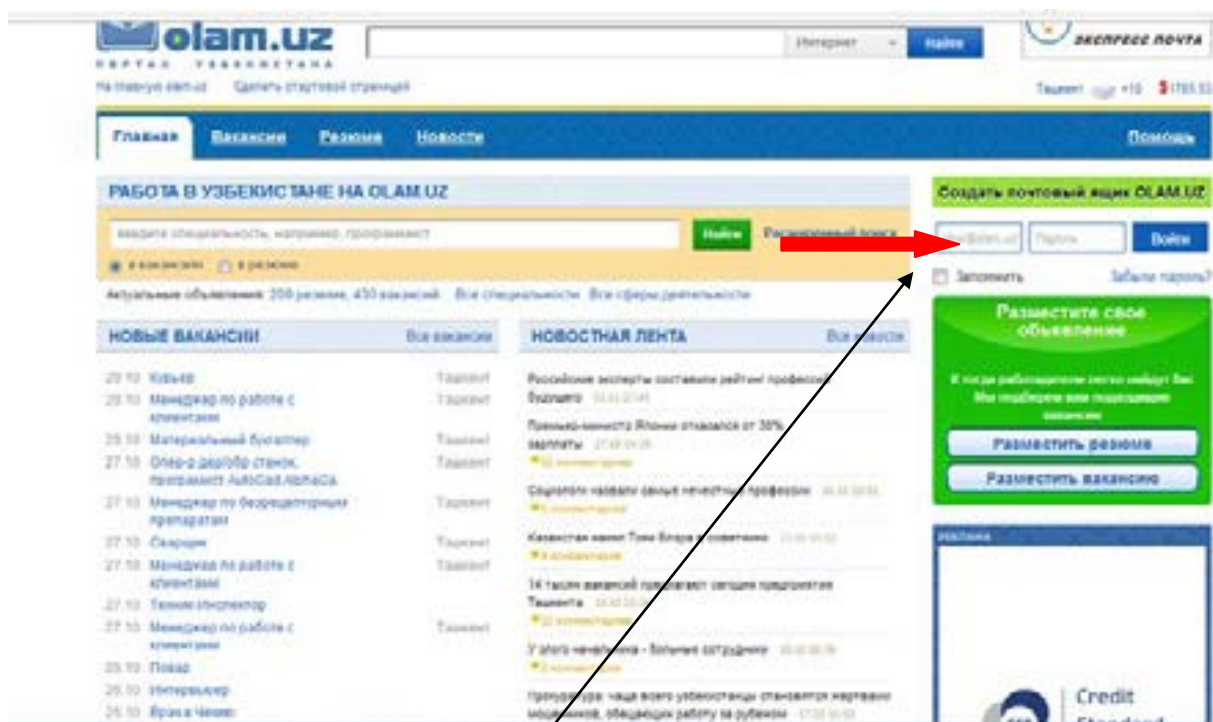
Интернет таълим тизимига ҳам жадаллик билан кириб борапти. Таълим ва кадрларни тайёрлаш ҳар бир мамлакатнинг инновация ва рақобатда устунлиги омилidir деб ишчи ва тадбиркорлар ташкилотининг таълим ва тайёрлаш дастурининг 2010 йила бажарилиши юзасидан ҳисоботида таъкидланган. Яъни тараққиёт ривожланиши таълимни ривожлантиради ва таълим ривожланиши тараққиёт ривожланишига олиб келади. Бу узлуксиз жараёндир. Шунинг учун доимо ходимларнинг малакаси муҳим бўлиб келган. Бугун эса ходим малакаси янги билимларга узвий боғлиқ бўлиб қолди. Шундай қилиб корхонага қуйидаги вазифалар қуйилади:

- Малакали ходимларни топиш
- Ходимлар малакасини мунтазам равишда оширишни таъминлаш

Малакали ходимларни топишда Интернетдан фойдаланиш мумкин. Бунинг учун иш ва мутахассислар омбори мавжуд корхоналардан фойдаланилади. Масалан, www.uzjobs.com, www.olam.uz ва www.resume.uz веб саҳифаларида номзодлар маълумотномасини (резюме ёки CV) қайд этадилар ва корхоналар вакансияларни эълон қиладилар. Яъни корхона вакансия ҳақидаги эълонларни ушбу саҳифаларда эълон қилиши мумкин. Натижада вакансияга номзодлар маълумотномалари тез кунда йиғилади.

Маълумотномаларни ўрганиб, мос номзодларни танлашингиз мумкин. Номзодга бўлган талабларни эълонда тўлиқ берган мақсадга мувофиқ. Вакансия ҳақидаги эълонда талаблар тўлиқ берилган бўлса, шунчалик мос номзод топилиши тезлашади. Биринчидан, талабларга мос номзодларгина Сизга мурожаат этади ва Сиз вақтингизни мос бўлмаган маълумотномаларни ўрганишга сарф этмайсиз. Бу имкониятдан фойдаланиш учун одатда ушбу веб саҳифаларда корхона рўйхатдан ўтиши зарур.

Келинг www.olam.uz веб саҳифасида вакансияга эълон бериш тартиби билан танишайлик. Авваламбор веб саҳифани очиш зарур, натижада қуйидаги саҳифа очилади.

Создать почтовый ящик OLAM.UZ майдонида Войти тугмачасини босинг. Натижада куйидаги дарча ҳосил бўлади.

Унда **Регистрация** тугмачасини босиш зарур. Натижада **Регистрация** майдони ҳосил бўлади.

Ушбу майдонда «*» билан белгиланган майдонларни тўлдириш ва куйида жойлашган **Зарегистрироваться** тугмачасини босинг. Натижада веб саҳифадаги шахсий кабинетингизга кирасиз. Шахсий кабинетдаги маълумотларни ўзгартиришингиз ёки янгилаб боришингиз мумкин.

Кабинетга кириш учун **Мой кабинет** тугмачасини босиш зарур.

Кабинетдан чиқиш учун эса **Выйти** тугмачасини босиш зарур.

Веб саҳифада қайд қилингандан сўнг вакансия ҳақидаги эълонни киритиш мумкин. Бунинг учун **Разместить вакансию** тугмачаси босилади. Натижада қуйидаги шакл экранда юзага келади:

Чем больше информации вы укажете, тем более точно соискатели будут соответствовать Вашей вакансии.
Поля, помеченные *, являются обязательными для заполнения.

Добавление вакансии (защита от спамеров и поисковых систем)

Сфера деятельности:

Все сферы

Специальность*

По любой специальности

Другая специальность:

Образование:

Не указано

Студент:

Не указано

Возраст:

от: до:

Опыт работы:

Не указан

Зарплата:

от: UZS до: UZS

Пол:

☒ мужчина ☐ женщина ☐ не имеет значения

Иностранный язык:

Не указано

Второй язык:

Не указано

Место работы:

Не указано

Тип работы:

Не указано

График работы:

Не указано

Область:

Не указано

Город:

Не указано

Другой:

Другой:

Дополнительная информация:

Название компании:

Контактное лицо*

E-mail*

Телефон*

Срок размещения:

15 дней

Известить о завершении срока:

☒ известить

Ежедневная рассылка подходящих резюме:

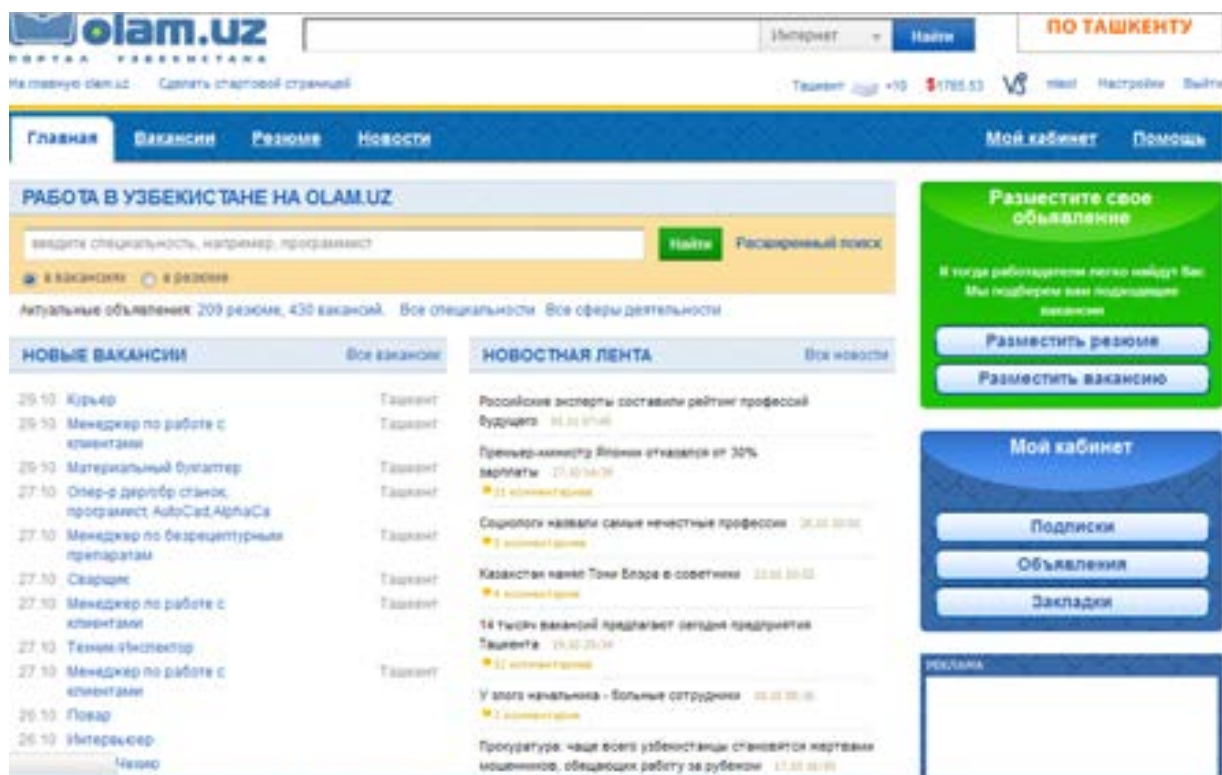
☐ получать

* Поля обязательные для заполнения

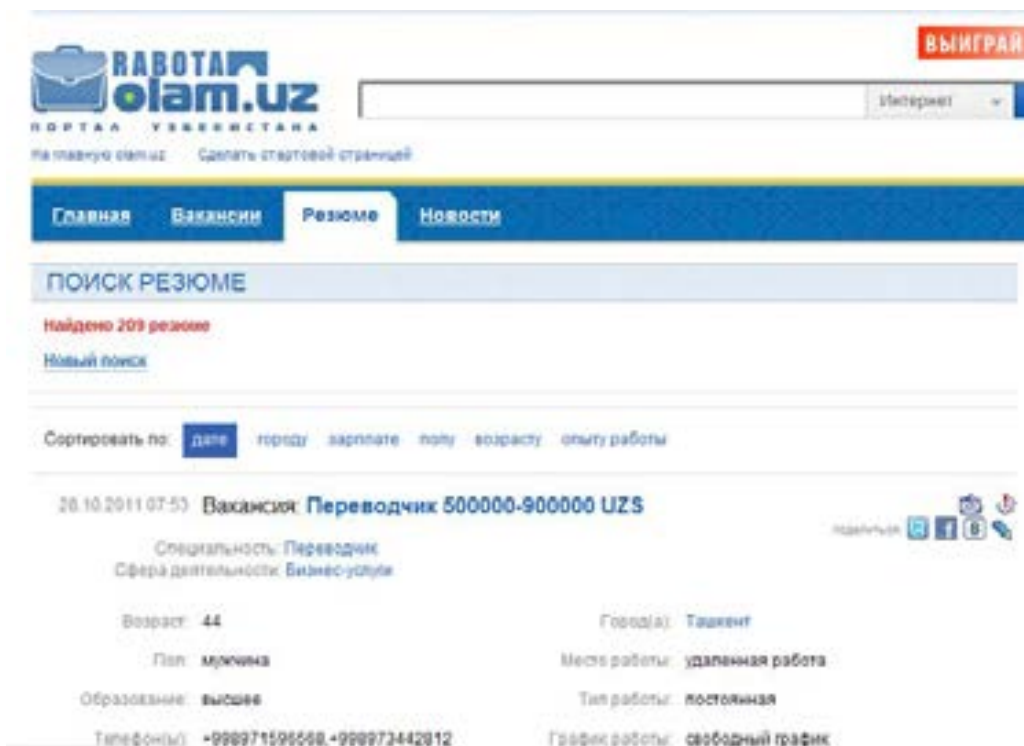
Сохранить

Ушбу шаклда мос майдонларни киритишингиз зарур. “*” билан белгиланган майдонларни албатта киритиш зарур. Маълумотни тўлиқ бериш зарурлигини унутманг. Майдонларни

тўлдиргандан сўнг **Сохранить** тугмачасини босинг. Натижада эълон **Новые Вакансии** бўлимида ҳосил бўлади.

Резюме майдонида номзодлар маълумотномалари билан ҳам танишиш мумкин. Бунинг учун **Резюме** тугмачасини босиш зарур. Натижада **Резюме** менюси ҳосил бўлади. Унда маълумотномаларни вақт, шаҳар, ёши каби параметрлар бўйича саралаш мумкин. Масалан, вақт бўйича саралаш сифатида қуйидаги натижа ҳосил бўлади.

Вакансия ҳақидаги эълонларни ва маълумотларни корхона саҳифасида, ҳамроҳлар саҳифасида ва ахборот порталларида ва форумларда бериш мумкин.

Масалан, www.uforum.uz форумининг **Трудовое устройство** (<http://uforum.uz/forumdisplay.php?f=367>) бўлимидан фойдаланиш мумкин. Унда эълонни жойлаштириш мумкин.

Топшириқ:

www.uzjobs.com, www.olam.uz ва www.resume.uz веб саҳифалари билан танишинг. Улардан бирида корхонангизни қайд қилинг. Улардан биридаги резюмеларни сараланг ва танишиб кўринг.

Ходимлар малакасини мунтазам равишда оширишни таъминлаш учун Интернетда кўп имкониятлар мавжуд. Қуйида ушбу имкониятлар билан танишиш мумкин. Анъанавий усулда малакани ошириш учун ходимларни ўқиш пайтида ишдан озод қилишга тўғри келади. Интернет ёрдамида эса малакани ишдан ажралмаган ҳолда амалга ошириш мумкин. Бу масофадан ўқитиш усули ёрдамида амалга оширилади.

Масофадан ўқитиш - бу Интернет тармоғи орқали сизга қулай бўлган вақтда ва жойда ўқишдир. Масофадан ўқитишнинг айнан шу афзалликлари ўқувчиларни ўзига жалб қилмоқда.

Масофадан ўқитишнинг қуйидаги имкониятлари мавжуд:

- Қулай вақтда ўқиш имконияти
- Қулай жойда ўқиш имконияти
- Дарсларда қатнашиш зарурати йўқ
- Ўқиш интерактив тарзда бўлиши
- Ўқувчи ва ўқитувчига юқори талаб қўйилиши
- Билимлар амалий ва сифатли бўлиши
- Интернет бўйича малакаларнинг ошиши
- Ҳаражатларнинг камайиши: ўқув хона, кутубхона, ётоқхона ва хўжалик хизмат кабиларга харажат зарурати йўқ.

Масофадан ўқитиш бу мустақил ўқишдир. У ўқувчининг мустақил фикрлаш, аналитик фикрлаш, вазиятларни баҳолаш ва унинг ечимини тез аниқлаш, ҳамда башорат қилиш каби қобилиятларини ривожлантиради.

Масофадан ўқитиш жараёни қуйидагича амалга оширилади:

- Ўқувчи масофадан ўқитишни ташкил қилувчи веб саҳифада рўйхатдан ўтиши зарур.
- Ундаги курслар тавсифи билан танишиши ва улардан зарурларини танлаши керак.
- Танланган курс ёки курсларга ариза жўнатиши зарур.
- Ариза масофадан ўқитиш ташкилотчиси маъмурияти томонидан кўриб чиқилади ва ҳулосаси ва ўқиш учун таклиф ўқувчига юборилади.
- Таклиф ўқувчи томонидан ўрганиб чиқилади ва ҳисоб бўйича пул тўланади.
- Ўқувчи курс билан ишлаш учун рухсат олади ва курсда ўқиш тартиблари ва дарс жадвали билан танишади.
- Ўқитувчи йўлланмалар ва топшириқлар бериб боради. Ўқувчи курс материаллари билан ишлаб топшириқларни бажаради ва ўқитувчига юборади. Ўқитувчи топшириқни текшириб ўқувчига жавоб қайтаради. Зарур ҳолда кўрсатмалар беради.
- Ўқитувчи билан мулоқот асосан электрон почта, форум ва видеоконференция орқали амалга оширилади.
- Ўқиш жараёнида ўқувчи модул, қўлланма, кўрсатма ва электрон кутубхона ва дарсликлардан фойдаланади. Одатда ўқув материаллар курс серверида жойлашган бўлади.
- Ўқиш индивидуал шаклда олиб борилади ва ўқитувчи ўқувчининг қобилияти ва хусусиятларини ҳисобга олган ҳолда ўқув жараёнини бошқаради.
- Ўқувчи курс топшириқларини муваффақиятли бажаргандан сўнг имтихон топширади.
- Имтихон натижалари асосида гувоҳномани почта орқали юборилади.

Агар талаба баъзи бир узрли сабабларга асосан вақтида ўқишни битира олмаса, унга индивидуал график асосида курсни битиришга имкон берилади.

Одатда ишлаётган мутахассислар ёки талабалар малакасини ошириш ёки янги мутахассисликни эгаллаш мақсадида масофодан ўқийдилар.

Кўпгина йирик корхоналар мутахассислари малакасини ошириш ёки ўзгартириш учун ушбу услубдан фойдаланмоқда. Айниқса корхона филиаллари ходимларини малакасини оширишда жуда қулайдир. Бу ходимларни кундалик иш фаолиятидан узилмаган ҳолда, хаттоки сафарларни давом эттирган ҳолда янги билим ва кўникмаларни эгаллаш имкониятини беради. Яъни ходимларнинг малака ошириши корхона фаолиятига фақатгина ижобий таъсир кўрсатади.

Баъзи корхоналар ўз масофавий курсларига эга. Масофадан ўқитиш фақатгина дастлабки қадамда асосий молиявий харажатлар талаб этади. Тайёр курсни ривожлантириш учун кўп харажат талаб этилмайди. Шунинг учун корхона имкониятларини ҳисобга олган ҳолда ходимлар малакасини ошириш сиёсатини ва режаларини тузиш тавсия этилади.

Интернет имкониятларидан фойдаланган ҳолда ходимларни малакасини ошириш муҳимдир. Масалан, корхона электрон кутубхонасини яратиш фойдалидир. Чунки унда барча зарур ҳужжат ва материалларни жойлаштириш мумкин. Ушбу кутубхона материалларидан мижозлар ва ҳамкорлар ҳам фойдаланиши мумкин бўлади.

Мунтазам равишда ходимлар учун он-лайн учрашувлар ташкил этиш мумкин. Уларни бошқа электрон кутубхоналардан, форумлардан фойдаланиши учун шароит яратиш муҳимдир.

! Ўз устида ишлаётган ва малакасини Интернет орқали ошираётган ходимларни рағбатлантиришни унутманг.

Ҳозирги кунда республикамизда баъзи корхоналар масофадан ўқитишдан фойдаланмоқда. Олий ва Ўрта Махсус билим юртларида масофадан ўқитишни татбиқ этишга жиддий эътибор берилмоқда. Масофадан ўқитиш услуги ҳақида ва курслари ҳақида батафсил <http://www.dl.uz/home/> саҳифада танишишингиз мумкин.

Баъзи ўқув даргоҳлари ва марказлар масофодан ўқитишни таъминламоқда. Масалан, қуйидаги <http://e.tuit.uz/> ва www.softline.uz веб саҳифалардаги курслар билан танишишингиз мумкин.

Шундай қилиб, мутахассислар Интернетда малакасини ошириш имкониятлари билан танишдингиз.

Топшириқ:

<http://e.tuit.uz/> ва www.softline.uz веб саҳифалари билан танишинг. Уларда мавжуд бўлган курслар тавсифи билан танишинг.

Корхона ходимлари малакасини ошириш режасини тузинг.

Электрон офис

Электрон офис – бу корхонанинг фаолиятини ягона ахборот тармоги доирасида олиб бориш имкониятидир. Бу корхона ҳужжатлари, лойиҳалари ва режаларини биргаликда корхона ахборот тармоги доирасида муҳокама қилиш, тайёрлаш ва улар билан ишлаш имкониятини яратади. Бунда ходимлар орасидаги масофанинг узоқлиги аҳамиятга эга эмасдир. Яъни бир офисда жойлашган корхона учун ҳам бир-неча офисларда жойлашган корхоналар учун ҳам электрон офисдан фойдаланиш мақсадга мувофиқдир.

Электрон офис иш жараёнини такомиллаштиради. Ҳужжатлар тайёрланиши тезлашади ва тайёрланиш сифати ошади. Чунки бир ҳужжат устида бир-неча ходим ишлаш имкони яратилади. Ҳар бир ходим ўз фикр ва мулоҳазаларини ҳужжатда акс эттиради. Бу эса ходимлар маъсулиятини оширади.

Электрон офис корхона фаолиятида қуйидаги қулайликларни яратади:

- Электрон ҳужжат айланиши идоралараро тизими яратилади.
- Топшириқларни бошқариш тизими яратилади.
- Мижозларга хизмат кўрсатиш бошқарилади.
- Ҳисоботлар тайёрланиши бошқарилади.
- Тўловларни амалга ошириш бошқарилади.
- Лойиҳаларни режалаштириш, яратиш, бошқариш ва амалга ошириш бошқарилади.
- Корхона марказлаштирилган электрон маълумотлар омбори яратилади.
- Корхона ходимлари корхона янгиликларидан ва жараёнларидан офисда, уйда ва сафарда хабардор бўлиш имконига эга бўладилар.
- Корхона ходимлари корхона анжуманлари, мунозара ва музокараларида қатнаша оладилар.
- Корхона ишчиларининг бир жойда ишлаши зарурати йўқолади.
- Бир неча корхона офисларида ҳужжат устида биргаликда ишлаш имконияти яратилади.
- Корхонада ҳужжат айланиши жараёнининг автоматлаштирилишини таъминлайди.
- Ахборот хавфсизлиги воситалари ёрдамида корхонада маълумотларни ҳимоясини таъминлаш мумкинлиги.

! Электрон офис афзалликларга эгадир. Бунда иш вақти тежалади, сарф ҳаражатлар қиймати камаяди ва ишлаб чиқариш самарадорлиги ошади.

Кўпгина йирик корхоналар офислари дунёнинг турли мамлакатларида жойлашган бўлади. Ушбу корхоналар ходимлари марказий офисдан узоқда жойлашганига қарамасдан корхона электрон офиси ёрдамида корхона иш фаолиятида фаол қатнаш а оладилар. Бунинг учун улар электрон офисга Интернет орқали кирадилар ва корхона ҳужжатлари ва лойиҳалари билан ишлаш имкониятига эга бўладилар. Корхона раҳбарлари ходимлар ҳисоботларини йиғиш, ходимлар ишини кузатиш ва уларга зарур ҳолда фикр ва тавсиялар билан ёрдам бериш имконинга эга бўладилар. Бу албатта иш самарадорлигини оширади ва корхона даромадида акс этади. Масалан, **Жаҳон Банки, Cisco** ва **Microsoft** корхоналари шу усулда ишлайди.

Кичик корхоналар учун ушбу усулдан фойдаланган афзалдир. Чунки кичик офисда ҳужжатлар устида муҳокама ва мулоқотни электрон офис орқали олиб борган маъқул. Ушбу имконият бошқа ходимларнинг ишига ҳалақит бермайди. Хаттоки мижозлар билан мулоқот ҳам электрон офис орқали амалга оширилади ва бу ҳам бошқа ходимлар эътиборини тортмайди.

Ҳозирги кунда республикамызда идораларда электрон ҳужжат айланиши тизимларини киритиш ва ушбу тизимларнинг идоралараро ўзаро ишлашини таъминлашга эътибор каттадир. Бу борада

«Ўзбекистон Республикаси электрон ҳужжат айланишининг идоралараро тизимини яратиш концепцияси» яратилган ва тасдиқланган. Ушбу концепция Ўзбекистон Республикаси Президентининг «Ахборот-коммуникация технологияларини янада ривожлантириш бўйича қўшимча чоралар тўғрисида»ги Қарорига мувофиқ ишлаб чиқилган. Бу концепцияни амалга ошириш борасида ишлар олиб борилмоқда. Бу давлат корхоналари учун ўзаро ҳужжатлар алмашувини қулайлаштиради.

Корхонада электрон офисни татбиқ этиш учун қуйидагиларни амалга ошириш зарур:

- Корхона электрон ахборот алмашуви тизимини яратиш
- Ҳужжат айланишини таъминлаш учун ҳужжатлар стандартини ва улар устида ишлаш тартибларини яратиш зарур. Бу тартиблар ҳужжатларни таҳрирлаш ва таҳрирлашни қабул қилиш тартибларини бошқаришни ўз ичига олиши зарур.
- Ахборот хавфсизлигини таъминлаш тартибларини яратиш ва уни ходимларга етказиш зарур.
- Электрон ҳужжатлар омборида ходимлар фойдаланиши ва мижозлар фойдаланиши мумкин бўлган бўлимларни очиш тавсия этилади.
- Топшириқларни бажарилиши ва назорати тартибини яратиш муҳим.
- Ҳисоботларнинг тайёрланиш ва шакллантириш умумий тартибларини яратиш зарур.
- Келаётган ҳужжатларни электрон шаклини яратиш ва уни электрон ҳужжатлар омборига жойлаштириш тартибини яратинг.
- Мижозлар ва ҳамкорлар билан ишлаш мулоқот тартибларини яратинг.
- Ходимларни электрон офисдан фойдаланиш тартиблари билан таништиринг. Зарур бўлса семинарлар ташкил этинг.

Ушбу тизимни яратиш учун мутаххасислар хизматидан фойдаланиш мақсадга мувофиқ. Чунки ишончли тизимни яратиш учун мутаххасислар хизмати зарурдир. Ушбу тизимни ишлашини таъминлаш учун маъсул ходимни тайинлаш зарур. Ушбу ходим тизим ишини бошқаради. Агар корхона бир неча филиалларга эга бўлса, ушбу филиалларни электрон офисга боғланг ва филиал ходимларини ундан фойдаланиш тартиблари билан таништиринг.

Баъзилар Интернет имкониятларидан фойдаланишга кўникиши қийин бўлади. Улар анъанавий мулоқотни Интернет орқали мулоқотдан устун қўядилар. Телефон орқали маълумотларни берилишига эътибор берган бўлсангиз керак. Ахборотни бундай усулда етказилиши натижасида ахборот тўғри ва тўла юборилмайди. Шунинг учун электрон офис имкониятларидан унумли фойдаланаётган ходимларни рағбатлантириш ва дастлаб фойдаланаётган ходимларга ёрдам бериш зарур.

! Электрон офис афзалликлари дарҳол кўринади. Корхона раҳбари барча бўлимлар ишини бошқариш имконияти ва ходимлар эса маслаҳатчиларга, яъни ёрдамчиларга эга бўлади. Бу эса корхона иш самарадорлигини сезиларли оширади.

Топшириқ:

Корхонангизда электрон офис яратиш имкониятларини ўрганиб чиқинг ва уни татбиқ этиш учун режа ишлаб чиқинг.

Интернет реклама ва маркетинг

*Электрон офис яратгандан сўнг реклама ва маркетинг олиб бориш ҳам қулайлашади.
Интернет реклама ва маркетинг учун имкониятлари билан юқорида танишган эдик.*

Келинг уларни эслатиб ўтайлик:

- Интернет энг унумли оммавий ахборот воситасидир. Унинг фойдаланувчилари сони дунёда 2 миллиарддан ошиқ, Ўзбекистонда 8 миллионга етди. Интернет тармоғида маълумотлар саҳифадан-саҳифага ўтиши тез амалга ошади. Фойдаланувчилар ёрдамида Интернетга жойлаштирилган ахборот бир зумда тармоққа ёйилади.
- Корхона ҳақидаги маълумотларни тўлиқ ва катта ҳажмда ёритиш имконияти.
- Корхона ҳақидаги маълумотларни доимий равишда янгиллаб туриш мумкин. Яъни мижозлар доимо охирги маълумотлардан фойдаланади.
- Корхона ҳақидаги маълумотлар 24 соат давомида ҳар куни фойдаланувчилар эътиборига ҳавола этилади. Яъни корхона ҳақидаги маълумотларни дунёнинг ихтиёрий нуқтасида ва ихтиёрий вақтда олиш имкониятини яратади.
- Корхона ҳақидаги маълумотларни замонавий усулларда ёритиш имконияти. Бу саҳифа дизайнини яратиш орқали амалга оширилади.
- Корхона фаолияти, маҳсулотлари ва хизматларига кизиқиш уйғотган мижозлар сонини билиш мумкин. Бу махсус счетчик ёрдамида аниқланади.
- Корхона мижозлари географиясини аниқлаш мумкин. Махсус счетчик ёрдамида қайси давлат фойдаланувчилари веб саҳифага ташриф қилганини кўриш мумкин. Ушбу маълумотни таҳлил қилиш натижасида қайси давлат мижозлари кизиқиш ўйғотганини аниқлаш мумкин. Бу бизнес доирасини кенгайтириш учун муҳимдир.
- Ҳамкор ва мижозлар билан тезкор боғланиш имконияти. Интернет орқали ихтиёрий жойдан ва ихтиёрий пайтда талаблар, таклифлар ва фикр-мулоҳазалар юборилиши мумкин. Хат бир зумда корхона почта қутисига тушади. Сиз ҳам жавобни тезда жўнатишингиз мумкин. Одатда жавоб шакллари аввалдан тайёрланиши мақсадга мувофиқ. Ушбу шакллар ёрдамида мижозларга жавобларни тезда тайёрлаш ва жўнатиш мумкин. Яъни мижозлар билан ишлаш вақти ҳам сезиларли қисқаради. Мижозларга 2 кун давомида жавоб ёзиш зарурлигига эътибор беринг. 2 кундан сўнг унинг қизиқиши сўнади. Интернетнинг барча фойдаланувчилари Сизнинг мижозингиз бўлиши мумкин.
- Интернет бу халқаро бозорга ва инвестициялар бозорига чиқишнинг энг тезкор ва арзон йўлидир.
- Интернет ёрдамида маркетинг тадбирларини тезда ва арзон ўтказиш мумкин. Бунда сўровларга мижозлар кенг доирасини жалб этиш мумкиндир.
- Интернет ёрдамида турли танлов ва фестивалларда иштирокчи ва ташкилотчи сифатида иштирок этиш мумкин. Танловлар ўтказишда мижозлар ёшини ва категорияларини ҳисобга олиш имконияти мавжуд.

Хўш бу имкониятларни қандай амалга ошириш мумкин. Энди ушбу имкониятларни амалга ошириш тартибларини келтирамиз.

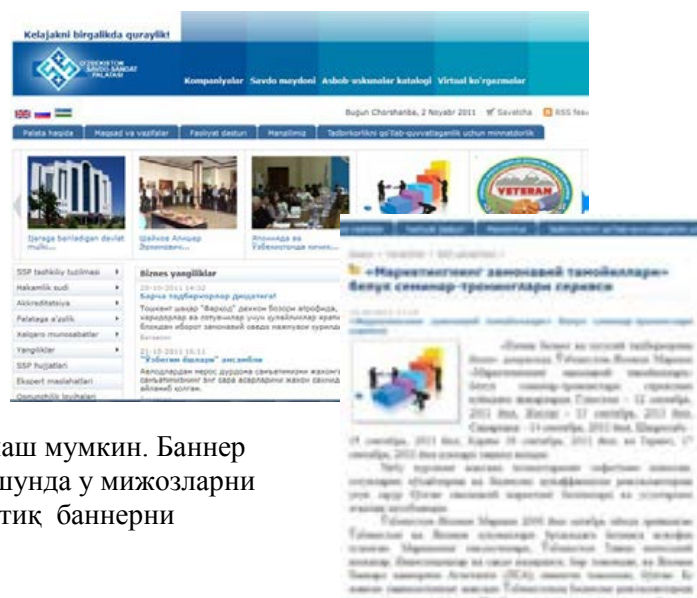
- **Интернетдаги реклама** ва маркетингнинг барча турларидан фойдаланиш. Бу қуйидагилардан иборат:
 - Веб саҳифалар
 - Баннерли рекламалар
 - Конференциялар, учрашувлар
 - Электрон манзил ёрдамида ахборотномаларни жўнатилишини ташкил этиш
- **Веб саҳифа** – бу корхонанинг виртуал офисидир. Виртуал офисни яратишда қуйида келтирилган тавсияларга жиддий эътибор беринг.

- Офис дизайни мижозлар эътиборини жал қилганидек виртуал офис дизайни ҳам муҳимдир. Шунинг учун веб саҳифани дизайнини яратишга эътибор беринг.
- Веб саҳифа номини танлашда уни корхона фаолиятини акс эттириши ва эслаб қолишга осон бўлишига эътибор беринг. Масалан, www.bfu.uz
- Веб саҳифа фойдаланувчи компютерида тез очилиши зарур. Агар корхона бош саҳифаси 30 секунддан кўпроқ вақтда очилса, фойдаланувчининг унга бўлган қизиқиши сўнади. Катта расмлар ҳажми 20 Кб ва кичик расмлар ҳажми эса 4-5 Кб бўлиши мақсадга мувофиқ. Анимациялар кўп бўлмагани ёки умуман бўлмагани маъқул.
- Веб саҳифа мазмуни таркиби журнал каби бўлиши зарур. Яъни ундаги саҳифаларга ўтиш тартибли бўлиши керак. Веб саҳифа мижози мақсадлари ва корхона таклифлари дарров кўзга ташланиши зарур. Мижоз уни қидиришга вақт сарф қилмайди. Саҳифа бўлимлари топишга қулай бўлиши зарур.
- Веб саҳифада матн шрифти ранги ва катталиги ўқишга қулай бўлиши зарур. Оддий ранглардан фойдаланган маъқул. Веб саҳифа мазмуни билан эътиборни жалб қилгани мақсадга мувофиқдир. Чунки китоб мазмуни билан қизиқарли бўлгани каби, веб саҳифа ҳам айнан мазмуни билан фойдаланувчиларга қизиқарли бўлади. Доимо веб саҳифага янги маълумотларни жойлаштириб мижозлар эътиборини тортинг.
- Веб саҳифада расм корхона фаолиятини ифодалангани маъқул. Масалан, муҳокама, иш жараёни ёки байрам тантанасида олинган расмлар фойдалидир.
- Веб саҳифада овоз бериш, саволномалар ёрдамида маркетинг тадбирларни амалга ошириш мумкин. Масалан, янги маҳсулотларга бўлган талабни ўрганиш мумкин. Ёки хизмат кўрсатиш сифатини аниқлаш мумкин.
- Веб саҳифада RSS (Really Simple Syndication) хизматини ташкил этиш мумкин. Ушбу хизмат ихтиёрий веб саҳифадан автомат тарзда RSS саҳифадаги ўзгаришлар ҳақида маълумотларни олиш имконидир.

Веб саҳифадан RSS олиш учун унинг қайси бўлимлари маълумотлари Сизни қизиқтиришини кўрсатишингиз зарур.

- **Баннер** – одатдаги баннер вазифасини бажаради. У одатда кичкина расм ёки плакат бўлиши мумкин. Баннерни чертиш натижасида баннер реклама қилувчи саҳифага ўтилади. Масалан, корхона янги маҳсулотлари баннерини веб саҳифасида жойлаштириши мумкин. Баннерни чертиш натижасида экранда янги маҳсулот тафсифланган саҳифа очилади. Корхона веб саҳифаси баннерини турли веб саҳифаларда реклама учун жойлаштириш мумкин. Масалан, ҳамкорлар саҳифаларида, информацион порталларда, каталогларда ва оммабон саҳифаларда жойлаш мумкин. Баннер таклифни тасвирлагани мақсадга мувофиқ, шунда у мижозларни ўзига жалб этади. Битта саҳифага 2 тадан ортиқ баннерни

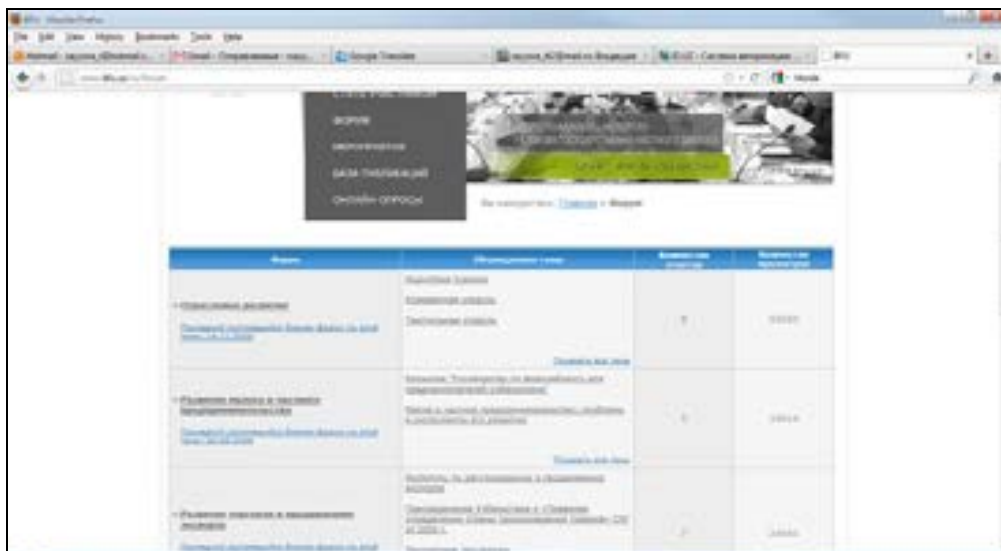
жойлаштирманг. Корхонага тегишли бўлмаган баннерни корхона веб саҳифаси юқорисида жойлаштирманг. Акс ҳолда саҳифангиз мижозлари баннер орқали бошқа саҳифага ўтиб кетади. Одатда ҳамкорлар баннерлари билан алмашади.

- **Конференциялар, учрашувлар** ёрдамида реклама ва маркетинг тадбирларини доимо олиб бориш мумкин. Масалан, корхона янги маҳсулотлари тақдироти конференциясини ўтказиш мумкин. Буни форум ёрдамида ўтказиш мумкин. Конференция ва учрашувларни муваффақиятли ўтказиш учун уларни ташкил этиш бўйича тавсияларни эсланг. Улар 5-бобда келтирилган. Ушбу тадбирларни бошқаринг, акс ҳолда кўзланган мақсадга эриша олмайсиз. Одатда конференция қатнашчилари мавзуга оид бўлмаган саволлар билан қатнашчиларни чалғитади. Ёки қатнашчилар ўртасида низо келтириш учун хабарлар ёзиши мумкин. Бу троллинг деб аталади.

Конференция ва учрашувлар мавзуси ва санаси ҳақидаги маълумотларни аввалдан тарқатган маъкул. Мижозларни ушбу тадбирлар ҳақида веб саҳифа янгиликлари, баннерлар ва ахборотномалар ёрдамида огоҳлантириш мумкин. Агар тадбирлар реал вақтда ўтказилса, маълумотномада тадбир мавзуси, мақсади, ўтказилиш манзили, санаси ва вақти кўрсатилади. Вақт кўрсатилмаса, тадбирда ихтиёрий вақтда қатнашиш мумкин бўлади.

Форумни корхона веб саҳифасида ўрнатиш мумкин. Ёки форумларда корхона бўлимини очиш мумкин. Масалан, www.bfu.uz форумида корхона форумини очиш мумкин. Унда мунтазам равишда мижозлар ва ҳамкорлар билан конференция, учрашув, саволномалар, виртуал қабулхона яратиш мумкин. (рисунок форума www.bfu.uz)

- **Электрон манзил** ёрдамида корхона ахборотномаларини жўнатилишини ташкил этиш мумкин. Масалан, корхона янги маҳсулотлари ва хизматлари, янги лойиҳалари, натижалари ва фойдали тавсиялари мунтазам равишда яратиш ва манзилларга юбориш мумкин. Одатда ушбу ахборотномани олиш учун мижозлар рўйхатдан ўтиши зарур. Бу Сизга мижозлар омборини яратишга ёрдам беради. Ахборотномадаги янги билим ва қизиқарли маълумотлар унинг мижозлари сонини кескин оширади. Ушбу тизимни веб саҳифада ўрнатиш зарур. Шу билан биргаликда корхона янгиликларини ҳамкорлар ёки оммабон веб саҳифалар ахборотномаларида тарқалишини ташкил қилиш мумкин. Баъзи корхоналар ахборотномаларни тарқатишда ҳамкорлик қилишади. Ахборотномаларда маълумотлар тушунарли, қисқа ва расмлар ёрдамида тавсифланади. Ахборотномалар мижозлари одатда қизиқарли маълумотларни ҳамкасабалари ва дўстларига юборадилар. Бу эса корхона маҳсулотлари ва хизматларига янги мижозларни жалб этади. Ахборотномалар ёрдамида сўровномалар ва тадқиқотлар олиб бориш мумкин.

Шундай қилиб Интернет ёрдамида рекламани йўлга қўйиш ва маркетинг тадбирларини ташкил этиш тартиблари билан танишдик. Ушбу тавсияларни корхонада амалга ошириш имкониятларини кўриб чиқинг.

Топшириқ:

Корхонанинг Интернет ёрдамида реклама ва маркетинг тадбирлари ўтказиш бўйича режасини ишлаб чиқинг. www.chamber.uz ва www.bfu.uz саҳифаларида реклама ва маркетинг тадбирларига мисолларни топинг ва уларнинг турларини аниқланг.

Электрон тўлов (SMS To'lov)

Электрон тўловлар – бу Интернет орқали тўловларни масофадан амалга ошириш имкониятидир. Яъни фойдаланувчи банк билан мулоқотни ва пул муомалаларини Интернет орқали амалга оширади. Масалан, Интернет дўконда сотиб олинган маҳсулот пулини Интернет орқали тўлайди. Ёки корхона маҳсулотларни сотиб олиш учун ёки хизматлардан фойдаланиш учун тўловни Интернет орқали бажаради.

Электрон тўловни Интернет ҳамён деб атасак бўлади. Интернет ҳамёндаги виртуал пул миқдорини Интернет орқали билиш ҳам мумкин. Электрон тўлов электрон тижоратнинг муҳим элементларидан бири ҳисобланади.

Банк билан мулоқот банк веб саҳифаси орқали амалга оширилади. Мулоқотни ва тўловларни амалга ошириш учун банк веб саҳифасида махсус механизм (дастур) бўлиши зарур. Одатда ушбу хизматдан фойдаланиш учун рухсатни банк офисида олиш мумкин. Ҳисоб билан дунёнинг ихтиёрий нуқтасидан фойдаланиш ва тўловларни амалга ошириш мумкин. Яна бир афзаллиги тўлов бир зумда амалга оширилади.

Банк веб саҳифасида ишлаш тартиблари одатдаги веб саҳифалар ишлаш тартиби каби амалга оширилади. Бунда фойдаланувчи шахсий кабинети орқали тўловларни амалга ошириши ёки ҳисобидаги тўловлар билан танишиши мумкин.

Электрон тўловлар қуйидаги турлари мавжуд:

- **Банк тўлови** фойдаланувчига банкнинг он-лайн хизмати ёрдамида тўловларни амалга ошириш имконини беради.
- **Кредит карточка** шахсий тўлов воситасидир. Унинг ёрдамида мижоз товар ва хизматларни нақдсиз усулда тўлаши мумкин.
- **Электрон пул** - Электрон чунтакдаги пуллар ёрдамида тўлов амалга оширилади.
- **СМС тўлов** - дўкон ўз электрон тизимига буюртмани юборади ва сўровни мижозга юборади.

Интернетда электрон тўловлар хавфсизлигини таъминлаш муҳим масаладир. Ушбу вазифа билан барча банклар шуғулланади.

Интернетда электрон савдо ривожланиши электрон тўлов имкониятларни кенгайтирмоқда. Натижада харидорлар бевосита уйдан ёки офисдан туриб, маҳсулотларни сотиб олиш имконига эга бўлмоқда.

«SMS-To'lov» тизими Ўзбекистон Савдо-саноат Палатаси мутаххасислари томонидан яратилган. Ушбу тизим уяли телефон ёрдамида смс юбориш орқали тўловни амалга оширишга имкон беради. Ушбу хизмат ёрдамида қуйидаги тўловларни амалга ошириш мумкин:

- Коммунал хизматлар учун тўлов
- Интернет хизмати тўловлари
- Уяли телефон тўловлари
- Савдо-саноат Палатаси хизматлари тўловлари

Электрон тижорат

Электрон тижорат - бу Интернет орқали сотиш ва сотиб олиш имкониятидир. Электрон тижоратни е-тадбиркорлик деб ҳам аташади. Интернетда бугун озиқ-овқат, дори-дармондан тортиб, турли техник воситалар ва технологияларни сотиб олиш ва сотиш мумкиндир. Яъни корхона офисидан чиқмасдан туриб, савдо-сотиқни амалга ошириш мумкин.

Бу технология жадал тарзда ривожланмоқда. Бу савдо-сотиқ муомаласидан юридик ва жисмоний шахслар кенг фойдаланмоқда. Баъзи корхоналар эса савдо-сотиқни тўлиқ Интернетда амалга оширмоқдалар. Ушбу технологиядан фойдаланувчи соҳалар доираси турли-тумандир. Электрон тижорат келиб чиқишига 80 йилда Интернет давлат бюджетининг каттагина қисмидан маҳрум бўлганлиги ва ўзини-ўзи таъминлаши зарурлиги сабабчи бўлди. Шунинг учун Интернетдан ва унинг ресурсларидан тижорат мақсадида фойдаланишга ўтилди. Бунда даромадлар Интернет хизмати ва реклама ҳамда Интернет билан таъминлаш ҳисобига (Интернет провайдерлик) олина бошланди.

Электрон тижорат қуйидаги турлари мавжуд:

- **B2B (Business to business)** – Юридик шахслар орасидаги савдо-сотиқ муомаласи бўлиб, унда корхона бошқа корхона билан савдо-сотиқни амалга оширади. Бу электрон тижоратнинг энг перспектив йуналишларидан биридир. Бу Интернетдаги махсус савдо майдонида амалга оширилади. Одатда корхона ушбу майдонни ташкил этади. Майдонда савдо-сотиқ жараёни тезда амалга оширилади. Масалан, корхона офис учун мебелни Интернет орқали сотилиши билан шуғуллансин. Бошқа корхона офис учун мебель сотиб олмакчи бўлсин. Буюртмачи корхона таклиф ва нархларни ўрганиб чиқиб сотувчи корхонага буюртма беради. Буюртма сотувчи корхонанинг савдо майдонидаги таклифлари ёрдамида тузилади. Сотиб олувчи корхона буюртмани яратгандан сўнг, ҳисоб асосида буюртмага пул утказди. Сотувчи корхона буюртмани тайёрлайди ва буюртмачи кўрсатган манзилга етказди. Буюртмачи буюртма бажарилишини Интернет орқали кузатиши ва назорат қилиши мумкин. Одатда ушбу савдо муомаласи улгуржи муомалалар учун фойдаланилади. Бу усулда вақт ва маблағ тежалади. Чунки иш сафарлар зарурати йўқолади, телефон ва факсга зарурат бўлмайди, ходим вақти тежалади. Энг асосийси савдо-сотиқ муомаласи тезда амалга оширилади.
- **B2C (Business to Customers)** – Юридик шахс ва жисмоний шахс ўртасидаги савдо-сотиқ муомаласи. Ушбу савдо муомаласи чакана савдони амалга оширишда фойдаланилади. Масалан, китоблар, кийим-кечак, техник воситалар, дори-дармонлар ва озиқ-овқат маҳсулотларини сотиб олиш мумкин. Мижоз савдо шаҳобчасига бормасдан туриб, зарур маҳсулотни сотиб олиши мумкин. Бунда буюртма нархи тўлови савдо майдонида амалга оширилади. Бунинг учун мижоз махсус шаклда кредит карточка рақамини киритади. Шундан сўнг сотувчи кредит карточкани текшириб, муомалани амалга оширади. Ушбу технология асосида Интернет савдо шаҳобчалари ишлайди. Улар билан қуйида танишамиз.
- **C2C (Customers to Customers)** – Жисмоний шахслар ўртасидаги савдо-сотиқ муомаласи. Жисмоний шахслар ўртасида амалга ошириладиган савдо муомаласидир. Бу чакана савдо муомаласидир. Ушбу усулда турли маҳсулотларни ва хизматларни сотиш ва сотиб олиш мумкин. Масалан, китоб, кийим-кечак маҳсулотларини, техник хизматларни, таъмирлаш хизматларини, техник воситаларни сотиш ёки сотиб олиш мумкин. Бунга эълонлар тахтаси мисол бўла олади. Одатда ушбу савдо муомаласи нархлар арзонлиги билан мижозларни ўзига жалб этади. Айниқса, дўстингизга совға юборишда бу хизмат қўл келади. Совғани электрон дўкондан бемалол танлаб, уни махсус қоғоз ёки қутига жиҳозлашни ва манзилга кўрсатилган санада етказишни буюртма қилишингиз мумкин.

! Демак, электрон тижорат қуйидаги афзалликларга эга:

- Маҳсулотлар турли-туманлиги.

- Мос турдаги ва нархдаги маҳсулотни тез топиш имконияти.

- *Маҳсулот батафсил тавсифи мавжудлиги (ҳозирги кунда маҳсулот тавсифи билан танишиш билан биргаликда унинг ташиқи кўринишини кўриш имконияти мавжуд).*
- *Дунёнинг ихтиёрий нуқтасидан савдо-сотиқ муомаласини амалга ошириш имкониятининг мавжудлиги.*
- *Савдо сотиқ муомаласини тезкорлиги.*
- *Қозғоз тежалиши.*
- *Маҳсулотни топиш учун вақтнинг тежалиши (маҳсулотни топиш учун дўконма-дўкон юриш, дўконга бориш ва уни қидириш зарурати йўқлиги).*
- *Буюртмани дунёнинг ихтиёрий нуқтасига етказиш мумкинлиги.*

Республикамизда электрон тижорат имкониятларидан фойдаланилмоқда. Ушбу савдо-сотиқ муомаларини амалга ошириш ва ушбу хизматни амалга оширувчи корхоналар мавжуддир. Бу эса ушбу усулларни юридик ва жисмоний шахслар доирасида кенг тарқалишининг омилидир.

Топшириқ:

Электрон тижорат билан шуғулланувчи корхоналар веб саҳифаларини топинг ва уларнинг таклифлари билан танишинг.

Корхона электрон тижорат асосида савдо сотиқни амалга ошириш имкониятларини ўрганинг.

Интернет дўкон

Интернет-дўкон - инглиз тилидан «online shop» ёки «e-shop» бўлиб, Интернетдаги дўконни англатади. Интернет дўкон бу Интернетда маҳсулотлар савдосини амалга оширувчи веб саҳифадир. Фойдаланувчилар Интернет дўкон маҳсулотлари билан танишиб, буюртма бериши ва сотиб олиши мумкин бўлади. Сотиб олинган маҳсулотлар буюртмачи кўрсатган манзилга етказилади.

Одатда етказишга бир неча соат ёки бир-неча кун кетади. Озиқ-овқат моллари одатда бир-неча соат давомида етказилади. Бошқа моллар эса бир-неча кун давомида етказилади. Агар Интернет магазин бошқа мамлакатда жойлашган бўлса етказишга кўпроқ вақт талаб этилади.

Тез етказиш имкониятлари ҳам мавжуд, Лекин бу ҳолда етказиш нархи баланд бўлади.

Одатда Интернет дўконлар мамлакат доирасида молларни бепул етказишади. Дўконга бориш, уни кидириш, дўконма-дўкон юриш зарурати йўқолиши, вақт ва асабни тежалиши, маҳсулотни кўрсатилган манзилга етказилиши ушбу технологияни оммавийлаштирмоқда. Бу усул ёрдамида дори-дармондан тортиб, санаторийларга чипта сотиб олиш мумкиндир. Сотувчи корхона буюртмалари асосида маҳсулотларга бўлган талабларни ўрганиш имконига ҳам эга бўлади.

Интернет дўкондаги нархлар одатдаги дўкондагидан арзонроқ бўлади. Чунки одатдаги дўконни бошқариш учун жой, чунки омбор, ишчилар, сотувчилар, административ ходимлар, техника, коммуникациялар кабилар зарур бўлади. Бу анчагина ҳаражат талаб этади. Интернет дўкон учун улардан баъзилари зарур бўлади. Масалан, омборхона, коммуникациялар, административ ходимлар кабилардир.

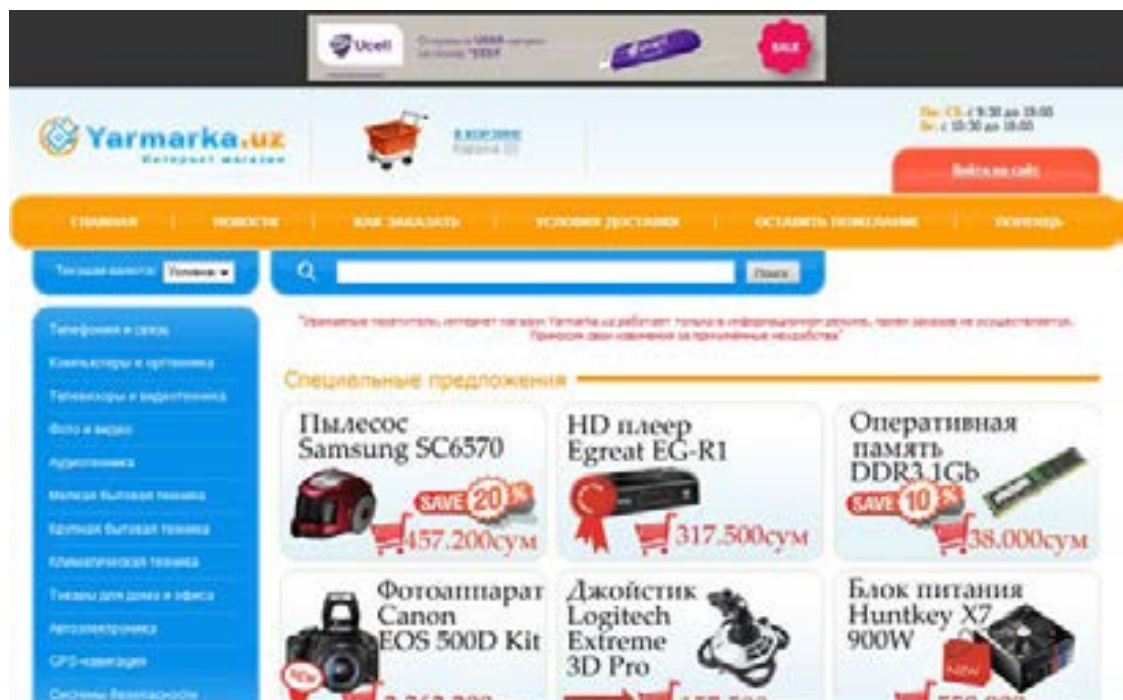
Интернет дўконда савдо-сотиқ муомаласи қуйидаги жараёнларни ўз ичига олади:

- Интернет дўкон молларини ўрганиш
- Буюртмани яратиш
- Буюртмани расмийлаштириш
- Тўловни амалга ошириш
- Буюртмани етказилиши

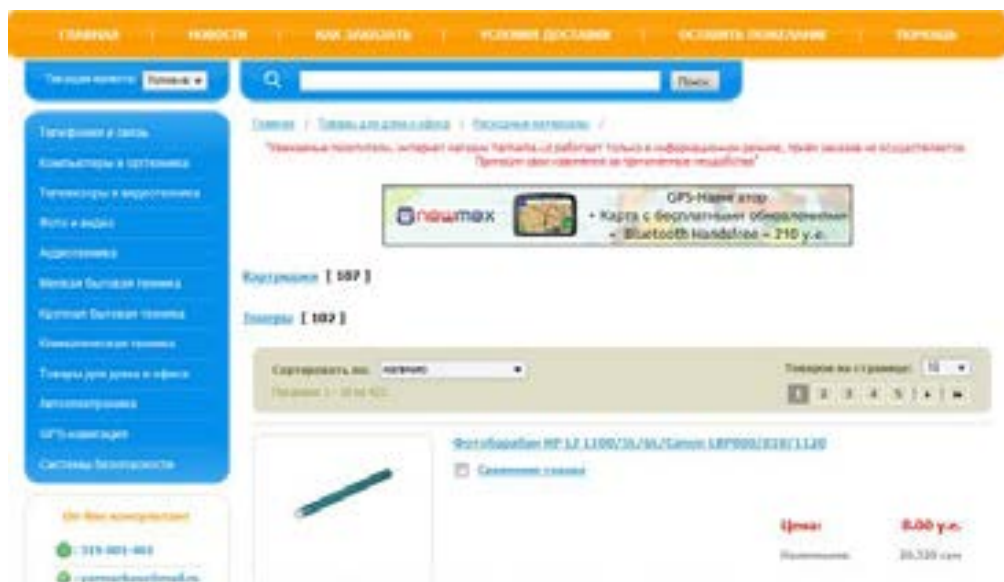
Қуйида ушбу жараёнлар тавсифини келтирамыз.

- **Интернет дўкон молларини ўрганиш** - Авваламбор Интернет дўкон саҳифасига кириш зарур. Унда одатда моллар каталоги берилади. Дўконда моллар расми, тавсфилари, ўлчамлари келтирилади. Интернет дўкон мижоз талаблари ва хоҳишларини ҳисобга олади. Масалан, мижоз молнинг рангини ёки шаклини танлаш имкониятига эга бўлади.

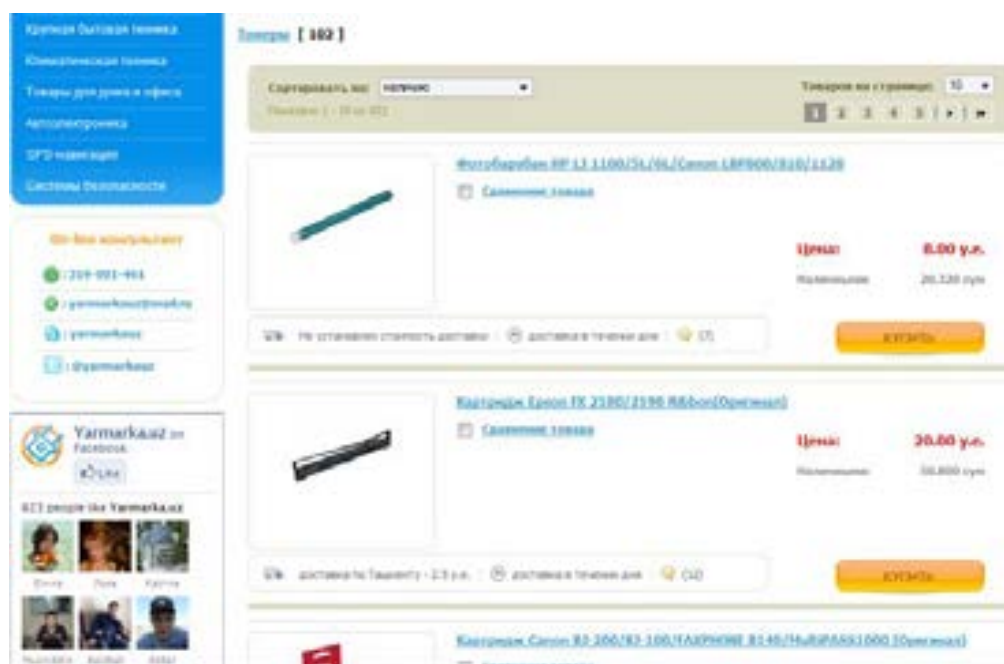
Мижоз танлаган молларни виртуал саватчага ташлайди. Виртуал саватчада мижоз танлаган моллар рўйхати ҳосил бўлади. Агарда бирор молни сотиб олиш истаги йўқолган бўлса, уни саватчадан олиш мумкин. Ёки саватчага молларни қўшиш мумкин. Молларни танлашда уларнинг ўлчамига эътибор беринг. Баъзи моллар расмда катта кўринади, аслида эса ўлчамлари кичик бўлади. Шунинг учун молнинг ўлчамларини текширинг. Яъни мижоз фақатгина дўкон расталарида айланиб, зарур молларни танлаши ва саватчага ташлаши етарли. (рисунок каталога товаров Интернет магазина)

- **Буюртмани яратиш** – Виртуал саватчада маҳсулотларни йиғиб дўкон учун буюртма яратилади. Рўйхатда молларнинг коди, номи, нархи, сони ва жами нархи кўрсатилади. Буюртмани текшириш ва зарур холда ўзгартиришларни киритиш мумкин (рисунок каталога товаров Интернет магазина).

- **Буюртмани расмийлаштириш** – буюртма тайёрланган кейин **Заказать** ёки **Купить** тугмачалари ёрдамида буюртма расмийлаштирилади. Натижада кейинги боскичда тўлов амалга оширилади. (рисунок приема заказа).

On-line консультант

☘ : 319-001-461

@ : yarmarkauz@mail.ru

\$: yarmarkauz

✉ : @yarmarkauz

Буюртмани телефон, электрон манзил ёрдамида ҳам амалга ошириш мумкин. Бу маълумотлар одатда дўкон саҳифасида берилади.

- **Тўловни амалга ошириш** – буюртма учун тўлов усули сўралади. Қуйидаги тўлов тизимларидан бирини танлаш зарур:
 - Кредит карточка
 - Банк тўлови
 - Электрон пул
 - СМС тўлов
 - Накд пул – Буюртма нархи буюртма етказилганда нақд пул ёрдамида тўланади.

Тўлов амалга оширилгандан сўнг буюртма қабул қилинади ва расмийлаштирилади. (рисунок способов оплаты) Республикамизда Интернет дўконлар асосан банк тўлови, Электрон пул, СМС тўлов ва нақд пул тўлов усулларида фойдаланади.

- **Буюртмани етказилиши** – Дўкон мижоздан буюртмани қаерга, қачон ва қайси вақтда жўнатилишини сўрайди. Мижоз манзил, сана ва вақтни кўрсатиши зарур. Баъзи дўконлар алоқа учун телефонни сўраши мумкин. Буюртма жавоблар асосида мижозга курьер ёки почта орқали етказилади. (рисунок доставленного товара покупателю). Дўкон ўз курьер хизматига ёки курьер хизмати кўрсатувчи корхона хизматидан фойдаланиши мумкин.

Шундай қилиб, корхона учун зарур молларни Интернет дўкондан сотиб олиш мумкин. Бу корхона учун қулайликлар яратади. Яъни молни сотиб олиш учун дўконни топиш, у ерга бориш ва олиб келиш зарурати бўлмайди. Интернет дўкон хизматларидан мунтазам равишда фойдаланилса, Интернет дўкон корхона учун имтиёзлар бериши мумкиндир. Шунинг учун Интернет дўконнинг ушбу афзалликлари унинг фойдаланувчилари доирасини кенгайтиради.

Интернет дўконни яратиш учун мутахассислар хизматидан фойдаланиш зарур. Чунки Интернет дўкон веб саҳифасида савдо-сотиқни амалга ошириш механизмини ишга тушириш зарур бўлади. Бу механизм маҳсулотларни Интернет дўконга қўйиш ва олиш, уларни қидирувини амалга ошириш, тўловни амалга ошириш, омборхона ишини автоматлаштириш, буюртмаларни яратиш ва бошқариш каби вазифаларни амалга ошириши зарурдир. Шу билан биргаликда молиявий ва солиқ ҳисоботларни тайёрлаш ҳам зарурлигини унутмаслик керак. Интернет дўкон албатта қайд қилиниши зарур.

! Интернет дўкон оммавий бўлганлиги учун унда реклама бериш фойдалидир. Шунинг учун Интернет дўконлар реклама хизматларидан ҳам фойда олиши мумкин.

! Ҳозирги кунда ахборотни сотувчи дўконлар ҳам мавжуд. Уларнинг асосий маҳсулоти ахборотдир. Масалан, иш биржаси, жамоа тармоқлари, танишини веб саҳифаларидир. Одатда ушбу саҳифалардан фойдаланиш учун рўйхатдан ўтиш зарурдир. Ушбу имконият бепул бўлади. Лекин веб саҳифаларни бошқа имкониятларидан фойдаланиш текин бўлмайди. Шу билан биргаликда ушбу тармоқлар фойдаланувчилар омборига эга бўлади. Ушбу маълумотлар тадбиркорлар учун фойдалидир.

Мисол тариқасида маҳаллий ва халқаро Интернет дўконларни Интернетдан мустақил равишда топинг. Корхонага зарур бўлган маҳсулотлар сотувчи Интернет дўкон маҳсулотларини ўрганинг.

Топширик:

www.yarmarka.uz веб саҳифани очинг. Унда Сизга қизиқарли бўлган маҳсулотлар тавсифи билан танишинг. Бирор маҳсулотни буюриш тартиби билан танишиб кўринг. Он-лайн консультант орқали буюртма қилиш тартиблари билан танишинг.

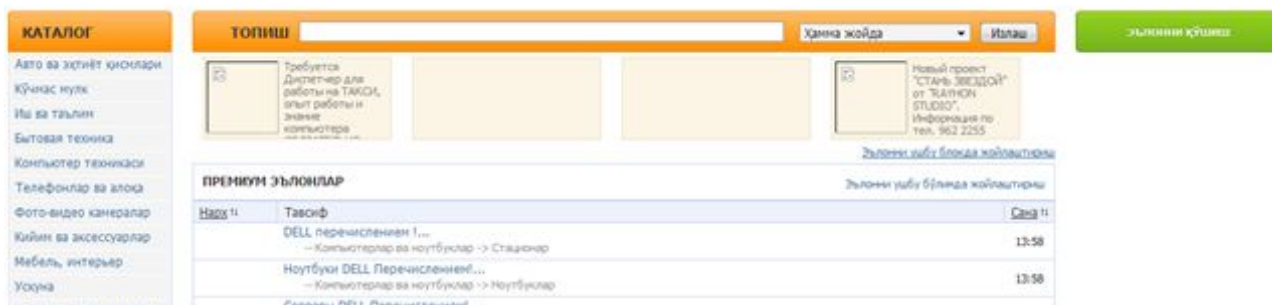
Эълонлар майдони

Эълонлар майдони – бу эълонлар жойланган майдондир. Уни эълонлар электрон тахтаси ҳам деб аташади.

Дастлаб янгиликлар ва эълонларни чоп этиш вазифасини [BBS](#) бажарар эди. У айнан шу мақсадда яратилган эди. **BBS** (инглиз тилидаги **Bulletin Board System** сўзининг бош ҳарфларининг қисқартмаси бўлиб, у эълонларнинг электрон тахтаси деб таржима қилинади. **BBS** хизматларини бепул ва пуллик кўрсатувчи корхоналар мавжуд.

Интернет таракқиёти натижасида ушбу вазифани бепул бажарувчи турли саҳифалар яратилди. Уларда юридик ва жисмоний шахслар янгилик ва эълонларни эълон қилади. Эълонлар турли мавзуда бўлиши мумкин. Масалан, корхона маҳсулот ва хизматларини реклама қилиши ёки жисмоний шахслар шахсий молларни ёки хизматларни таклиф этиши мумкин. Бу куйидаги эълонларни ўз ичига олиши мумкин: тренинглари, компьютер техникасини сотиб олиш, компьютер техникасига техник хизмат кўрсатиш, ишлатилган компьютерни сотиш, таржимонлик хизматлари қабилидир.

Баъзи журнал ва газеталар ҳам веб саҳифаларга эга. Улар ҳам эълонлар ва янгиликларни чоп этадилар. Республикамизда электрон эълон майдонлари кенг тарқалган. Энг оммабоп веб саҳифа www.torg.uz саҳифасидир. Унда турли мавзудаги эълонлар ва янгиликлар эълон қилинади. Агар Сиз бирор маҳсулотни сотиб олмакчи бўлсангиз, ушбу сайтда мос эълонлари билан танишишингиз зарур. Шу билан биргаликда агар бирор маҳсулотни сотмоқчи бўлсангиз, ушбу саҳифадан фойдаланишни тавсия этамиз. Унинг кўриниши куйидагичадир:

Ушбу веб саҳифа қидирув тизимга ҳамда каталогларга эга. Ушбу имкониятлар ёрдамида Сизга керакли бўлган таклифни тезда топиш мумкин. Ёки маҳсулотингизга бўлган талабгорлар билан тезда боғланишингиз мумкин.

Электрон эълонлар каталоги мавзулар бўйича бўлимларга ажратилган. Бўлим мавзуси асосида зарур эълонни бериш ёки топиш мумкин. Мисол тариқасида «**Компьютерная техника**» бўлими эълонлари билан танишайлик.

КАТАЛОГ

Авто и запчасти
Недвижимость
Работа и образование
Бытовая техника
Компьютерная техника
Телефоны и связь
Фото и видео
Одежда и аксессуары
Мебель, интерьер
Оборудование
Строительство
Услуги
Бизнес и партнерство
Товары для детей
Животные и растения
Полоски и смазки

НАЙТИ

Везде

Поиск

приглашаем всех посетить новый клуб "STATUS" расположенной по адресу: ул. Шота Руст

Подбор главбухов, финансистов, Топов. тел: 158-22-39 Александра

[Разместить объявление в этом блоке](#)

ВСЕ ОБЪЯВЛЕНИЯ РАЗДЕЛА КОМПЬЮТЕРЫ И НОУТБУКИ

[Разместить объявление в этом разделе](#)

Цена ¹¹	Описание	Дата ¹¹
	ПРОДАМ СИСТЕМНЫЙ БЛОК 4X ЯДЕРНОГО, состояние: новое... -- Компьютеры и ноутбуки -> Стационарные	20:07
460 у.е.	Новые офисные ноутбуки Acer Aspire 5742 по низким ценам.... -- Компьютеры и ноутбуки -> Ноутбуки	12:47
470 у.е.	Новые Ноутбуки_2011 Года I Core -2 и Core -3 _I_ (от 450 до 700 у.е_) ... -- Компьютеры и ноутбуки -> Ноутбуки	11:16
1 200 у.е.	Новые Модели Мощных Ноутбуков Hewlett-Packard в магазине SAMSUNG 42... -- Компьютеры и ноутбуки -> Ноутбуки	10:29
	ПРОДАМ СИСТЕМНЫЙ БЛОК 4X ЯДЕРНОГО, состояние: новое... -- Компьютеры и ноутбуки -> Стационарные	09:55
444 у.е.	DELL INSPIRON M5030 : 15,6" HD LED + WEBCAM / AMD ATHLON(tm) II P360 @ 2,3 ... -- Компьютеры и ноутбуки -> Ноутбуки	02/11
	СРОЧНО!!! TG AVERATEC 4300 SERIES (K.O.R.E.A) ORIGINAL! Intel Core Duo 1.83.2X	

ДОБАВИТЬ ОБЪЯВЛЕНИЕ

ФИЛЬТР

[Очистить фильтр](#)

Тип предложения

☐ Продажа
☐ Покупка
☐ Снятие в аренду
☐ Сдача в аренду
☐ Обмен
☐ Отдам даром
☐ Приму в дар
☐ Лизинг

Цена

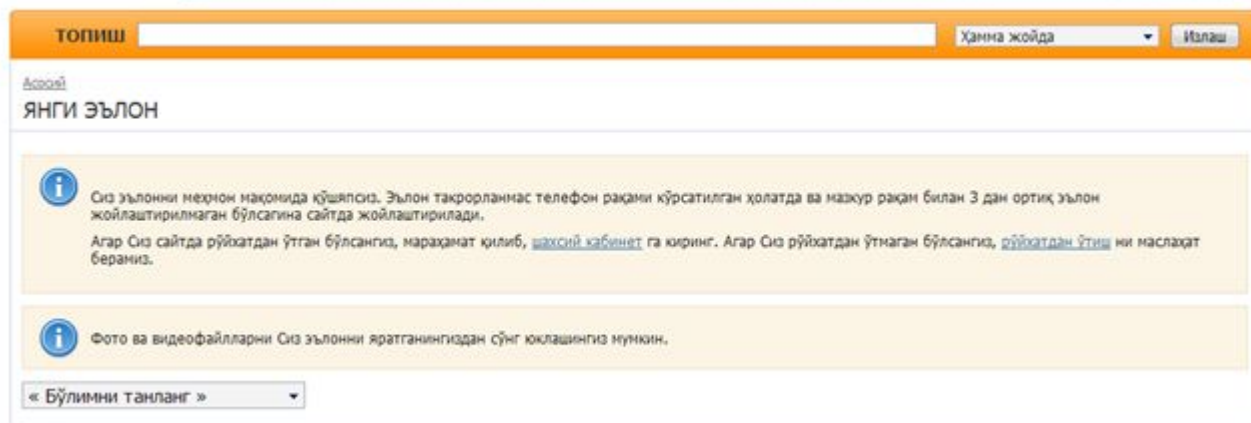
от до

валюта

Применить

Эълонларни саралаш имконияти мавжуд. Буни экраннинг ўнг томонида жойлашан **Фильтр** менюси ёрдамида амалга ошириш мумкин. Саралашни амалга ошириш учун саралаш тартибини белгилаш ва **Применить** тугмачасини босиш зарур. Саралашни сотиш, сотиб олиш, алмаштириш, арендага бериш ва совга қилиш ҳақидаги эълонлар бўйича амалга ошириш мумкин. Нархи бўйича ҳам саралаш имконияти мавжуд.

Эълонларни қўшиш тартиби жуда осондир. Бунинг учун **Эълонни қўшиш/Добавить объявление** тугмачасини босинг. У экраннинг ўнг томонида жойлашган. Натижада қуйидаги дарча ҳосил бўлади.

Дарча мазмуни ва эълон бериш тартиби билан танишинг. Эълон бериш учун рўйхатдан ўтиш зарур. Кейин эълонни киритинг. Эълонда фото ва видеофайлларни эълонни киритгандан сўнг юклаш мумкин. Эълонни киритишда зарур бўлимни рўйхатдан танлаш зарур.

Эълонни киритиш учун махсус шаклдан фойдаланилади. Эълонда боғланиш учун маълумотларни тўлиқ бериш мақсадга мувофиқ. Яъни корхона номи ёки исм, электрон манзил, телефон рақами, веб саҳифа манзили киритилади.

Дастлаб эълон мавзуси ва муаллифи экранда акс эттирилади. Эълонни тўлиқ ўқиш учун унда сичқонча тугмачаси босилади.

Эълонлар майдонлари сони кундан-кунга кўпайиб бормоқда. Баъзи майдончаларда эълон бериш учун рўйхатдан ўтиш зарурати йўқ. Баъзи майдонларда чекли эълонларни бепул бериш мумкин. Ҳар бир майдонча ўз тартиб қоидаларини ўрнатади.

Баъзи эълонлар майдони аниқ мавзуларга бағишланган бўлади. Айрим майдонлар дам олишга оид эълонлардан ташкил топади. Масалан, компьютер техникасига оид эълонлар ёки шаҳар маданий ҳаётига тегишли бўлган эълонлар.

Эълонлар майдонида эълонни кўшгандан сўнг у майдон администратори томонида кўриб чиқилади. Эълоннинг веб саҳифага жойлашиши администратор ҳулосасига боғлиқ бўлади. Бундай веб саҳифаларда эълонлар администратор томонидан модерация қилинади. Яъни бошқарилади. Баъзи майдонлар эълонлар модерация қилинмайди.

Эълонларни модерация қилган мақсадга мувофиқ. Чунки баъзи фойдаланувчилар хазил сифатида ёки зарар қилиш мақсадида ноўрин эълонларни қўйиши мумкин. Шунинг учун эълонлар майдони фойдаланувчилари эътиборини ноўрин эълонлардан халос этиш учун эълонларни модерация қилиш мақсадга мувофиқ.

Эълон мазмуни қанчалик тўлиқ бўлса, шунчалик эълонда кўрсатилган мақсад тезроқ эришилади. Мазмун аниқ, тушунарли ва зарурий тавсифларга эга бўлиши ва боғланиш учун телефон ва электрон манзилни ўз ичига олиши зарур. Масалан, компьютер сотмоқчи бўлсангиз, эълонда компьютер тавсифини ва телефон ёки электрон манзилни кўрсатиш зарур.

! Эълонларни бир-неча рўзномада эълон қилгандек, эълонни бир-неча эълонлар майдончаларида жойлаштирган мақсадга мувофиқ. Агар эълон фойдаланувчилар эътиборини тезроқ жалб қилишини истасангиз, эълонни эълонлар майдончасининг кўзга кўринарли жойида беришингиз зарур. Бунда баннерлардан фойдаланган тезроқ натижа беришини ҳисобга олинг.

Шундай қилиб корхона маҳсулотлари ва хизматлари ҳақидаги маълумотларни кенг оммага ёйиш учун эълонлар майдонлари хизматидан фойдаланиш самаралилир.

Топширик:

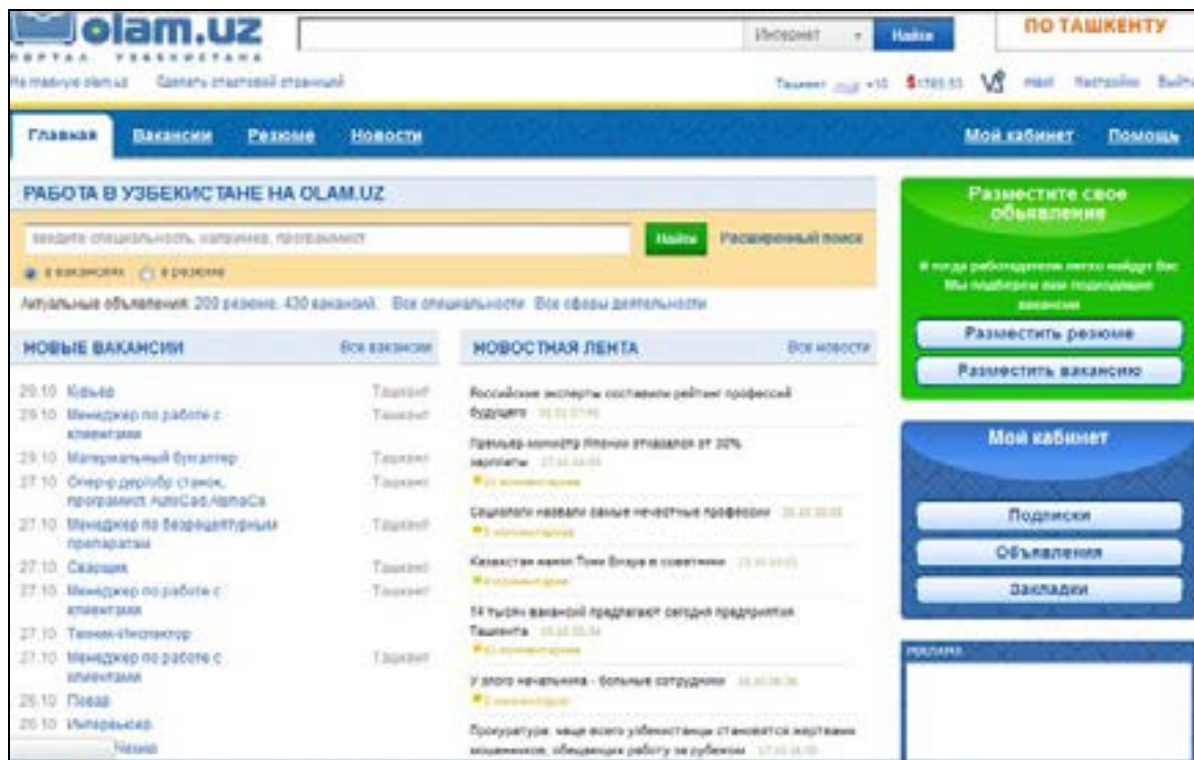
Интернетда Ўзбекистондаги эълонлар майдонларини топинг ва улардаги эълонлар билан танишинг.

www.torg.uz веб саҳифасида рўйхатдан утинг. Ундаги каталоглар билан танишинг. Корхонангиз маҳсулотлари ҳақида эълонни мос бўлимга киритинг.

Электрон биржа

Электрон тижоратнинг кўринишларидан бири электрон биржадир. Анъанавий биржалар фаолиятини Интернет орқали самарали амалга ошириш мумкин. Масалан, электрон иш биржалари мавжуд.

Электрон иш биржаси ёрдамида иш ёки корхонага ходимлар топиши мумкин. Бунинг учун махсус электрон биржа саҳифалари мавжуд. Ёки қимматбаҳо қозғозлар биржалари ёки маҳсулотлар биржаларидир. (рисунок электронной биржи)

Биржа бу савдогарлар қимматбаҳо қозғозларни ёки маҳсулотларни сотиш ёки сотиб олиш мумкин бўлган жойдир. Электрон биржа ушбу муомалани Интернет орқали бажарилишини таъминлайди. Интернет электрон биржа мижозлар фаолиятини енгиллаштиради ва уларнинг доирасини кенгайтиради.

Анъанавий биржада савдогарлар трейдер деб аталади. Шартномаларни брокерлар тузадилар. Брокерлар бу савдогарларнинг вакиллари дир. Биржа савдосида брокерлар экрандаги маълумотларни кузатиб борадилар ва шартномаларни тузиш учун биржа майдонида югуриб юрадилар. Компьютерлар ёрдамида эса брокерлар шартномаларни иш жойида тезда тузадилар. Яъни Интернет брокерлар ишини енгиллаштиради. Ҳозирги кунда Интернетнинг ихтиёрий фойдаланувчиси турли биржаларда ўз компьютеридан иштирок эта олади.

Биржа сервердан ва мижозлар компьютерларидан ташкил этади. Биржани администратор ўз компютери орқали бошқариб боради. Трейдерлар Интернет биржага офисдан боғланиши мумкин ва биржа фаолиятида қатнашиши мумкин. Ҳар бир трейдер биржада иштирок этиши учун аввал руйхатдан ўтиши зарур. Трейдер кайдномаси ёрдамида муомалаларни амалга ошириш мумкин.

Топшириқ:

Интернет биржаларни Интернетда топинг ва уларни фаолияти билан танишинг. Масалан, www.uzjobs.com биржаси иши билан танишинг.

Адабиётлар

1. "Информатизация" ҳақидаги қонун, Ўзбекистон Республикаси Президенти, Ислом Каримов, Тошкент ш., 1993 йил 7 май.
2. Постановление Кабинета Министров Республики Узбекистан «О мерах по организации разработки программы развития компьютерных и информационных технологий на 2001-2005 годы, обеспечения широкого доступа к международным информационным системам «Интернет» (23 мая 2001 г. №230)
3. Указ Президента Республики Узбекистан "О дальнейшем развитии компьютеризации и внедрении информационно-коммуникационных технологий" (30 мая 2002 г. № П-3080)
4. Постановление Кабинета Министров Республики Узбекистан «О дальнейшем совершенствовании деятельности в сфере информационно-коммуникационных технологий» (27 сентября 2002 год № 36).
5. Постановление Президента Республики Узбекистан "Об организации информационно-библиотечного обеспечения населения республики" (20 июня 2006 года)
6. Тадбиркорлар учун компьютер. Компьютердан бизнестан қандай қилиб, унумли фойдаланиш мумкин. Қўлланма, Тошкент, 2010.
7. Берченко Н., Березовская И. Самоучитель по работе в Интернет и каталог ресурсов. Минск, 1999г.
8. Библия мультимедиа: Пер. с англ./ Уинн Л.Рош. - К.: Издательство «ДиаСофт», 1998. - 800 с.
9. Нехаев С.А., Кривошей Н.В. Основные понятия прикладной интернетики, Москва, 2001 й.
10. Distance Learning Conference: Experience and Development. IREX, Tashkent, 2001.
11. Материалы конференции по телемедицине, 2010.
12. Professional Development in Distance Learning, AED, 1998.
13. Александр Сучков, Маъруфа Азизова. Қизиқарли фактлар. Бутун жаҳон ўргимчак тўри. Интернет ва доменлар тарихидан. – www.infocom.uz
14. Макс Хигер. Наконец и Вам Доступны 10 Главных Секретов Сбора Целевых Подписчиков Для Своей Рассылки.
15. Марахимов А., Раҳмонкулова С.И.. Интернет ва ундан фойдаланиш асослари. Ўқув қўлланма. ТГТУ нашриёти. Тошкент, 2001, 176 бет, расмлар.
16. Раҳмонкулова С.И., Розиев Ф.З.. Виртуал кутубхона. Тошкент-2000, 80 бет.
17. Раҳмонкулова С.И. Масофадан ўқитиш технологияси. IREX, Тошкент 2001, 144 б., расмлар.
18. Раҳмонкулова С.И. Таълимда ахборот коммуникацион технологиялар. Ахборот ресурс маркази. Қўлланма. 160 б. Тошкент 2008, “Умумтаълим мактаблари учун дарсликлар ва ўқув адабиётларини нашр қилиш тизимини такомиллаштириш” лойиҳаси, ОТБ, ABU Consult Berlin GmbH
19. Қосимов С.С. Ахборот технологиялари. Тошкент. Ўқув қўлланма. Алоқачи, 2006, 370 бет.
20. <http://www.web-palette.ru>
21. www.mediaweb.ru
22. <http://lex.uz/guest/doc/925847#927248>
23. <http://ict.gov.uz>
24. <http://bizzon-blog.com/?cat=15>
25. www.globalscience.ru
26. www.internetworldstats.com
27. www.compdoc.ru
28. <http://ru.wikibooks.org>
29. <http://www.profoto.uz/>

30. Антон Коваленко. Фотография. Шаг первый, младенческий -
<http://infocom.uz/2009/07/02/fotografiya-shag-perviy-mladencheskiy/>

Лугат

А

Абонент/Абонент/ Subscriber	Интернет хизматидан фойдаланувчи юридик ёки жисмоний шахс.
Авторизация/Авториза ция/Authorization	Фойдаланувчига Интернет ёки маълумотларни қайта ишлаш тизимларидан фойдаланиш ваколати берилиши тушунилади.
Адрес/Адрес/Address	Манзил, файлнинг компьютерда, системали қурилмаларда, тармоқда ёки ихтиёрий маълумотлар манбаасида жойини кўрсатувчи ягона код ёки рақам.
Ай-Пи-телефон/ Ай-Пи-телефония/ IP-phone	Интернет IP –тармоғидан халқаро ва шаҳарлараро телефон суҳбатларини, факслар узатишни ташкил қилиш воситаси сифатида фойдаланишга имкон берадиган технология.

Б

Баннер/Баннер/Banner	Маҳсулот ёки хизматни намойиш қилувчи графикли ёки матнли гиперкўрсатма. Баннер маҳсулот ёки хизматни тавсифловчи саҳифани очади. Одатда баннерлар турли интернет саҳифаларида фойдаланувчиларни жалб қилиш, саҳифани оммавийлаштириш мақсадида жойланади.
Бет/Страница/Page	Браузер ёрдамида очиш ва кўриш мумкин бўлган уникал манзилли ҳужжат. Одатда у матнли, графикли, овозли, видео ва анимацияли, гиперкўрсаткичли маълумотларга эга бўлган ҳужжатдир.
Бизнес-ечим/Бизнес решение/Business solutions	Фаолияти Интернет технологиялар (порталлар, Интернет- оммавий ахборот воситалари, электрон магазинлар, электрон аукционлар ва бошқалар)га асосланган тизим.
Бош саҳифа/Главная страница/Home page	Браузер дастури саҳифани экранга чақирганда ҳосил бўладиган саҳифанинг бош бети. Одатда бош бет саҳифани дарвозаси вазифасини бажаради.
Браузер/ Браузер/Browser	Интернет саҳифалари ва ресурслари билан ишлашни таъминловчи дастур. Одатда браузер электрон почта, янгиликлар ва мулоқот дастурлари таъминланади.

В

Веб-сайт/ Веб-сайт/Web site	Мазмун бўйича жамланган веб саҳифалар мажмуи.
Видеокиритиш/Видеовв од/Video asinput	Интернетнинг видеоресурслари билан фойдаланувчининг шахсий компьютер билан ўзаро мулоқотини таъминлайдиган қурилма.
Видеоконференция/Вид еоконференция/Video	Узоқлашган гуруҳлараро йиғилиш ва мунозараларни Интернетда тасвирлар намойиши асосида ташкил этиш технологиясидир.

conferencing	Узатилаётган маълумотлар видеомаълумот, график, файл ва иловалардан ташкил этиши мумкин. Бу технология конференция қатнашчиларига реал вақтда эшитиш, кўриш ва ҳамкорлик қилиш имкониятларини яратади.
Г	
Гипермедиа/Гипермедиа/Hypermedia	Гипермуҳит. Ихтиёрий турдаги маълумотларни бир-бирига боғлиқ бўлимлар шаклида тасвирлаш технологияси. Иловалар ёрдамида тармоқлараро маълумотларни рақамли тасвирлаш усули. Маълумотлар матн, график, овозли ёзув, мултипликация, расм ёки бажариладиган ҳужжат шаклида кўрсатилиши мумкин.
Гиперкўрсатма/Гиперссылка/Hyperlink	Интернет саҳифасидаги бошқа объект билан боғловчи белгиланган объект. Ахборотнинг турли таркибий қисмлари орасидаги алоқа. WWW доирасида объектдан объектга ўтишни таъминлайди.
Гиперматн/Гиперссылка/Hypertext	Ҳужжатдаги матннинг бирор қисмига ёки бошқа ҳужжатга боғлиқликни кўрсатувчи илова.
Глобал тармоқ/Глобальная сеть/Wide area network	Умумий алоқа протоколига, уланиш усуллари ва маълумот алмашиш протоколларига эга бўлган, локал ахборот тармоқларини бирлаштирувчи тизим.
Горизонтал портал/Горизонтальный портал/Horizantal portal	Горизонтал портал умумий характердаги турли хизматларни таклиф қилувчи веб саҳифа.
Д	
Домен/Домен/Domain	Интернетда маълумотлар саҳифаларда жойлашади. Ҳар бир саҳифа ўз номига эга. У DNS (Domain Name Service , инглиз тилидан маъносини англатади.) деб аталади. Қисқача домен маъносини англатади. Доменлар ёрдамида Интернетда файллар тизими тартиблаштирилади. Домен бир неча доменлардан ташкил топиши мумкин. Доменлар биринчи, иккинчи ва учинчи даражали бўлади.
Ж	
Жаҳон ўргимчаги/Всемирная сеть/World wide web, WWW or Web	Интернетнинг иловаларидан биридир. Бутун дунё мультимедиа ҳужжатларини гиперматн ёрдамида боғлайди ва улар орасида содда ва универсал ахборот алоқани ўрнатади.
Жамоа тармоқлари/социальные сети/Social networks	Интернетнинг мулоқот қилиш учун имкониятларидан биридир. Интернетда қизиқиш ва дунёқараш асосида одамларни топиш имконияти мавжуд. Тармоқ орқали улар билан мулоқот қилиш ва тажриба алмашиш мумкин. Жамоа тармоқлари жамиятнинг муҳим бир қисмига айланмоқда.
И	
Интернет/Интернет/Internet	IP протокол асосида бир-бири билан боғланган оммавий юқори даражадаги коммуникация хизматига эга глобал ахборот тизими.
Интернет-дўкон(Етказиб беришни ҳисобга олган ҳолда харидорга (юримдик шахс ёки

раста)/Интернет-магазин/Internet-shop	жисмоний шахс) тўғридан-тўғри молни сотиш амалга ошириладиган Интернетдаги жой. Харидорлар учун ахборот, буюртма қабул қилиш ва сотиш Интернет дўкон саҳифасида амалга оширилади.
Интернет-провайдер/Интернет-провайдер/Internet service provider, ISP	Фойдаланувчиларга Интернет хизматини кўрсатувчи маҳаллий компания.
Интернет-телефония/Интернет-телефония/Internet phone	Телефон вазифаси учун Интернетнинг одатдаги каналларидан фойдаланадиган хизмат.
Интернет хизмати/Интернет сервис/Internet service	Интернет объектларига хизмат қилиш жараёни. Хизмат турли фойдаланувчиларга кўрсатилади. Энг кенг тарқалган хизматлар: маълумотларни сақлаш ва узатиш, овозли ва электрон почта, конференция, видео сервис.
Кўчма Интернет/Мобильный Интернет/Mobile Internet	WAP протоколи асосида Интернетга симсиз уланиш технологияси.

К

Криптография/Криптография/Cryptography	Ҳимоялаш, махфийлаш мақсадида маълумотларни шаклини ўзгартириш усули. Бу маълумотларни бошқалардан ҳимоя қилишнинг муҳим асосларидан биридир. Бу махфий маълумотлар билан ишловчи бошқарма, корхона ва компанияларга жуда зарурдир.
---	---

Л

Кўчма Интернет/Мобильный Интернет/Mobile Internet	WAP протоколи асосида Интернетга симсиз уланиш технологияси.
--	--

М

Магистраль/Магистраль/Backbone	Тармоққа уланган асосий алоқа тармоғи. Йирик тармоқлар учун кўпинча оптик толалардан фойдаланилади.
---------------------------------------	---

Mazmun/Контент/Content	Сервердаги ихтиёрий маълумотлар: матн, графика, мультимедиа, анимация. Саҳифалар гиперматнлар ёрдамида ташкил этилади.
-------------------------------	--

Маршрутлаштириш/Маршрутизация/Routing	Коммуникацион тармоқда ахборот узатиш йўлини аниқлаш жараёни.
--	---

Масофавий	Масофадан туриб, таълим бериш ёки ўқиш технологиясидир.
------------------	---

**Ўқитиш/Дистанционное
обучение/Distance
learning**

**Масофавий
таълим/Дистанционное
образование/Distance
education**

Бу масофавий ўқитиш усуллари қўлланган ҳолда кенг халқ оммасига кўрсатиладиган замонавий таълим хизматлари мажмуасидир.

Модем/Модем/Modem

Фойдаланувчи компьютердаги сонли маълумотларни телефон тармоғи ёрдамида узатувчи ва қабул қилувчи махсус қурилма.

О

**Обуна янгиликлари/
Новостные
рассылки/Maillists**

Интернетнинг хусусий протоколига эга бўлмаган электрон почта ёрдамида ишлайдиган энг оддий хизмат туридир. У барча обуначиларга хабарларни битта электрон манзил орқали узатади.

**Он-лайн курс/
Он-лайн курс/On Line
course**

Аниқ бир мавзудаги реал вақтда доимо ишлаш мумкин бўлган Интернетдаги курс. Масофадан ўқитишнинг асосий қулай элементларидан биридир.

**Онлайн
технология/Онлайн
технология/On line**

Реал вақт давомидаги доимий боғланиш. Информацион фазодаги маълумотлар коммуникациясини амалга ошириш усули. Бунга, чат, аудио ва видеоконференция мисол бўла олади.

**Оффлайн
технология/Оффлайн
технология/Off line**

Маълумотларни қабул қилиш ва узатиш учун боғланиш усули. Бу коммуникациянинг асинхрон усулидир. Бунга обуна рўйхатлари, янгиликлар обунаси, электрон форумлар мисол бўла олади.

П

Пакет/Пакет/Packet

Маълумотнинг тармоқ ёки алоқа каналида узатилиш бирлиги. Пакетнинг ҳажми фойдаланилаётган маълумотлардан, жўнатувчи ва қабул қилувчи ҳақидаги маълумотлардан ташкил топган байтлар тўпламидир.

Парол/Пароль/Password

Системага кириш учун ҳарф ва рақамлардан иборат код.

Портал/Портал/Portal

Портал - бу дарвозадир. Баъзилар портални турли-туман маълумотларга эга бўлган сервер деб ҳисоблайдилар. Портал - бу фойдаланувчига қулай усулда маълумотлар билан таъминловчи саҳифадир.

**Протокол/Протокол/
Protocol**

Протокол-компьютерлар ва дастурлар маълумот алмашишда фойдаланадиган қонун-қоидалар мажмуидир. Турли протоколлар мавжуд. Уларнинг асосий вазифаси алоқани таъминлашдир. Масалан, WAP (Wireless application protocol) интернетни тармоқсиз қурилмалар (уяли телефон, чўнтак компьютер ёрдамчиси) орқали таъминлайдиган протоколдир.

**Прокси Сервер/Прокси
Сервер/
Proxu сервер**

Бир неча компьютернинг Интернетга уланишини таъминловчи тизим. Proxu сервер одатда кўп ишлатиладиган ресурсларни сақлаш имкониятига эга бўлади.

**С
Сервер/Сервер/Server**

Тармоқни бошқариш вазифасини бажарувчи ҳамда маълумотларни олиш бўйича сўровларни мувофиқлаштирувчи компьютер.

Спам/Спам/Spam

Зарурати бўлмаган тижорат ва реклама ахборотларидан ташкил топган хатлар.

**Т
Телемедицина/Телемед
ицина/Telemedicine**

Тиббиёт соҳасида Интернет орқали тажриба алмашиш, консультация олиш ва бериш, даволаш имкониятидир

Трафик/Трафик/Traffic

Бир секундда тармоқ орқали узатилаётган маълумотлар ҳажми.

Треjder/Треjder/

Анъанавий биржада савдогарлар трейдер деб аталади.

**Троллинг/Троллинг/Tro
lling**

Троллинг бу Интернетда мулоқот қилинишига халакит беришдир. Яъни мулоқот қатнаш чиларини провакцион мақола ва хабарлар ёрдамида ўзаро низоларни яратиш. Ушбу мақолалар троллар деб аталади.

Ф

**Фойдаланувчи номи/Имя
пользователя/User name**

Фойдаланувчининг системада рўйхатга олинган номи.

Х

Хост/Хост/Host

Турли ресурслар: модем, факс-модем, компьютер, саҳифаларга ва бошқаларга бош, раҳбар бўлган марказий компьютер (Сервер).

**HTML
(Hypertext markup
language)**

WWW ва бошқа тармоқларда жойлаштириш учун гиперматнли ва кўрсаткичли ҳужжатларни яратишда ишлатиладиган тил.

Ч

Чат/Чат/Chat

Реал вақтдаги мулоқот. Бу атама интерактив конференцияларда ишлатилади.

Ш

Shluz/Шлюз/Gateway

Турли протоколлардан фойдаланаётган икки тармоқ маълумотлар алмашувини амалга оширувчи дастур. Дастурда бир тармоқдан иккинчисига маълумотларни узатишда протоколларни мослаштириб маълумотларни ўзгартиради.

Ҳ

Ҳимояланганлик/Безопасность/Security

Ахборот ёки тизимнинг ҳимояланганлиги. Ресурсларнинг ва тизимнинг ноқонуний фойдаланишини назорат қилувчи воситалар.

Э

Электрон имзо/Электронная подпись/Electronic digital signature

Жисмоний шахс қўлининг символлар мажмуи шаклидаги криптографик ўзгартириш ёрдамида яратилган аналог.

Электрон кутубхона/Электронная библиотека/e-library

Виртуал кутубхона реал мавжуд кутубхонанинг абстракт аналогидир. Бошқача айтганда – бу маълумотларнинг информацион базаси, қайсики у махсус қурилмалар (дисклар, кичик картриджлар ва бошқалар)да рақамли форматда сақланади. Унинг қуйидаги номлари мавжуд: виртуал кутубхона (virtual library), рақамли кутубхона (digital library), он-лайн кутубхона (on-line library), электрон кутубхона (e-library).

Электрон манзил/Электронная почта/Electronic mail

Электрон хабарлар ёки ҳужжатларни фойдаланувчилар ўртасида узатиш технологияси.

Электрон тижорат/Электронная коммерция/Electronic commerce

Ахборот технологияси воситасида амалга ошириладиган бизнес модели.

Электрон эълонлар растаси/

Доска электронных объявлений/

Bulletin board system

Телеконференциянинг хусусий шаклларида бири. Унда одатда турли эълон ва маълумотлар ахборот бериш учун берилади.

Электрон ҳужжат/Электронный документ/Electronic document

Компьютерда яратилган, ахборотни сақлаш ва узатиш, қайта ишлаш жараёнларидан ўтган инсон ўқиши мумкин бўлган ҳужжат.

Ю

Юқори тезликда узатиш канали/ широкополосный канал/ broadband channel

Маълумотларни юқори тезликда узатишни таъминловчи жисмоний канал. Юқори тезликда узатиш каналлари коаксал кабеллар, радиоканаллар ва оптик каналлар асосида яратилади.

Илова

Илова 1. Интернетдан фойдаланиш бўйича умумий тавсиялар

- Интернетда маълумотларни кидириш оддийдир. Маълумотларни кидиришда кидирув қоидаларига риоя қилиш зарур.
- Вируслардан ва фирибгар дастурлардан эҳтиёт бўлинг. Улардан ҳимояланиш тартибларига риоя қилинг. Лицензияли антивирус дастурлардан фойдаланинг.
- Веб саҳифаларни очишда Сизга зарур бўлган саҳифаларгагина кириг. Ҳар хил ёрқин рекламаларга эътибор берманг. Чунки улар эътиборни жалб қилишга мўлжалланган бўлиб, вирусланган бўлиши мумкин. Баъзи рекламалар ахлоқсиз мазмунли саҳифаларни очиши мумкин.
- Интернетда турли мазмундаги маълумотлар мавжуд. Улардан фойдаланишда муаллифлик ҳуқуқига риоя қилинг.
- Интернетдаги маълумотлардан фойдаланишда эҳтиёт бўлинг. У ердаги маълумотларни ажрата олишни ўрганинг. Чунки тўғри-ноғуғри маълумотлар бўлиши эҳтимолдан ҳоли эмас.
- Интернет хизматларидан фойдаланишда шахсий маълумотларингизни киритишда огоҳ бўлинг. Шахсий маълумотларни тўлиқ киритиш зарурати йўқ. Логин ва паролларни ён дафтарчангизга киритиб қўйишни унутманг. Агар парол ёдингиздан кўтарилган бўлса, уни тиклаш мумкин. Бунинг учун администраторга мурожаат қилиш зарур бўлади.
- Бегона компьютерда электрон почта ёки бошқа хизматлар фойдаланганингизда, ушбу хизматлардан чиқишни унутманг. Акс ҳолда бегоналар Сизнинг маълумотларингиздан фойдаланиб, Сизнинг номингиздан хат юбориши, мулоқот қилиши, буюртмалар ёки талабномалар йўллаши мумкин.
- Интернет фойдаланувчиси ушбу хавфларни олдини олиш учун қуйидаги техник ечим ва ташкилий ишларни амалга ошириши зарур:
 - Корхона компьютер тармоғида бегона шахсларни ишлашига йўл қўйманг.
 - Шахсий ва оила аъзоларингиз ҳақидаги оид маълумотларни (исми шарифингиз, туғилган йилингиз, уй адресингиз, банкдаги ҳисоб рақамингиз ҳақидаги маълумотларни) интернет орқали юборманг.
 - Интернетда нотаниш дастурлардан фойдаланманг. Дастурларни фақат ишончли серверлардан кўчиринг.
 - Интернетда мавжуд бўлган ахборотлашган ресурслар ва дастурлардан уларнинг муаллифлари авторлари рухсатисиз фойдаланманг.
 - Тармоқда ахлоқсиз мавзудаги маълумотларни ва вирусларни тарқатиш каби ноқонуний ишлар билан шуғулланманг.
 - Интернет имкониятларини ўрганиб чиқиб, ундан корхонада фойдаланиш бўйича йўлланма ишлаб чиқинг ва у билан ходимларни таништиринг. Ушбу йўлланмада Интернетдан фойдаланиш сиёсатини, хавфсизлик тартиблари ва ходимлар маъсулиятини кўрсатиш мақсадга мувофиқ.
 - Интернет имкониятларидан фойдаланиш юзасидан ва ахборот хавфсизлиги мавзусида ходимлар учун тренинг ташкил этиш зарур. Мунтазам равишда Интернет янги имкониятлари бўйича форумлар олиб бориш ва унда барча ходимларнинг иштирок этишини таъминлаш зарур.
- Интернет ёрдамида ҳужжатларни тайёрлаш, ҳисоботларни тайёрлаш, тадқиқотлар олиб бориш қулайроқдир. Масалан, корхона ишлаб чиқарувчи маҳсулот бозорини ўрганмоқчи бўлсангиз, буни Интернет орқали тезда ўрганиш мумкин. Хаттоки мижозлар ва ҳамкорлар талаблари, фикрлари ва тавсияларини йиғишингиз мумкин. Лойиҳар устида ишлаш сифатлироқ бўлади. Чунки Интернет ёрдамида лойиҳанинг долзарблиги ва зарурати, мижозларнинг талаблари ва имкониятларини ўрганиш мумкин.
- Интернетдан мулоқот учун фойдаланиш иш жараёнини тезлаштиради ва харажатларни камайтиради. Чунки расмий мулоқот оғзаки мулоқотдан устундур.
- Интернет орқали янги имкониятлар, янги лойиҳар ва янги ҳамкорлар топиш мумкин. Бу бизнесни ривожлантириш учун омилдир. Бунинг учун доимо Интернетда корхона учун зарур бўлган янгиликларни, имкониятларни, ҳамкорлар веб саҳифаларини кузатиб бориш зарур ва форум ва веб блогларда катнашиб бориш керак.

Илова 2.Фойдали Веб саҳифалар манзили ва изоҳи

Веб саҳифалар сони дунёда ҳар онда кўпаяди. Бу саҳифалар турли-туман ахборотлар, билимлар, янгиликлар, тавсиялар ва бошқа қизиқарли маълумотларни ёритади. Қуйида баъзи қизиқарли ва оммабоп саҳифалар рўйхатини келтирамиз.

Ўзбекистонда оммабоп веб саҳифалар

- www.gov.uz – Ўзбекистон республика ҳукумати расмий саҳифаси. Саҳифада янгиликлар, иқтисод, тарих, табиий бойликлар ва бошқа маълумотлар батафсил келтирилган.
- www.aci.uz - Ўзбекистон алоқа ва ахборотлаштириш агентлиги саҳифаси. Унда янгиликлар, таркиби, алоқа ва ахборотлаштиришга оид қонун ва тавсиялар келтирилади.
- www.uztelecom.uz – Ўзбекистон Миллий оператори расмий веб саҳифаси.
- www.mtrk.uz - Ўзбекистон Миллий Телерадиокомпанияси веб саҳифаси. Унда дастурлар мазмуни, янгиликлар ва кўрсатувлар ҳақида маълумотлар билан танишиш мумкин.
- www.infocom.uz – infoCOM.UZ ахборот -аналитик журнал электрон версияси. Унда АКТ ривожланишига оид янгиликлар, лойиҳалар ва турли тадбирлар ҳақида маълумот ёритилади.
- www.uza.uz - Ўзбекистон Миллий Ахборот Агентлиги саҳифаси. Унда турли мавзудаги маълумотлар ва ахборот агентликлари ҳақидаги маълумотларни, янгиликларни олиш мумкин.
- www.soliq.uz – Ўзбекистон республикаси Давлат солиқ қўмитаси саҳифаси. Юридик ва жисмоний шахслар учун солиқ бўйича маълумотлар жойлашган.
- www.customs.uz - Ўзбекистон республикаси Давлат Божхона қўмитаси саҳифаси.
- www.chamber.uz - Ўзбекистон республикаси Савдо-саноат палатаси веб саҳифаси. Саҳифада тадбиркорлар учун зарур бўлган маълумотлар жойлашган.
- www.bfu.uz – Ўзбекистон бизнес форуми лойиҳасининг давлат-хусусий диалогини ривожланиши портали.
- <http://www.pravo.uz> - Ўзбекистон Республикаси қонунлари, кодексы, конституцияси, фармонлар ва қарорлар омборидир. Мунтазам равишда янгиланиб боради.
- www.norma.uz - Ўзбекистон Республикаси қонунлари, кодексы, конституцияси, фармонлар ва қарорлар омборидир.
- <http://mikrokreditbank.uz> – Юридик ва жисмоний шахсларга хизмат кўрсатувчи Микрокредитбанк акционерлик-тижорат банки саҳифаси.
- www.uzreport.com - Ахборот аналитик портали. Ўзбекистон, интернет ресурслар, туризм, иш ҳақидаги ва ҳоказо маълумотлар келтирилган.
- www.dreams.uz - Электрон табрик табрикномалари тўплами. Унинг ёрдамида сиз дўстларингизга байрамга электрон табрикнома юборишингиз мумкин.
- www.uzjobs.com - Ўзбекистон иш биржаси. Турли мутахассислар бўйича вакансиялар келтирилган. Унинг ёрдамида иш топиш ёки зарур мутахассисни топиш мумкин. Ўзингиз ҳақингиздаги маълумотни киритиб қўйишингиз мумкин.
- www.uzland.com - Ўзбекистон меҳмонлари учун махсус сайт. Унда туристлар учун зарур бўлган маълумотлар батафсил келтирилган.
- www.cer.uz - Ўзбекистон Республикаси Иқтисодий тадқиқотлар Маркази саҳифаси.
- www.sarkor.uz – Саркор провайдери веб саҳифаси.

- www.sealmag.uz - SealMag рангли босма билан шуғулланувчи корхона саҳифаси.
- www.vrc.uz - Компьютер графикаси, анимация, видео, мультимедиа, веб дизайн билан шуғулланувчи дизайн студия саҳифаси.
- www.torg.uz –Ўзбекистон савдо майдони саҳифаси.
- www.uff.uz – Футбол янгиликлари, ахборотлари ва уйинлари ҳақидаги маълумотларга бағишланган саҳифа.
- www.pravo.uz - Ўзбекистон қонунчилиги юридик ахборотлашган системасига бағишланган саҳифа. Унда қонунлар, турли маълумот ва кодекслар келтирилган бўлиб, ундан деярли барча корхона ва компаниялар фойдаланади.

Таълимга оид веб ресурслар бўйича тавсиялар

- www.edu.uz – Ўзбекистон Республикаси Олий Таълим ва Ўрта Махсус таълим Вазирлиги саҳифаси. Унда вазирлик ҳақидаги, таълимга оид янгиликлар ёритилади. Республикадаги ўқув юртлари ҳақидаги маълумотлар ва электрон кутубхонада фанлар бўйича ресурслар мавжуд.
- www.uzedu.uz – Ўзбекистон республикаси Халқ Таълими Вазирлиги саҳифаси. Саҳифада вазирлиkning раҳбарияти, марказий ва ҳудудий аппарати, ҳудудий бўлимлари, янгиликлар, лойиҳа ва танловлар ҳақида маълумотлар келтирилади.
- www.eduportal.uz – Ўзбекистон Халқ Таълими Вазирлиги Ахборот таълим портали саҳифаси.
- <http://multimedia.uz/> - Ўзбекистон Халқ Таълими Вазирлиги мультимедиа маркази саҳифаси.
- www.ziynet.uz – Ижтимоий таълим ахборот тармоғи. У ўзида мактаблар, колледжлар, институт ва университетлар, ҳамда ташкилотлар учун фойдали ахборот ресурсларини мужассамлаштиради.
- www.marifat.uz – “Маърифат” газетасининг электрон нусхаси. Саҳифада янгиликлар, маъмурий ҳужжатлар, таълим, спорт, маданият, лойиҳаларга оид маълумотлар ёритилади.
- www.test.uz – Давлат Тест Маркази саҳифаси. Унда абитуриентлар учун фойдали бўлган маълумотлар тўла келтирилади. Абитуриентлар тест мисоллари ёрдамида ўзини текшириши мумкин.
- www.darvoza.uz/ecodic/ - Ўзбек-инглиз-рус тили иқтисодий луғати. 5000 яқин терминлар изоҳи келтирилган.
- www.bilimdon.uz – Виртуал билимлар супермаркети. Унда Ўзбекистонда ва чет элда таълимга оид маълумотлар ва янгиликлар келтирилади.
- www.edunet.uz – Мактаблараро Ресурс Маркази саҳифаси. Унда мактаб ўқитувчилари учун фойдали бўлган турли фанлардан ўқув ва методик қўлланмаларни топиш мумкин. Саҳифа форумида мунтазам равишда ўқитувчилар ҳамкасабалари билан ўқув жараёнида АКТ имкониятларидан фойдаланиш малакаси билан тажриба алмашади.
- www.connect.uz –Ўзбекистон Таълим Портали бўлиб, унда янгиликлар, лойиҳа ва танловлар, замонавий таълим технологияларига оид маълумотлар берилади. Электрон кутубхонада ўқитувчилар томонидан турли фанлар бўйича ишлаб чиқилган 1500 га яқин ўқув режалари ва электрон презентациялар, лойиҳалар мавжуд. Турли фанлар бўйича веб ресурсларга тавсиялар келтирилган. Саҳифа форумида ўқитувчилар ҳамкасабалари билан

ўқув жараёнида АКТ имкониятларидан фойдаланиш тажрибаси билан тажриба алмашадилар.

- www.glossary.uz – АКТ бўйича терминлар луғати. Унда 3000 га яқин терминлар келтирилган. Луғат ўзбек, рус ва инглиз тилидадир. Ушбу луғат БМТ нинг АКТ сиёсати бўйича лойиҳаси томонидан яратилган.
- www.literature.uz – Ўзбекистон адабиётига бағишланган саҳифадир. Унда шоирлар ва ёзувчилар ҳақида ва уларнинг асарларидан мисоллар келтирилган.
- www.myp.uz – Ёшларнинг Миллий Портали. Унда ёшлар учун янгиликлар, грант ва лойиҳалар ҳақида, кутубхона, статистика маълумотлари берилади.
- www.km.ru – Кирилл Мефодий корхонаси саҳифасидир. Унда янгиликлар, мактаб ўқувчилари учун турли фанлардан қизиқарли ва интерактив қўлланмалар, ҳамда виртуал мактаб мавжуд.
- www.informika.ru - Россия ўқув даргоҳлари маълумотлар базаси.

Қизиқарли саҳифалар

- www.louvre.fr - Франциядаги Лувр музейи мўжизалари билан таништиради.
- www.nirvanet.fr - Дунё маданияти билан таништирувчи саҳифа.
- www.wikipedia.org – Ушбу энциклопедияда барча мавзуларга оид маълумотларни ўқиш ва киритиш мумкин. Энциклодия ўзбек тилидаги ва рус тилидаги саҳифалари мавжуд.
- <http://www.rtfm.mit.edu> - Диснейленд қаҳрамонлари билан сеҳрли мамлакатда саёҳат қилиш ёки Уолт Дисней билан учрашиш мумкин.
- www.cybertown.com - Келажакка саёҳат қилмоқчи бўлсангиз, шу саҳифани очинг, кибершаҳар кўз олдингизда намоён бўлади.
- www.familydoctor.ru - Оила доктори саҳифаси, медицинага оид маълумот ва маслаҳатларга бой саҳифа. Россия «Семейный доктор» журнаlining саҳифаси.
- www.internetworldstats.com – Internet World Stats саҳифаси. Унда дунёдаги Интернет фойдаланувчилари статистикаси қайд этилади.

- www.oshhona.uz – Ўзбек миллий таомларига бағишланган веб саҳифа.
- www.azu.uz - Кулинарияга бағишланган веб саҳифа.
- www.gurmaniya.uz - Кулинарияга бағишланган веб саҳифа.
- www.kinoman.uz – Кинолар омборхонаси.
- www.doira.uz – Жамоа тармоғи.

Халқаро фонд ва ташкилотлар саҳифалари

- www.undp.org - Бирлашган Миллатлар ташкилоти саҳифаси.
- www.unesco.org - ЮНЕСКО ташкилоти саҳифаси.
- www.worldbank.org – Жаҳон банки саҳифаси.

- www.fundforum.uz - «Ўзбекистон маданияти ва санъати форуми» Фонди веб саҳифаси. Унда Фонд фаолияти янгиликлари, лойиҳалари ва грантлари ҳақидаги маълумотлар ёритилади.
- www.ustoz.uz - Республика Устоз жамғармаси саҳифаси.
- www.fundersonline.org - Онлайндаги фондлар.
- www.jica.org - Япония Халқаро Ҳамкорлик Агентлигининг саҳифаси.
- www.irex.org - IREX дастури саҳифаси. Бу дастур асосида илмий ходимлар, ўқитувчиларга ва мутахассисларга илмий текшириш ишларини бажариш учун танлов асосида имкониятлар берилади.

Илова 3. Интернет фойдаланувчилари статистикаси

Энг кўп Интернет фойдаланувчилари бўлган 20 та давлат

#	Давлат ёки минтақа	Аҳолиси (2011 йил)	Интернет фойдала- нувчилари (2000 йил)	Интернет фойдала- нувчилари (2011 йил)	Динамикаси (%)	Фойдала- нувчилар % (Дунёда)
1	Хитой	1,336,718,015	22,500,000	485,000,000	36.3 %	23.0 %
2	АҚШ	313,232,044	95,354,000	245,000,000	78.2 %	11.6 %
3	Хиндистон	1,189,172,906	5,000,000	100,000,000	8.4 %	4.7 %
4	Япония	126,475,664	47,080,000	99,182,000	78.4 %	4.7 %
5	Бразилия	203,429,773	5,000,000	75,982,000	37.4 %	3.6 %
6	Германия	81,471,834	24,000,000	65,125,000	79.9 %	3.1 %
7	Россия	138,739,892	3,100,000	59,700,000	43.0 %	2.8 %
8	Буюк Британия	62,698,362	15,400,000	51,442,100	82.0 %	2.4 %
9	Франция	65,102,719	8,500,000	45,262,000	69.5 %	2.1 %
10	Нигеря	155,215,573	200,000	43,982,200	28.3 %	2.1 %
11	Индонезия	245,613,043	2,000,000	39,600,000	16.1 %	1.9 %
12	Корея	48,754,657	19,040,000	39,440,000	80.9 %	1.9 %
13	Эрон	77,891,220	250,000	36,500,000	46.9 %	1.7 %
14	Туркия	78,785,548	2,000,000	35,000,000	44.4 %	1.7 %
15	Мексика	113,724,226	2,712,400	34,900,000	30.7 %	1.7 %
16	Италия	61,016,804	13,200,000	30,026,400	49.2 %	1.4 %
17	Филиппин	101,833,938	2,000,000	29,700,000	29.2 %	1.4 %
18	Испания	46,754,784	5,387,800	29,093,984	62.2 %	1.4 %
19	Вьетнам	90,549,390	200,000	29,268,606	32.3 %	1.4 %
20	Аргентина	41,769,726	2,500,000	27,568,000	66.0 %	1.3 %
20 та давлатда		4,578,950,118	275,424,200	1,601,772,290	35.0 %	75.9 %
Қолган давлатларда		2,351,105,036	85,561,292	508,993,520	21.6 %	24.1 %
Жами дунёда - фойданувчилар		6,930,055,154	360,985,492	2,110,765,810	30.5 %	100.0 %

Осиё Интернет фойдаланувчилари ва аҳолиси

Осиё	Аҳолиси (2011 йил)	Интернет фойдала- нувчилари (2000 йил)	Интернет фойдала- нувчилари (2011 йил)	Динамикаси (%)	Фойдала- нувчилар % (Осиёда)	Facebook фойдала- нувчилари
Афғонистон	29,835,392	1,000	1,000,000	3.4 %	0.1 %	198,020
Арманистон	2,967,975	30,000	1,396,550	47.1 %	0.1 %	180,100
Азарбайджон	8,372,373	12,000	3,689,000	44.1 %	0.4 %	411,840
Бангладеш	158,570,535	100,000	1,735,020	1.1 %	0.2 %	1,735,020
Бхутан	708,427	500	53,280	7.5 %	0.0 %	53,280
Бруней Дарасалам	401,890	30,000	318,900	79.4 %	0.0 %	214,120
Камбоджа	14,701,717	6,000	329,680	2.2 %	0.0 %	329,680
Хитой *	1,336,718,015	22,500,000	485,000,000	36.3 %	52.0 %	504,660
Грузия	4,585,874	20,000	1,300,000	28.3 %	0.1 %	630,840
Гонг Конг *	7,122,508	2,283,000	4,878,713	68.5 %	0.5 %	3,748,580
Хиндистон	1,189,172,906	5,000,000	100,000,000	8.4 %	10.7 %	29,475,740
Индонезия	245,613,043	2,000,000	39,600,000	16.1 %	4.2 %	38,860,460
Япония	126,475,664	47,080,000	99,182,000	78.4 %	10.6 %	3,812,460
Козоғистон	15,522,373	70,000	5,300,000	34.1 %	0.6 %	293,040
Шимолий Корея	24,457,492	--	--	--	--	n/a
Жанубий Корея	48,754,657	19,040,000	39,440,000	80.9 %	4.2 %	3,697,020
Кирғизистон	5,587,443	51,600	2,194,400	39.3 %	0.2 %	49,820
Лаос	6,477,211	6,000	527,400	8.1 %	0.1 %	70,420
Макао *	573,003	60,000	280,900	49.0 %	0.0 %	207,440
Малайзия	28,728,607	3,700,000	16,902,600	58.8 %	1.8 %	11,221,040
Мальдив	394,999	6,000	107,460	27.2 %	0.0 %	107,460
Монголия	3,133,318	30,000	350,000	11.2 %	0.0 %	182,600
Мванмар	53,999,804	1,000	110,000	0.2 %	0.0 %	n/a
Непал	29,391,883	50,000	1,072,900	3.7 %	0.1 %	1,072,900
Покистон	187,342,721	133,900	20,431,000	10.9 %	2.2 %	4,795,200
Филиппин	101,833,938	2,000,000	29,700,000	29.2 %	3.2 %	25,307,800
Сингапур	4,740,737	1,200,000	3,658,400	77.2 %	0.4 %	2,488,900
Шри Ланка	21,283,913	121,500	1,776,900	8.3 %	0.2 %	973,720
Тайвань	23,071,779	6,260,000	16,147,000	70.0 %	1.7 %	9,932,740
Тожикистон	7,627,200	2,000	700,000	9.2 %	0.1 %	20,260
Таинланд	66,720,153	2,300,000	18,310,000	27.4 %	2.0 %	10,612,380
Тимор-Лесте	1,177,834	0	2,100	0.2 %	0.0 %	-
Туркменистон	4,997,503	2,000	80,400	1.6 %	0.0 %	13,000

<u>Ўзбекистон</u>	28,128,600	7,500	7,550,000	26.8 %	0.8 %	82,900
<u>Вьетнам</u>	90,549,390	200,000	29,268,606	32.3 %	3.1 %	1,674,040
Жами Осиёда	3,879,740,877	114,304,000	932,393,209	24.0 %	100.0 %	152,957,480

Эслатма: Жаҳон Интернет фойдаланувчилари статистикаси 30 июнь 2011 йилда янгиланган.